

Τάσος Θεοφίλου

Ανιχνεύοντας τη λογοτεχνική δημοσιογραφία στον ημερήσιο
Τύπο του ελληνικού Μεσοπολέμου: από το ληστρικό ρεπορτάζ
στη νέα δημοσιογραφία (1926-1930)

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημιουργική Γραφή»

Αθήνα 2024

Περιεχόμενα

Πρόλογος	
Α΄ Μέρος	
Εισαγωγή	
Νέα Δημοσιογραφία.....	6
Το ληστρικό ρεπορτάζ σε συνέχειες.....	10
Το λογοτεχνικό ρεπορτάζ (νέα δημοσιογραφία) για τη ληστεία.....	14
Η νέα δημοσιογραφία θριαμβεύει επί του ληστρικού ρεπορτάζ σε συνέχειες.....	18
Κυρίως μέρος	
Ανάλυση πρώτου παραδείγματος: <i>Οι λήσταρχοι Ρετζαίοι. Από κει που βοά το αίμα. 96 φόννοι στην αιματοβαμμένη Ήπειρο.....</i>	22
Ανάλυση δεύτερου παραδείγματος: <i>Πως έγινα λήσταρχος. Ο Ρέτζος γράφει το ρομάντζο του.....</i>	29
Ανάλυση τρίτου παραδείγματος: <i>Ο ληστοφάγος Δαφέρμος. Το θρυλικό παλληκάρι της χωροφυλακής. Η περιπετειώδης ζωή και η υπέροχος δράσις του.....</i>	35
Επίλογος.....	43
Βιβλιογραφία.....	45
Β΄ Μέρος (δημιουργικό)	
Ο λήσταρχος Μήτρος Τζατζάς, ο ενωμοτάρχης Ιωάννης Δαφέρμος και η μονομαχία στο Μικρό Κεσερλί (Από τις αναμνήσεις του Μ. Γοργού).....	48

Πρόλογος

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να συμβάλει στην αναζήτηση των ριζών της λογοτεχνικής/νέας δημοσιογραφίας στον ελληνικό ημερήσιο Τύπο. Ειδικότερα, κεντρική της επιδίωξη είναι να αναδείξει την ανάπτυξη της λογοτεχνικής/νέας δημοσιογραφίας σε συνάρτηση με άλλα είδη αφηγήσεων που εντοπίζονται στα φύλλα των μεσοπολεμικών εφημερίδων, όπως το ληστρικό ρεπορτάζ και κατ' επέκταση το ληστρικό μυθιστόρημα, κατά τη διάρκεια της περιόδου 1926-1930.

Πιο συγκεκριμένα γίνεται προσπάθεια να αναδειχτεί ότι η νέα δημοσιογραφία, ως είδος εφημεριδικής αφήγησης, εκφράζει και αντανακλά τη νεωτερική μορφή οργάνωσης της εξουσίας και του ελληνικού κράτους σε αντίθεση και σύγκρουση με τις αντίστοιχες παραδοσιακές μορφές που εκφράζονται και αντανακλώνται στις αφηγήσεις των ληστρικών ρεπορτάζ και μυθιστορημάτων. Με άλλα λόγια, επιχειρείται να αποδειχθεί ότι η σύγκρουση νεωτερικών και παραδοσιακών δομών εξουσίας, που διεξήχθη με ιδιαίτερη σφοδρότητα κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού της δεύτερης δεκαετίας του 20ού αιώνα στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους και εκφράστηκε κυρίως μέσα από τη σύγκρουση κράτους–ληστείας, καθρεφτίζεται όχι μόνο στο περιεχόμενο των εφημεριδικών αφηγήσεων αλλά ακόμα και στη μορφή τους.

Στο Α' μέρος της εργασίας επιχειρείται η δόμηση του επιχειρήματος μέσα από ευρήματα που προέρχονται κυρίως από μεγάλης έκτασης πρωτογενή έρευνα στα αρχεία των εφημερίδων που διασώζονται στη Βιβλιοθήκη της Βουλής. Στην εισαγωγή διατρέχεται η ιστορία του λογοτεχνικού ρεπορτάζ, η ιστορία του ληστρικού ρεπορτάζ και η συγκρουσιακή τους σχέση μέσα από τέσσερις επιμέρους ενότητες. Στην πρώτη ενότητα («Νέα Δημοσιογραφία») επιχειρείται μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία της δημοσιογραφίας αφηγήσεων που ξεκινά κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα με επίκεντρο την ελληνική περίπτωση της νέας δημοσιογραφίας μέσα από ορισμένα παραδείγματα που φτάνουν μέχρι το 1936. Στη δεύτερη ενότητα («Το ληστρικό ρεπορτάζ σε συνέχειες») εξετάζεται το ληστρικό ρεπορτάζ των εφημερίδων, κυρίως μέσα από τη σχέση του με το ληστρικό μυθιστόρημα και τη συνάφεια των αφηγηματικών τους μοτίβων. Στην τρίτη ενότητα («Το λογοτεχνικό ρεπορτάζ (νέα δημοσιογραφία) για τη ληστεία») παρατίθενται και εξετάζονται περιπτώσεις στις οποίες οι δημοσιογραφικές αφηγήσεις που αναφέρονται σε λήσταρχους δεν χρησιμοποιούν τα μοτίβα του ληστρικού μυθιστορήματος, αλλά τις τεχνικές της νέας/λογοτεχνικής δημοσιογραφίας. Στην τέταρτη και τελευταία εισαγωγική ενότητα («Η νέα δημοσιογραφία θριαμβεύει επί του ληστρικού ρεπορτάζ σε συνέχειες») παρουσιάζονται τρία παραδείγματα στα οποία παρατηρείται σύγκρουση και συνύπαρξη των μοτίβων του ληστρικού μυθιστορήματος και των τεχνικών της νέας δημοσιογραφίας.

Το κυρίως μέρος της εργασίας εστιάζει στα τρία αυτά παραδείγματα και δοκιμάζει να αναλύσει τους όρους πραγμάτωσης αυτής της σύγκρουσης σε δυο αφηγηματικά επίπεδα, τόσο στο διηγητικό και μεταδιηγητικό όσο και σε αυτό της λογοτεχνικής δημοσιογραφίας και του ληστρικού ρεπορτάζ. Στο πρώτο επίπεδο

αναζητούνται οι βασικές αρχές και τα βασικά γνωρίσματα της νέας δημοσιογραφίας και στο δεύτερο η εσωτερική λογική συγκρότηση που χαρακτηρίζει τα ληστρικά μυθιστορήματα, οι εικόνες και οι αναπαραστάσεις του ληστή και της ληστείας σε αυτά καθώς και τα κοινά στοιχεία δομής τους.

Η χρονική περίοδος που εξετάζεται (Ιούνης 1926-Μάρτης 1930) επιλέχθηκε λόγω της πυκνότητας και της δυναμικής που παρουσιάζει η συγκεκριμένη χρονική φάση ως προς τις αφηγήσεις των ληστρικών ρεπορτάζ, επί των οποίων δομείται και η διερεύνηση. Οι εφημερίδες που διαμορφώνουν το κυρίως corpus της έρευνας είναι τα *Μακεδονικά Νέα*, η *Εσπερινή*, το *Εμπρός*, ο *Ελληνικός Ταχυδρόμος* και η *Ελληνική*, ενώ, προκειμένου να συγκροτηθεί το παρόν ερευνητικό δείγμα, εξετάστηκαν επιπλέον η *Ακρόπολις*, η *Πατρίς* και οι τοπικές θεσσαλικές εφημερίδες *Θάρρος* και *Θεσσαλία*. Η επιλογή του δείγματος έγινε με βάση δυο κριτήρια: αφενός τον πλούτο και την πληθωρική παρουσία του σχετικού υλικού (αφηγήσεις, ρεπορτάζ, μυθιστορήματα και επιφυλλίδες με αντικείμενο τη ληστεία) και αφετέρου η αδιάλειπτη έκδοση και κυκλοφορία τους στα έτη της εξεταζόμενης περιόδου.

Στο Β΄ μέρος της εργασίας, με βάση, μεταξύ άλλων, και τα υπό εξέταση κείμενα που προαναφέρθηκαν, επιχειρείται μια δημιουργική ανασύνθεση αυτής της συγκρουσιακής συνομιλίας μεταξύ πόλης και υπαίθρου, μεταξύ ληστρικού ρεπορτάζ και νέας δημοσιογραφίας, μεταξύ κράτους και ληστείας. Ως αφηγητής χρησιμοποιείται ο ρεπόρτερ Μ. Γοργός, ο οποίος είναι ένα φανταστικό πρόσωπο, πλασμένο από τα υλικά με τα οποία οι δημοσιογράφοι του Μεσοπολέμου αυτοπαρουσιάζονται ως ήρωες στις αφηγήσεις της νέας δημοσιογραφίας. Πρώτη ύλη αποτέλεσαν δεκάδες ρεπορτάζ από το 1924 μέχρι το 1930 στις εφημερίδες *Μακεδονικά Νέα*, *Ακρόπολις*, *Εσπερινή*, *Θεσσαλία* και *Λαϊκή Φωνή* (Βόλου). Κυρίως όμως χρησιμοποιήθηκαν τα ληστρικά ρεπορτάζ και ρεπορτάζ της νέας δημοσιογραφίας με τους εξής τίτλους: «Το θρυλικό παλικάρι της χωροφυλακής, ο ληστοφάγος Δαφέρμος, η περιπετειώδης ζωή και η υπέροχος δράσις του όπως την αφηγήθη ο ίδιος»,¹ «Επτά ημερόνηκτα στας χείρας των ληστών»,² καθώς επίσης και το υβρίδιο ληστρικού ρεπορτάζ και μυθιστορήματος «Έναν ολόκληρο μήνα με τους ληστές. Εντυπώσεις του γάλλου δημοσιογράφου Παύλου Βερνέιγ».³ Επίσης αξιοποιήθηκαν τα «Απομνημονεύματα χωροφύλακος, υπό Νικ. Τσαμπουλά, απόστρατου συνταγματάρχου χωροφυλακής».⁴

1 [Ανόνημου], «Ο ληστοφάγος Δαφέρμος, το θρυλικό παλικάρι της χωροφυλακής, η περιπετειώδης ζωή και η υπέροχος δράσις του, όπως την αφηγήθη ο ίδιος», *Μακεδονικά Νέα*, 30.3.1930-15.5.1930.

2 Μήτσος Δειλινός «Επτά ημερόνηκτα στα χέρια των ληστών», *Εσπερινή*, 17-24.9.1929 [διακόπτεται ανολοκλήρωτο].

3 Παύλος Βερνέιγ, ό.π.

4 Νικ. Τσαμπουλάς, «Απομνημονεύματα χωροφύλακος, υπό Νικ. Τσαμπουλά, απόστρατου συνταγματάρχου χωροφυλακής», *Μακεδονικά Νέα*, 23.8.1931-24.9.1931.

Α΄ Μέρος

Εισαγωγή

1Α. Νέα δημοσιογραφία

Οι «ιστορίες με ανθρώπινο ενδιαφέρον», εξηγεί ο Νίκος Μπακουνάκης στο βιβλίο του *Δημοσιογράφος ή ρεπόρτερ*,⁵ είναι, μαζί με τις ειδήσεις, τα κυρίαρχα δημοσιογραφικά είδη στον ημερήσιο Τύπο από το 1870 και μετά. Από τον 19ο αιώνα ο Τύπος έχει ως στόχο να διηγηθεί και να αναπαραστήσει είτε πραγματικά γεγονότα μέσα από το ρεπορτάζ είτε επινοημένα μέσα από το μυθιστόρημα σε συνέχειες (*roman feuilleton*).

Η ιστορία με ανθρώπινο ενδιαφέρον (*fait divers*) είναι ένα ειδολογικός όρος, ο οποίος προσδιορίζει ένα είδος που προέρχεται από την πρακτική των εφημερίδων μεγάλου κοινού και στηρίζεται στην παράδοση των *canards*, των ευκαιριακών περιοδικών φυλλαδίων που εκδίδονται από τον 16ο ως τον 19ο αιώνα, παρουσιάζοντας «διδασκτικές» ιστορίες, κυρίως εγκλήματα. Τη θέση τους πήραν τον 19ο αιώνα οι εφημερίδες, που αποίκισαν τον φαντασιακό κόσμο των *canards*, υιοθετώντας και αναπτύσσοντας τα *fait divers* του εγκλήματος. Με τα *fait divers* κυρίως τραγικού και δραματικού χαρακτήρα ο γαλλικός Τύπος εισήγαγε τη συγκίνηση στην καθημερινότητα. Τα *fait divers* έγιναν ο ρυθμιστής της ποιητικής της καθημερινότητας. Αλλά, αν το γεγονός σχετίζεται πρωτίστως με την είδηση, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν σχετίζεται και με την αφήγηση, την ιστορία με ανθρώπινο ενδιαφέρον. Κάθε δημοσιογραφική αφήγηση στηρίζεται σε πραγματικά γεγονότα. Και αυτό είναι το στοιχείο που τη διαφοροποιεί από την επινοημένη αφήγηση της λογοτεχνίας.

Η δημοσιογραφία των αφηγήσεων, που συνδέθηκε με τη λογοτεχνία, είχε χαρακτηριστεί ως νέα δημοσιογραφία (*new journalism*) από τα τέλη της δεκαετίας του 1880.⁶ Ο Robert Park υιοθέτησε αυτόν τον χαρακτηρισμό, παρουσιάζοντας τον ως όρο στο άρθρο του «Natural History of the Newspaper» του 1923:

Δεν είναι ειδήσεις όλα όσα δημοσιεύονται στις εφημερίδες. Μεγάλο μέρος απ' αυτά που δημοσιεύονται ως ειδήσεις διαβάζονται τουλάχιστον ως λογοτεχνία. Δηλαδή διαβάζονται επειδή προκαλούν συγκίνηση και κινητοποιούν τη φαντασία, και όχι επειδή περιέχουν ένα μήνυμα που είναι επείγον και απαιτεί δράση. Τέτοια είναι για παράδειγμα οι αποκαλούμενες αφηγήσεις με ανθρώπινο ενδιαφέρον, που επηρεάζουν πολύ την αύξηση της κυκλοφορίας των εφημερίδων. Αλλά οι αφηγήσεις με ανθρώπινο ενδιαφέρον δεν είναι ειδήσεις, είναι λογοτεχνία.⁷

Από τα μέσα του 19ου αιώνα, όπως επισημαίνει ο Μπακουνάκης, αλλά με ιδιαίτερη πυκνότητα από την δεκαετία του 1870 κ.ε., οι εφημερίδες, αυτός ο νέος ανεξάρτητος Τύπος όπως τον προσδιόριζε ο Park, ζουν πλέον στον ρυθμό των

5 Νίκος Μπακουνάκης, *Δημοσιογράφος ή ρεπόρτερ. Η αφήγηση στις ελληνικές εφημερίδες, 19^{ος}-20^{ος} αιώνας*, Αθήνα, Πόλις, 2014, σ.32.

6 Βλ. Tom Wolf, *The New Journalism*, Λονδίνο, Picador, 1975 και Robert S. Boyton, *The New New Journalism*, Νέα Υόρκη, Vintage Books, 2005. Από την ελληνόγλωσση βιβλιογραφία βλ. Αναστασία Χολιβάτου, *Δημοσιογραφία και λογοτεχνία: η κληρονομιά της νέας δημοσιογραφίας και το ελληνικό παράδειγμα*, διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ – Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ, 2014.

7 Βλ. Robert Park, «Natural History of the Newspaper», *American Journal of Sociology*, τομ. 44, τχ. 2 (Νοέμβριος 1923) 273-289.

ειδήσεων και των αφηγήσεων, αφηγήσεων με χαρακτήρες, με πλοκή, με σκηνογραφικούς χώρους, με διαλόγους, με δραματικό βηματισμό. Ο ρεπόρτερ, ο νέος πρωταγωνιστής του νέου Τύπου, ξαναγράφει την πραγματικότητα και τα πραγματικά γεγονότα σαν ιστορία, δηλαδή τα αφηγείται.

Η αφηγηματοποίηση της πραγματικότητας από τις εφημερίδες παίρνει τέτοιες διαστάσεις, ώστε πολλοί υποστηρίζουν ότι οι αφηγήσεις του Τύπου είναι καλύτερες από τη λογοτεχνική μυθοπλασία, επειδή τουλάχιστον είναι πραγματικές. Το *feuilleton* –η ελληνική επιφυλλίδα του 19ου αιώνα–⁸ ως ένα λογοτεχνικό-δημοσιογραφικό είδος που επινόησε ο Τύπος για να εξασφαλίσει πιστούς αναγνώστες σε μια εποχή όπου οι εφημερίδες εγκαταλείπουν τη συνδρομή ως βασική πηγή εσόδων και στρέφονται προς τον δρόμο και την αγορά, αλλά και ως ένα νέο ύφος γραφής υπάκουο στους κανόνες της εφημερίδας, παρέσυρε όλη τη λογοτεχνία.⁹

Στα όρια μεταξύ δημοσιογραφίας και λογοτεχνίας, μεταξύ δημοσιογραφικής αφήγησης και λογοτεχνικής αφήγησης δεν υπάρχει ρευστότητα μόνο ειδολογική και υφολογική, αλλά και ρευστότητα επαγγελματιών, αφού η ιδιότητα του ρεπόρτερ και η ιδιότητα του συγγραφέα ταυτίζονται, σχεδόν σαν κανόνας, στο ίδιο πρόσωπο.¹⁰ Αυτό αποτελεί μια γενικευμένη πραγματικότητα από την οποία δεν εξαιρείται ο ελληνικός Τύπος.¹¹ Διηγήματα και μυθιστορήματα σε συνέχειες ακολουθούν το ίδιο αφηγηματικό πρωτόκολλο: το βλέμμα του αφηγητή, η ενσωμάτωση της μαρτυρίας και του ατομικού βιώματος, η λεπτομέρεια, η στροφή στο καθημερινό, τα τυχαία γεγονότα, δηλαδή στοιχεία που παραπέμπουν στον κατακερματισμό της ολότητας της ανθρωπίνης εμπειρίας.

8 Ο γαλλικός όρος *feuilleton* περιγράφει την ορισμένη θέση της αφήγησης στο «ισόγειο» του εφημεριδικού φύλλου. Στα ελληνικά αποδόθηκε ως «επιφυλλίς», «παραφυλλίς», «φυλλάδιον», «πινάκιον», «φιλολογικά» και «φυλλείον» για να επικρατήσει προοδευτικά και οριστικά εν τέλει ο όρος επιφυλλίς/επιφυλλίδα. Σχετικά βλ. Λάμπρος Βαρελάς, «Πρωτότυπα και μεταφρασμένα διηγήματα στον ελληνικό Τύπο της δεκαετίας του 1840: Πρώτα πορίσματα ενός ερευνητικού προγράμματος», στον τόμο *Το διήγημα στην ελληνική και στις ξένες λογοτεχνίες. Θεωρία-Γραφή-Πρόσληψη*, επιμ. Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού και Σοφία Ντενίση, Αθήνα, Gutenberg, 2009, σ. 207 και του ίδιου «Ο ρόλος του ημερήσιου Τύπου στην πολιτισμική διαμεσολάβηση: 19ος αιώνας», υπό δημοσίευση στον τόμο *Πρακτικών του Διεθνούς Επιστημονικού Συμποσίου (Δεκέμβριος 2020): Πολιτισμικές Μεταφορές. Διαμεσολαβήσεις και διαμεσολαβητές στη σύγχρονη Ελλάδα (1830-1940)* (Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / ΕΙΕ – Γαλλική Σχολή Αθηνών).

9 Το 1836 αποτελεί τομή στην ιστορία του Τύπου και της σχέσης Τύπου και λογοτεχνίας, από τις 23 Οκτωβρίου μέχρι τις 4 Νοεμβρίου, στην επιφυλλίδα της παριζιάνικης εφημερίδας *La Presse* του Émile de Girardin φιλοξενείται το πρώτο μυθιστόρημα σε δώδεκα συνέχειες με τίτλο «La vieille fille», δηλαδή «Η γεροντοκόρη», του Balzac. Όπως αναφέρουν οι Μπάλτα και Παπαδημητρίου, η *La Presse* «ήταν η πρώτη καθημερινή εφημερίδα στη Γαλλία η οποία δημοσίευσε μυθιστορήματα σε συνέχειες με μεγάλη εμπορική επιτυχία, γεγονός που αποδείκνυε ότι ο Τύπος υπηρέτησε τη βιομηχανία και το εμπόριο του βιβλίου, προβάλλοντας τους συγγραφείς και τα έργα τους και διαμορφώνοντας αναγνωστικό κοινό στο χώρο της λογοτεχνίας». Βλ. Νάση Μπάλτα – Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Σημειώσεις για την ιστορία του Τύπου. Η ελληνική και η ευρωπαϊκή διάσταση*, Αθήνα, Οδυσσεάς, 1993, σ. 30.

10 Αναλυτικά για τα ρευστά και πορώδη όρια μεταξύ δημοσιογραφίας και λογοτεχνίας στο πεδίο του γαλλικού ημερήσιου Τύπου του 19ου αιώνα βλ. Marie-Ève Therenty, *La littérature au quotidien. Poétiques journalistiques au XIXe siècle*, Παρίσι, Seuil, 2007.

11 Σχετικά βλ. Παν. Μουλλάς, *Ρήξεις και συνέχειες. Μελέτες για τον 19ο αιώνα*, Αθήνα, Σοκόλης, 1993, σ. 87 και Αγγέλα Γιώτη, «Δημοσιογραφική λογοτεχνία ή λογοτεχνική δημοσιογραφία» στο *Σελιδοδείκτες. Για την ανάγνωση της λογοτεχνίας*, επιμ. Βασίλης Βασιλειάδης και Κική Δημοπούλου, Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2015

Οι τόποι εγκλημάτων, οι δικαστικές αίθουσες και οι φυλακές είναι προνομιακοί χώροι αυτού του είδους αφήγησης καθώς εκεί καταγράφεται η δραματική όψη της καθημερινότητας. Η αφηγηματοποίηση ιστοριών από αυτά τα σημεία παίρνει πολλές φορές τη μορφή επιφυλλίδας, στο πρότυπο των μυθιστορημάτων. Την παράδοση που ακολουθεί το ρεαλιστικό διήγημα με την αλληλεπίδραση του με τη δημοσιογραφική αφήγηση ακολουθούν και οι αστυνομικές ιστορίες.

Η ρίζα της νέας δημοσιογραφίας, όπως εξηγεί ο Μπακουνάκης, βρίσκεται στα τέλη του 19ου αιώνα τόσο ως όρος όσο και ως περιεχόμενο. Όπως όμως συμπληρώνει η Αναστασία Χολιβάτου,¹² η λογοτεχνική δημοσιογραφία θα συστηματοποιηθεί τη δεκαετία του 1960 μέσα από τα κείμενα του Tom Wolfe, τα οποία θα εκδοθούν στο βιβλίο *The New Journalism*,¹³ οπότε και τα πράγματα γίνονται πιο ανάγλυφα και συνειδητά. Ο Wolfe ονομάζει τον νέο τρόπο έρευνας των δημοσιογράφων «ρεπορτάζ καταβύθισης» και εισηγείται ότι μέσω αυτού οι ρεπόρτερ μπορούσαν να συγκεντρώνουν κάθε πληροφορία, ακολουθώντας από πολύ κοντά τα πρόσωπα της ιστορίας, βιώνοντας οι ίδιοι τις παραμέτρους ή τα αποτελέσματα της κίνησης των ηρώων και αποτυπώνοντας με ζήλο κάθε έκφραση, χειρονομία ή λεπτομέρεια της σκηνικής δράσης. Ο στόχος τους ήταν να παρουσιάσουν στον αναγνώστη όσα θα αναζητούσε και σε ένα μυθιστόρημα, δηλαδή το υποκειμενικό στοιχείο στη ζωή των χαρακτήρων της ιστορίας.

Τις αρχές και τα γνωρίσματα της νέας δημοσιογραφίας συνοψίζει η Χολιβάτου ως εξής:¹⁴ 1) κατασκευή και ανάπτυξη του δημοσιογραφικού κειμένου μέσα από τη συγκρότηση συγκεκριμένων σκηνών, 2) έντονη χρήση του στοιχείου της περιγραφής και την απομάκρυνση από την απλή παράθεση των γεγονότων, 3) ευρεία χρήση του διαλόγου, της καθομιλουμένης γλώσσας και του εσωτερικού μονολόγου, 4) τριτοπρόσωπη ή πρωτοπρόσωπη αφήγηση, με συχνή και ξαφνική αλλαγή της οπτικής γωνίας και 5) αποτύπωση οποιασδήποτε λεπτομέρειας, ακόμη και φαινομενικά ασήμαντης. Πρόσθετα γνωρίσματα της νέας δημοσιογραφίας είναι τα ακόλουθα: η έντονη παρουσία του δημοσιογράφου στην αφήγηση με στόχο την προσέλκυση του ενδιαφέροντος του αναγνώστη μέσα από μια γραφή με προσωπικότητα, ύφος, τόλμη και νεύρο, ο πειραματισμός στη φωνή του αφηγητή και στην οπτική γωνία της αφήγησης, το ηθικό όραμα και η προσωπική εμπλοκή στα γεγονότα, καθώς και το λογοτεχνικό ύφος και η ψυχολογική σκιαγράφηση των χαρακτήρων.

12 Αναστασία Χολιβάτου, «Αληθινές Ιστορίες: η γοητεία της λογοτεχνικής μη-μυθοπλασίας στο πλαίσιο της ελληνικής “νέας δημοσιογραφίας”», στο *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία: Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014: Πρακτικά = Continuities, discontinuities, ruptures in the Greek World (1204-2014): economy, society, history, literature: 5th European Congress of Modern Greek Studies of the European Society of Modern Greek Studies: proceedings*, επιμ. Κωνσταντίνος Α. Δημάδης, Αθήνα, Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, 2015, τόμ. 3, σσ. 719-734 και *Δημοσιογραφία και λογοτεχνία: Η κληρονομιά της νέας δημοσιογραφίας και το ελληνικό παράδειγμα*, διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ – Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ, 2014.

13 Tom Wolfe, *The New Journalism*, UK, 1975, Picador.

14 Αναστασία Χολιβάτου, *Δημοσιογραφία και λογοτεχνία: Η κληρονομιά της νέας δημοσιογραφίας και το ελληνικό παράδειγμα*, ό.π., σ. 2.

Τα χαρακτηριστικά που ο Wolfe συστηματοποιεί κατά τη δεκαετία του 1960 εντοπίζονται και στον ελληνικό Τύπο και γίνονται πλέον εμφανή την περίοδο 1926-1930 με τα πρώτα σταθερά βήματα της νέας δημοσιογραφίας, με την πύκνωση των επιφυλλιδικών ρεπορτάζ του αστυνομικού και δικαστικού δελτίου που πληρούν τις προϋποθέσεις της. Ενδεικτικά σταχυολογούνται τα παρακάτω από τις εξής εφημερίδες που χρησιμοποιήθηκαν ως δείγμα: *Εσπερινή*, *Εμπρός*, *Ελληνική*, *Ελληνικός Ταχυδρόμος*, *Μακεδονικά Νέα*:

- 1) Μανώλης Καννέλης, «Μια ώρα με την Ταμάρα, το μυστήριο του θανάτου του πρώτου εραστή», *Ελληνική*, 28-29.10.1927. Πρόκειται για συνέντευξη της ρωσίδας Ταμάρας Γκάλποβα και των κινεζορώσων συγκατηγορούμενων της στα κρατητήρια. Η Ταμάρα είχε κατηγορηθεί για τη δολοφονία δύο κινεζορώσων εραστών της. Η υπόθεση αυτή είναι μια από τις πιο πολύκροτες υποθέσεις του αστυνομικού και δικαστικού ρεπορτάζ του ελληνικού Μεσοπολέμου.
- 2) Νίκος Μαράκης, «Επίσκεψη στις φυλακές Παλιάς Στρατώνας. Μια συνομιλία με τον δράστη της απόπειρας κατά του κ. Κουντουριώτη» και «Επίσκεψη στις φυλακές Παλιάς Στρατώνας. Ένα έγκλημα που έμεινε ανεξιχνίαστο», *Ελληνικός Ταχυδρόμος*, 3-7.10.1928. Πρόκειται για σειρά συνεντεύξεων και ρεπορτάζ μετά από επίσκεψη του Νίκου Μαράκη στις φυλακές Παλιού Στρατώνα.
- 3) Ε. Θωμόπουλος, «Η άγρια εκδίκηση ενός νεαρού ζεύγους», *Εμπρός*, 15-16.12.1928. Πρόκειται για συνέντευξη της Αθανασίας Φωτοπούλου στις φυλακές Αβέρωφ, η οποία μόλις είχε καταδικαστεί σε θάνατο για την από κοινού με τον σύζυγό της δολοφονία του αδελφού της.
- 4) Ο Πειραιώτης, «Εισ τα άντρα της ηδονής όπου παραμονεύει αθέατος ο θάνατος. Ηρωίνη, Χασίς, Κοκαΐνη», *Ελληνική*, 29.11.-4.12.1928. Πρόκειται για σειρά επιτόπιων ρεπορτάζ και συνεντεύξεων σε σημεία πώλησης και κατανάλωσης ναρκωτικών στον Πειραιά.
- 5) Ι. Α. Ζήρας, «Με τους μελλοθάνατους στις φυλακάς του Επταφυργίου», *Ελληνική*, 16-18.12.1928. Πρόκειται, όπως μαρτυρεί και ο τίτλος, για σειρά συνεντεύξεων με θανατοποινίτες κρατούμενους των φυλακών Επταφυργίου στο πλαίσιο δημοσιογραφικής αποστολής της εφημερίδας στη Θεσσαλονίκη.
- 6) Ε. Θωμόπουλος, «Ένα εικοσιτετράωρο στα κρατητήρια», *Εσπερινή*, 2-8.2.1929. Πρόκειται για σειρά ρεπορτάζ και συνεντεύξεων στα κρατητήρια του Τμήματος Μεταγωγών.
- 7) [Ανώνυμου], «Καταπληκτικά φαινόμενα. Το στοιχειωμένο σπίτι της Λαμίας» *Μακεδονικά Νέα*, 29.11.1928-7.12.1928. Πρόκειται για σειρά ρεπορτάζ σχετικά με στοιχειωμένα σπίτια και πνευματιστικά φαινόμενα στην πόλη της Λαμίας.

Από το 1930 και μετά παρατηρείται, κυρίως στις αθηναϊκές εφημερίδες, ποσοτική και ποιοτική έκρηξη κειμένων λογοτεχνικής δημοσιογραφίας. Κύριοι σταθμοί αποτελούν οι αμέτρητες αφηγήσεις γύρω από τη δολοφονία και τεμαχισμό του Μίμη

Αθανασόπουλου τον Γενάρη του 1931, οι περιγραφές θανατικών εκτελέσεων, προνομιακό πεδίο αφήγησης για τους δημοσιογράφους του είδους οι οποίες πυκνώνουν τη διετία 1930-1932, η απόπειρα δολοφονίας του Ελευθέριου Βενιζέλου τον Ιούνιο του 1933 (με φυσικό αυτουργό τον αμνηστευμένο πρώην λήσταρχο Γιώργο Καραθανάση) και τα γεγονότα που την πλαισίωσαν, οι συνεχείς αποδράσεις κουμουνιστών κρατουμένων και οι έρευνες που συνοδεύουν την έξαρση της σωματεμπορίας και της πορνείας με κορύφωση τη σειρά ρεπορτάζ στην εφημερίδα *Ακρόπολις* του 1936 με ανταποκρίσεις από τα Βούρλα και τον Πειραιά από την πένα της Λιλίκα Νάκου, ένα πραγματικό διαμάντι του λογοτεχνικού ρεπορτάζ. Ενδεικτικό είναι άλλωστε ότι το 1932 εκδίδεται το περιοδικό *Εξπρές*, το πρώτο δημοσιογραφικό περιοδικό στην Ελλάδα με αντικείμενο το έγκλημα, στο οποίο φιλοξενούνται κατά βάση μη μυθοπλαστικές αστυνομικές ιστορίες, όπως συνεντεύξεις, βιογραφίες, έρευνες και αναμνήσεις γύρω από το έγκλημα.

1B. Το ληστικό ρεπορτάζ σε συνέχειες

Η ίδια αυτή περίοδος (1926-1930) είναι συγχρόνως πολύ πυκνή σε σχέση με τα γεγονότα που εξελίσσονται στην ελληνική ύπαιθρο και αφορούν το φαινόμενο της ληστείας. Συγκεκριμένα η περίοδος που μπορεί να οριοθετηθεί χρονικά από την ληστεία της Πέτρας (13 Ιουνίου 1926) μέχρι την εξόντωση του «τελευταίου αρχιλήσταρχου» Μήτρου Τζατζά (23 Μαρτίου 1930) είναι πολύ πυκνή σε σχέση με τις εξελίξεις του φαινομένου στην Ελλάδα και τη βούληση του ελληνικού κράτους να το τερματίσει. Αυτό έχει αντανάκλαση και στον ημερήσιο Τύπο της εποχής, όχι μόνο με τη μορφή ειδήσεων, αλλά και με τη μορφή ληστικών ιστοριών, ρεπορτάζ, χρονογραφημάτων επιφυλλίδων και μυθιστορημάτων.

Στις ελληνικές εφημερίδες εμφανίζονται δεκάδες ληστικά μυθιστορήματα σε συνέχειες γραμμένα από δημοσιογράφους, τα οποία παρουσιάζονται ως υποτιθέμενες πραγματικές ιστορίες, βασισμένες σε πραγματικά περιστατικά, με ήρωες λήσταρχους που απασχολούν εκείνες τις μέρες την επικαιρότητα με κάποιο τους κατόρθωμα. Όπως επισημαίνει ο Χρήστος Δερμεντζόπουλος στη μελέτη του *Το ληστικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα*, «το ληστικό μυθιστόρημα δεν έχει τη μορφή ενός καθαρού επινοήματος (fiction), όπως τα περισσότερα κείμενα του “λαϊκού” μυθιστορήματος, τόσο του λαϊκού όσο και του ξένου, αλλά υπάγεται στις αναγκαιότητες ενός συγκεκριμένου πραγματολογικού υλικού, πολλές φορές σύγχρονου των ιστοριών».¹⁵

Τα ληστικά μυθιστορήματα στον ημερήσιο Τύπο της περιόδου είναι τόσο πολλά που είναι αδύνατο να καταγραφούν όλα στο σύνολο τους, ωστόσο μπορεί να γίνει μια πολύ ενδεικτική αναφορά για αυτά που δημοσιεύτηκαν στις εφημερίδες που αξιοποιεί ως ερευνητικό σώμα η παρούσα εργασία:

- 1) Αντ. Σβώκος, «Έρωτες ληστών», *Ελληνική*, 12.9.-2.10.1926.
- 2) [Ανώνυμου], «Πως οι εξάδελφοι Κουμπαίοι έγιναν βασιλείς των ορέων», *Εσπερινή*, 2.3.1930-19.4.1930.

¹⁵ Χρήστος Δερμεντζόπουλος, *Το ληστικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα*, Αθήνα, Πλέθρον, 1997, σ. 43.

- 3) Άγγελος Σγουρός, «Η περιπετειώδης ζωή του ληστήρχου Τζατζά», *Εσπερινή*, 12.9. -2.11.1929 [διακόπτεται ανολοκλήρωτο].
- 4) Ε. Θωμόπουλος, «Όταν οι ληστές αγαπούν», *Εμπρός*, 1.8.1928-15.8.1928 [διακόπτεται ανολοκλήρωτο].
- 5) [Ανώνυμου], «Ο διαβόητος Γιαγκούλας», *Μακεδονικά Νέα*, 3.4.1927-27.10.1929.

Σύμφωνα με τον Χρήστο Δερμεντζόπουλο¹⁶ το ληστρικό μυθιστόρημα ακολουθεί μια εσωτερική λογική συγκρότηση, με έντονη αφηγηματική ομοιομορφία. Δεν έχει τη μορφή επινοήματος, αλλά υπάγεται στις αναγκαιότητες ενός συγκεκριμένου πραγματολογικού υλικού πολλές φορές σύγχρονου των ιστοριών, με σύζευξη φανταστικού και πραγματικού στοιχείου. Στο ληστρικό μυθιστόρημα αναδύονται οι εικόνες και οι παραστάσεις του ένοπλου παράνομου, η συγκρότηση του ηθικού κόσμου της ληστείας και προβάλλεται η αντίθεση της ληστείας με την κρατική οντότητα.

Στα ληστρικά μυθιστορήματα η ληστεία χαρακτηρίζεται ως ένα παραδοσιακό φαινόμενο, αναπόσπαστο από τις κοινωνικές δομές της εποχής του σε αντιπαράθεση με την «απρόσωπη» κρατική οργάνωση. Παρουσιάζεται ως η μάταιη και απέλπιδα μάχη του συνόλου της τοπικής κοινωνίας ενάντια στην υποταγή στην κρατική οντότητα, ενώ η εικόνα του ληστή εμφανίζεται ως η ενσάρκωση της παραδοσιακής δικαιοκτικής κατάστασης των πραγμάτων. Ο ληστής σκιαγραφείται ως ο ήρωας και ο υπερασπιστής των παραδοσιακών αξιών της τοπικής κοινωνίας, οι οποίες βρίσκονται σε κίνδυνο εξαιτίας της παγίωσης της νέας πραγματικότητας και της ενσωμάτωσης της κοινότητας στην ευρύτερη κοινωνία.¹⁷

Η πλοκή οργανώνεται ως «ημιτονοειδής δομή» που ανταποκρίνεται καλύτερα, τόσο στο αλυσωτικό παρατακτικό σχήμα όσο και στο ενθετικό (ένταση, λύση, νέα ένταση, νέα λύση κ.ο.κ.), επιμηκύνοντας την δράση στο διηνεκές¹⁸. Σημαντικά στοιχεία που ο ίδιος μελετητής εντοπίζει ως κοινά στα ληστρικά μυθιστορήματα που εξετάζει είναι ο εξευτελισμός και η διαπόμπευση των εκπροσώπων της κρατικής δικαιοκτικής νομιμότητας από τους ληστές, στοιχείο που στοχεύει ακριβώς στην ανάδειξη της αντιπαράθεσης του παλαιού παραδοσιακού κόσμου με τον νέο κόσμο που ενσαρκώνει το κράτος. Άλλο βασικό στοιχείο είναι η ιδιαίτερη λειτουργία της μεταμφίεσης. Τις περισσότερες φορές η μεταμφίεση του ληστή λειτουργεί ως τρόπος εξευτελισμού των οργάνων του κράτους και των επίσημων διωκτών της ληστείας. Ο ληστής σε αυτές τις περιπτώσεις, παρουσιάζεται ως πανούργος που μπορεί οποιαδήποτε στιγμή να ξεγελάει ή να ρεζιλεύει την κεντρική εξουσία παραμένοντας ταυτόχρονα ασύλληπτος.¹⁹

Οι επισημάνσεις του Δερμεντζόπουλου, όπως θα επιχειρήσω να αποδείξω στο κυρίως μέρος της εργασίας, φαίνεται ότι έχουν εφαρμογή και στα σύγχρονα με τα ληστρικά μυθιστορήματα, ληστρικά δημοσιογραφικά ρεπορτάζ σε συνέχειες. Τα

16 Ό.π., σ. 44.

17 Ό.π., σ. 27.

18 Ό.π., σ. 44.

19 Ό.π., σ. 166.

ληστρικά δημοσιογραφικά ρεπορτάζ είναι συχνά γραμμένα από τους ίδιους δημοσιογράφους σε ακριβώς διπλανές στήλες με τα ληστρικά μυθιστορήματα και, εκτός από το κοινό υλικό που μοιράζονται με αυτά, ακολουθούν και τα ίδια αφηγηματικά μοτίβα, καίτοι μη μυθοπλαστικά, αλλά ειδησεογραφικά.

Αναφορικά με την ιστορία του ληστρικού ρεπορτάζ σε συνέχειες, μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν ορισμένες κρίσιμες τομές. Πρώτος σημαντικός σταθμός είναι η «ληστεία της Πέτρας» στις 13 Ιουνίου 1926, γεγονός που μάλλον αποτελεί ιστορική τομή τόσο για τη ληστεία ως ιστορικό φαινόμενο καθ' αυτό όσο και για τη δημοσιογραφική της κάλυψη. Πρόκειται για την πρώτη ληστεία τραπεζικής χρηματοποστολής στην Ελλάδα, κατά τη διάρκεια της οποίας σκοτώθηκαν έξι άνθρωποι. Ως ηθικοί αυτουργοί θεωρήθηκαν οι αδελφοί Γιάννης και Θύμιος Ρέτζος, πρώην καταζητούμενοι λήσταρχοι αμνηστευμένοι με τον νόμο περί αλληλοεξοντώσεως των ληστών και έπειτα θεσμικοί παράγοντες της τοπικής κοινωνίας των Ιωαννίνων. Η ληστεία προκάλεσε τη δημοσιογραφική έγερση του αιτήματος ξεκαθάρισης του φαινομένου με την πίεση του δημοσιογραφικού κόσμου μέσω σχετικής αρθογραφίας για τη λήψη αποτελεσματικότερων μέτρων, χωρίς όμως ιδιαίτερη ανταπόκριση από την πλευρά της πολιτικής βούλησης. Χαρακτηριστικό ως προς αυτό είναι το ότι τα εκ νέου καταζητούμενα αδέλφια κατάφεραν, έχοντας όλα τα φώτα της δημοσιότητας πάνω τους, να διαφύγουν στο εξωτερικό.

Δημοσιογράφοι από πολλές εφημερίδες είχαν σταλεί σε πολυήμερες αποστολές στην Ήπειρο για να καλύψουν το θέμα, αφιερώνοντας για περίπου έναν μήνα μεγάλο κομμάτι της ύλης τους σε ρεπορτάζ, αναλύσεις, εντυπώσεις και ειδήσεις. Ενδεικτικά, ο Αντ. Σβώκος από τις 12 Ιουλίου 1926 έως τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου μέσα από τα φύλλα της *Ελληνικής* θα δημοσιεύσει μια σειρά από αυτοτελή επεισόδια για λήσταρχους της Ηπείρου,²⁰ όπου περιλαμβάνει ιστορίες με από τη ζωή και τη δράση γνωστών ληστάρχων της εποχής, ανάμεσα στους οποίους οι λήσταρχοι Γκέκας, Ντάγκας, Καραπάνος, Ζίντρος, Καρέτσος και Καραμπάτσης.

Δεύτερο ορόσημο για το ληστρικό ρεπορτάζ σε συνέχειες είναι η απαγωγή των δυο καφανταρικών βουλευτών, Αλέξανδρου Μυλωνά και Αλέξανδρου Μελά, έξω από τα Γιάννενα τον Οκτώβρη του 1928 από τη συμμορία των Κουμπαίων στην οποία ηγετικές μορφές ήταν τα ξαδέλφια Τάκης και Κώστας Κουμπής. Οι τρεις τελευταίοι μήνες του 1928 είναι κομβικής σημασίας, καθώς όσο πληθαίνουν οι εξελίξεις γύρω από τη ληστεία στην Ελλάδα τόσο πυκνώνουν και οι δημοσιογραφικές αναπαραστάσεις της. Το γεγονός αυτό αποτελεί αποφασιστική καμπή για την καταδίωξη και πάταξη της ληστείας, η οποία παύει να είναι αποκλειστικά δημοσιογραφικό αίτημα και ανάγεται πλέον σε πολιτική προτεραιότητα. Ο κλοιός σφίγγει, εκτελούνται οι καταδικασμένοι σε θάνατο ληστές, οι οποίοι, βέβαιοι ότι θα σώσουν το κεφάλι τους, περίμεναν απλώς το πέρασμα της πενταετίας για να μετατραπεί η ποινή τους σε ισόβια. Συγχρόνως βέβαια εντείνεται και η δράση της χωροφυλακής. Η «εμπέδωση ασφάλειας», η «εξόντωση της ληστείας» και «η

20 Αντ. Σβώκος, «Οι ληστές της Ηπείρου. Ζωντανή περιγραφή της δράσεως όλων των ληστών της Ηπείρου. Εκτενείς και λίαν ενδιαφέρουσες ανταποκρίσεις του απεσταλμένου συντάκτου μας κ. Αντ. Σβώκου», *Ελληνική*, 12.7.1926-14.8.1926.

ενίσχυση των αποσπασμάτων» είναι πια σχεδόν καθημερινοί τίτλοι ρεπορτάζ. Συγχρόνως –και προφανώς ως συνέπεια των παραπάνω– πραγματοποιείται και η σύλληψη των Ρετζαίων τον Νοέμβρη του 1928, έπειτα από δύο χρόνια φυγοδικίας στην Ιταλία και σε διάφορες χώρες των Βαλκανίων.

Τα δύο αυτά γεγονότα ενθαρρύνουν την παραγωγή ληστρικών ρεπορτάζ και αυξάνουν τα αποτυπώματα αυτού του είδους δημοσιογραφικής αφήγησης στις εφημερίδες της εποχής. Ειδικότερα, η εφημερίδα *Εμπρός* εισέρχεται δυναμικά σε αυτό το είδος, πειραματιζόμενη αρχικά με την αποστολή της για την κάλυψη της απαγωγής των καφανταρικών βουλευτών, από όπου ξεχωρίζουν δυο σημαντικές προσπάθειες. Η μία του Ε. Θωμόπουλου, ο οποίος είναι ήδη ασκημένος στο διαφορετικό μεν αλλά συναφές είδος του ληστρικού επιφυλλιδικού μυθιστορήματος, και εμφανίζεται με το ληστρικό επιφυλλιδικό ρεπορτάζ «Στα λημέρια των Κουμπαίων», το οποίο διακόπτεται απότομα έπειτα από μερικές συνέχειες πριν την ολοκλήρωσή του. Σύμφωνα με την περιγραφή της εφημερίδας πρόκειται για γεγονότα βασισμένα σε αστυνομικά αρχεία. Στα φύλλα της ίδιας εφημερίδας εντοπίζεται και το ανυπόγραφο ρεπορτάζ «Το αίσχος της Ελλάδας. Η περίφημη δράση των Κουμπαίων», το οποίο βασίζεται σε επιτόπια δημοσιογραφική έρευνα. Σε αυτό παρατηρείται έντονη αμεσότητα των περιγραφών με την παράθεση/εγκιβωτισμό αφηγήσεων μέσω συνεντεύξεων. Ωστόσο φαίνεται πως ούτε αυτό ολοκληρώνεται.²¹

Με αφορμή τη σύλληψη των Ρετζαίων τα *Μακεδονικά Νέα* θα δημοσιεύσουν από τις 7 Νοεμβρίου 1928 ένα κείμενο σε συνέχειες για τη ζωή και τη δράση τους με τίτλο «Οι Λησταί αδελφοί Ρετζαίοι. Οι πραγματικοί Αλή Πασάδες και δυνάσται της Ηπείρου». Δεν προκύπτει από πουθενά κάποια ένδειξη ότι ο συντάκτης είχε κάποια άμεση δημοσιογραφική εμπλοκή στα γεγονότα τα οποία περιγράφει, ωστόσο υπάρχει ζωνρότητα στην αφήγηση, εγκιβωτισμένες αφηγήσεις, παράθεση διαλόγων και λεπτομερειών τις οποίες ο συντάκτης είναι αδύνατο να γνωρίζει από πρώτο χέρι, αλλά μόνο μέσα από αφηγήσεις τρίτων στο πλαίσιο της σχετικής δημογραφικής του αποστολής.

Τρίτη τομή που προκύπτει από την επισκόπηση του ληστρικού ρεπορτάζ σε συνέχειες αποτελούν τα κατορθώματα του ληστάρχου Μήτρου Τζατζά. Η απαγωγή του γερουσιαστή Χατζηγάκη τον Σεπτέμβρη του 1929 από τη συμμορία του Τζατζά προσφέρει γόνιμο έδαφος στις πένες που ασκούνται στο συγκεκριμένο είδος δημοσιογραφικής αφήγησης. Έτσι, τα *Μακεδονικά Νέα* θα ξεκινήσουν να δημοσιεύσουν στις 11 Σεπτεμβρίου 1929 το «Ποιος είναι ο λήσταρχος Τζατζάς. Ο Δον Ζουάν των βουνών». Ο ανώνυμος συντάκτης παραθέτει περιστατικά από τη ζωή και τη δράση του λήσταρχου, κάνοντας χρήση διαλόγων, εγκιβωτισμένων αφηγήσεων και αξιοποιώντας ως πρώτη ύλη πληροφορίες, μαρτυρίες και αυτούσιους διαλόγους από προγενέστερα ρεπορτάζ της ίδιας εφημερίδας, καθώς ο Τζατζάς την είχε τροφοδοτήσει στο παρελθόν με πλούσιο υλικό. Συγκεκριμένα, ο Τζατζάς είχε απασχολήσει τα φύλλα της εφημερίδας λόγω της περιβόητης ληστείας

21 Η διακοπή ενός ρεπορτάζ σε συνέχειες είναι σύνηθες φαινόμενο στα φύλλα των μεσοπολεμικών εφημερίδων. Οι λόγοι ποικίλουν. Κάποιες φορές σχετίζονται με το ότι το αναγνωστικό κοινό χάνει το ενδιαφέρον του, άλλες φορές η δημοσίευση εγκαταλείπεται λόγω φόρτου εργασίας των δημοσιογράφων-συγγραφέων και άλλες διακόπτεται για λόγους οικονομίας χώρου, κυρίως σε περιόδους που υπάρχει πλούσια ύλη.

αυτοκινητοπομπής στο Ορλιακό, στην εθνική οδό Θεσσαλονίκης-Σερρών, αλλά και άλλων γεγονότων, όπως της σύλληψης του στη Σερβία και της έκδοσής του στη Θεσσαλονίκη, καθώς και τη μετέπειτα κινηματογραφική του απόδραση από τις φυλακές του Γεντί Κουλέ. Ωστόσο, ο συντάκτης/αφηγητής κρατάει αποστάσεις από τα γεγονότα χωρίς να τοποθετεί τον εαυτό του μέσα σε αυτά.

Στα παραπάνω ρεπορτάζ παρατηρείται σύζευξη του φανταστικού και του πραγματικού στοιχείου, καθώς ενσωματώνονται επινοημένοι διάλογοι και περιστατικά, τα οποία παραδίδονται στους δημοσιογράφους μέσα από προφορικές μαρτυρίες, οι οποίες, όπως είναι αναμενόμενο, μπολιάζονται από θρύλους που συνοδεύουν τη ληστρική μυθολογία. Επιπλέον, απαντούν ποικίλα μοτίβα του ληστρικού μυθιστορήματος, ιδίως στις περιπτώσεις που περιγράφονται σφαγές, αποκεφαλισμοί και ακρωτηριασμοί ή εν γένει ακραίες βιαιότητες που έχουν προκαλέσει οι λήσταρχοι. Σε όλες τις περιπτώσεις οι λήσταρχοι παρουσιάζονται να έχουν εξωθηθεί στο κλαρί από μια αδικία που έγινε σε βάρος τους, από μια εξαπάτηση, από τη φτώχεια και την αδυναμία τους, από το αισθήματα τιμής, από την προσπάθεια τους να προστατέψουν με τον δικό τους τρόπο μέλη της οικογένειάς τους. Με άλλα λόγια, μέσα από τις αιμοχαρείς αφηγήσεις σκιαγραφούνται και υποφώσκουν θετικά χαρακτηριστικά και ιδιότητες τα οποία, ειρήσθω εν παρόδω, τους στερούνται από τα ακραιφνώς ειδησεογραφικά ρεπορτάζ που φιλοξενούνται στα ίδια φύλλα, πολύ συχνά σε διπλανές στήλες.

Στον λόγο των κειμένων των ληστρικών ρεπορτάζ όπως, κατά τον Χρήστο Δερμεντζόπουλο,²² συμβαίνει και με τα ληστρικά μυθιστορήματα, η ληστεία παρουσιάζεται ως ένα παραδοσιακό φαινόμενο, αναπόσπαστο από τις δομές της κοινωνίας, σε αντιπαράθεση με την «απρόσωπη» κρατική οργάνωση. Ο ληστής εμφανίζεται ως η ενσάρκωση της παραδοσιακής δικαιοσύνης πραγμάτων και σκιαγραφείται ως ο ήρωας και ο υπερασπιστής των παραδοσιακών αξιών της τοπικής κοινωνίας. Το πορτραίτο των ληστών, όπως φιλοτεχνείται από τους αφηγητές-δημοσιογράφους των παραπάνω ρεπορτάζ, μπορεί να συμπυκνωθεί μέσα από τα επίθετα «γενναίος» και «τολμηρός», «έξυπνος» και «πανούργος», «ευγενής» και «συναισθηματικός», αλλά και από τους χαρακτηρισμούς «απάνθρωπο τέρας» και «αιμοσταγής δολοφόνος», «εκδικητικός» και «απάνθρωπος», «αιμοδιψής» και «φίληρις». Τέλος, είναι πολύ συχνή και η εμφάνιση της ιδιαίτερης λειτουργίας της μεταμφίεσης των ληστών ως μέθοδος εξαπάτησης και εξευτελισμού των Αρχών,²³ τυπικό μοτίβο του ληστρικού μυθιστορήματος.

1Γ. Το λογοτεχνικό ρεπορτάζ (νέα δημοσιογραφία) για τη ληστεία

«Ποια θέση κατέχει η είδηση στη φαντασία μας;», αναρωτιέται ο François-Joseph Le Foll στο άρθρο του «Το Παρίσι τη νύχτα...»,²⁴ όπου αναζητά τα όρια μεταξύ μυθοπλασίας και ντοκουμέντου στις δημοσιογραφικές αφηγήσεις του εβδομαδιαίου ειδησεογραφικού περιοδικού *Détective* που ξεκίνησε την κυκλοφορία του στο Παρίσι

22 Χρήστος Δερμεντζόπουλος, ό.π., σ. 27.

23 Χρήστος Δερμεντζόπουλος, ό.π., σ. 166.

24 François-Joseph Le Foll, «Paris la nuit...», στο *Medias 19*: <https://www.medias19.org/textes-du-19e-siecle/anthologies/reportages/paris-la-nuit> [τελευταία ανάκτηση: Ιούνιος 2024].

του 1928, αποτελώντας «μέρος μιας παράδοσης που χρονολογείται από την ανάπτυξη του σύγχρονου ημερήσιου Τύπου». «Είναι ο δημοσιογράφος περισσότερο μυθιστοριογράφος παρά δημοσιογράφος;», διερωτάται ο ίδιος μελετητής για να απαντήσει: «Προτού γίνει πομπός της πληροφορίας, ο δημοσιογράφος είναι πρώτα και κύρια αφηγητής. Δηλαδή πρέπει να αφηγηθεί μια ιστορία που οφείλει να παρασύρει τον αναγνώστη. Περισσότερο από το να τον ενημερώσει, πρέπει να τον κάνει να ζήσει μια μικρή περιπέτεια».

Η είδηση στο περιοδικό *Déetective*, αν και αποτελεί μια τεκμηριωμένη ιστορία που μιλάει για την πραγματικότητα πρέπει να περάσει από τη φαντασία. Τα γεγονότα παρουσιάζονται ως αληθινά και υποτιθέμενα αληθινά, αλλά η ποιητική που αναπτύσσεται στα κείμενα του περιοδικού επιτρέπει στους συγγραφείς κάποια ελευθερία στις περιγραφές τους. Ως εκ τούτου, η είδηση γίνεται ο πυρήνας μιας ιστορίας την οποία ο δημοσιογράφος εμπλουτίζει. Επιπλέον, η είδηση έχει την ιδιαιτερότητα ότι αναδεικνύει το εξαιρετικό ή τη διατάραξη της καθημερινής ζωής, επιδιώκοντας παράλληλα να δημιουργήσει μια αίσθηση εγγύτητας με τον αναγνώστη. Διαβάζοντας μια είδηση, ο αναγνώστης πρέπει να νιώσει ότι αυτό που διαβάζει είναι κάτι που θα μπορούσε να του συμβεί. Η είδηση, με αυτή την έννοια, κινητοποιεί τη συναίνεση αναστολής της δυσπιστίας. Μεταμορφώνει το πραγματικό γεγονός στον πυρήνα μιας μυθοπλασίας, εμπλουτίζοντάς το με ένα ολόκληρο σύμπαν.

Ο δρόμος που ακολούθησε ο διευθυντής του περιοδικού, Joseph Kessel, στο ρεπορτάζ «Παρίσι τη νύχτα...» ξεκινά από μια κοινή πραγματικότητα των φώτων, των κατοικημένων ακόμα αστικών χώρων, για να προχωρήσει προς μια μορφή σκοτεινής φαντασίας, μιας απειλητικής πόλης που αντιμετωπίζει ο δημοσιογράφος, και μαζί του ο αναγνώστης. Ο συγγραφέας ανακοινώνει την επιθυμία του να δείξει το «αληθινό» πρόσωπο της πόλης, αυτό της νύχτας. Και αν το Παρίσι έχει το προσωνύμιο «πόλη του φωτός», ο Kessel σκοπεύει να δείξει τι κρύβεται στις σκιές του. Καθ' όλη τη διάρκεια της περιπλάνησής του, χρησιμοποιεί όλο και περισσότερο ένα λεξιλόγιο μυστηρίου με λέξεις όπως «σκοτάδι», «κενό», «φυλαγμένο από σκοτεινά αστέρια», «μυστικά», που παραπέμπουν σε πιο σκοτεινές περιοχές της ύπαρξης.

Αντίστοιχα, η Mélo die Simard-Houde στο άρθρο της «Ο ρεπόρτερ, ο παραμυθάς και ο περιπατητής στον αστικό υπόκοσμο»²⁵ εξηγεί ότι ο «παραμυθάς» νοείται λιγότερο με την έννοια κάποιου που λέει ιστορίες προφορικά και περισσότερο ως πομπός που μεταδίδει βιωμένες εμπειρίες που του αφηγούνται από πρώτο χέρι. Είτε υιοθετεί τη δομή της καθόδου στην Κόλαση είτε αυτή του πανοράματος, η έρευνα στα χαμηλότερα βάθη, στο γύρισμα της δεκαετίας του 1930, είναι ένα υποχρεωτικό βήμα για τον γάλλο ρεπόρτερ.

Την ίδια περίοδο για την οποία γίνονται οι παραπάνω επισημάνσεις στο πεδίο του παρισινού Τύπου, η Ελλάδα ταλανίζεται ακόμα από τη ληστεία και συνεπώς, το ληστρικό μυθιστόρημα και η ληστρική ειδησεογραφία καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος της εγχώριας εφημεριδικής ύλης. Οι δημοσιογράφοι δεν ασχολούνται μόνο με τις

25 Mélo die Simard-Houde, «Le reporter, conteur et flâneur dans les bas-fonds urbains», στο *Medias 19*: <https://www.medias19.org/publications/presse-prostitution-bas-fonds-1830-1930/le-reporter-conteur-et-flaneur-dans-les-bas-fonds-urbains> [τελευταία ανάκτηση: Ιούνιος 2024].

σκοτεινές όψεις της νυχτερινής πόλης, αλλά και με την εξίσου «εξωτική» του βουνού. Δεν καταδύονται μονάχα στα κοινωνικά καταχθόνια της Αθήνας, αλλά αναρριχώνται και στις κακοτράχαλες κορυφές των ληστοκρατούμενων βουνών της Ηπείρου, της Δυτικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας.

Στην Αθήνα, διαφορετικά από το Παρίσι, εκτός από το δίπολο ημέρα – νύχτα, απασχολεί και το εννοιολογικά αντιθετικό ζεύγος πόλη – ύπαιθρος, όπου η δεύτερη προσφέρει ήδη ένα αφηγηματικό μοντέλο που κατακλύζει τον ημερήσιο Τύπο, το ληστικό ρομάντζο και ρεπορτάζ. Κάποιοι ρεπόρτερ μοιάζει να μοιράζουν τον χρόνο, την ύλη και τις ιστορίες τους ανάμεσα σε πόλη και βουνό. Οι ληστικές αφηγήσεις, το ληστικό μυθιστόρημα σε συνέχειες και τα ληστικά ρεπορτάζ συνυπάρχουν, αλληλοεπηρεάζονται, συγκρούονται, μοιράζονται μοτίβα, δανείζονται μεθόδους μέχρι η νέα δημοσιογραφία να επιβληθεί οριστικά.

Τον Ιούνιο του 1926 ο Αντ. Σβώκος, με αφορμή τη δημοσιογραφική κάλυψη της ληστείας της Πέτρας στα ίδια φύλλα της *Ελληνικής*, εφαρμόζει δυο μοντέλα αφήγησης στα ρεπορτάζ του. Το ένα υιοθετεί τα μοτίβα του ληστικού μυθιστορήματος και το άλλο τις αρχές της νέας δημοσιογραφίας. Για το πρώτο²⁶ έγινε αναφορά παραπάνω, ενώ το δεύτερο είναι το «Ομιλούν οι λησταί της Πέτρας μέσα εις τας φυλακές του Ακραιού».²⁷ Πρόκειται για ρεπορτάζ που δημοσιεύει από τις 31 Ιουλίου 1926, σε έξι συνέχειες, μετά από μια σειρά συνεντεύξεων που παίρνει από κάποιους εκ των κατηγορουμένων που θεωρούνται φυσικοί αυτουργοί της θρυλικής ληστείας. Πριν ξεκινήσει να παραθέτει τους διαλόγους τους, εξηγεί τις δυσκολίες που συνάντησε μέχρι να τα καταφέρει, τη διαδρομή του προς τις φυλακές και κάποια περιστατικά που συνέβησαν, ενώ μοιράζεται με τους αναγνώστες τις σκέψεις του. Η έντονη παρουσία του δημοσιογράφου στην αφήγηση, το ηθικό του όραμα, το λογοτεχνικό ύφος και η ψυχολογική σκιαγράφηση των χαρακτήρων, η συγκρότηση σκηνών, η έντονη χρήση του στοιχείου της περιγραφής, ο εσωτερικός μονόλογος, η παράθεση διαλόγων, η αποτύπωση λεπτομερών, είναι μερικά από τα γνωρίσματα της νέας δημοσιογραφίας που είναι εμφανή από την πρώτη δημοσίευση του κειμένου και δεν το αποχωρίζονται μέχρι τη δημοσίευση της τελευταίας συνέχειας.

Τον Απρίλη του 1929 η εφημερίδα *Εσπερινή* θα δημοσιεύσει το «Πένθιμες ώρες με τους Ρετζαίους». Πρόκειται για συνέντευξη των αδελφών Ρετζαίων στον δημοσιογράφο Δ. Κ. από τις φυλακές Κέρκυρας, στις οποίες τους επισκέφθηκε, όταν είχε ολοκληρωθεί το στάδιο της ανάκρισής τους. Στη συνέντευξη αυτή, στην οποία οι Ρετζαίοι εξιστορούν περιστατικά από τη ζωή τους, εντοπίζονται όλα τα χαρακτηριστικά της λογοτεχνικής/νέας δημοσιογραφίας. Ο Δ. Κ. μεταφέρει μέσα από τα μάτια του την περιπέτειά του μέχρι να φτάσει στις φυλακές Κέρκυρας και να καταφέρει να συναντήσει τα φυλακισμένα αδέλφια, τα οποία τα με τη σειρά τους θα του αφηγηθούν, από πρώτο χέρι, κάποιες από τις ιστορίες τους, προκειμένου να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Ο Δ. Κ. αξιοποιεί βασικές αρχές της λογοτεχνικής/νέας δημοσιογραφίας, όπως η κατασκευή και η ανάπτυξη του

26 Βλ. Αντ. Σβώκος, «Οι λησταί της Ηπείρου. Ζωντανή περιγραφή της δράσεως όλων των ληστών της Ηπείρου. Εκτενείς και λίαν ενδιαφέρουσες ανταποκρίσεις του απεσταλμένου συντάκτου μας κ. Αντ. Σβώκου», ό.π.

27 Αντ. Σβώκος, ό.π.

δημοσιογραφικού κειμένου μέσα από τη συγκρότηση συγκεκριμένων σκηνών, η έντονη χρήση του στοιχείου της περιγραφής, η απομάκρυνση από την απλή παράθεση των γεγονότων, η ευρεία χρήση του διαλόγου και του εσωτερικού μονολόγου, η συχνή και ξαφνική αλλαγή της οπτικής γωνίας σε συνδυασμό με την αλλαγή από τριτοπρόσωπη ή πρωτοπρόσωπη αφήγηση και τέλος η αποτύπωση λεπτομερών. Επίσης διακρίνουμε τα βασικά γνωρίσματα της νέας δημοσιογραφίας, όπως είναι η έντονη παρουσία του δημοσιογράφου στην αφήγηση το ηθικό όραμα, το λογοτεχνικό ύφος και η ψυχολογική σκιαγράφηση των χαρακτήρων.

Τα ίδια στοιχεία εντοπίζονται και «Στους κλοβούς των αιμοβόρων θηρίων»,²⁸ που ο Ε. Θωμόπουλος θα δημοσιεύσει στον *Ελληνικό Ταχυδρόμο* από τις 6 Ιουνίου μέχρι τις 2 Ιουλίου 1929. Πρόκειται για σειρά ρεπορτάζ, συνεντεύξεων και ιστοριών από επίσκεψή του στις φυλακές Κέρκυρας στο περιθώριο της πρώτης από τις δύο δίκες της συμμορίας των Κουμπαίων, την περίοδο που, εκτός από τους Κουμπαίους, κρατούνταν συγχρόνως και οι Ρετζαίοι και διάφοροι ακόμα διαβόητοι λήσταρχοι.

Επιπλέον, η *Εσπερινή* θα παρουσιάσει το «Επτά ημερόνυχτα στα χέρια των ληστών»,²⁹ όπου ο δημοσιογράφος Μήτσος Δειλινός παραθέτει την εμπειρία του γερουσιαστή Σωτήρη Χατζηγάκη, όπως του την αφηγήθηκε ο ίδιος λίγες ώρες μετά την απελευθέρωση του από τον λήσταρχο Τζάζτα και τη συμμορία του. Η αφήγηση εκτυλίσσεται σε οκτώ συνέχεις και θα κοπεί αιφνίδια χωρίς να ολοκληρωθεί. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι το μεγαλύτερο μέρος της αφήγησης γίνεται με τον δευτερεύοντα αφηγητή, δηλαδή τον συνεντευξιαζόμενο, ο οποίος εγκιβωτίζει με τη σειρά του αφηγήσεις του ίδιου του Τζατζά, μεταφέροντας συνομιλίες τους κατά τη διάρκεια της απαγωγής. Ο ίδιος ο δημοσιογράφος εμφανίζεται ελάχιστα στην αφήγηση με μικρές παρεμβάσεις, ωστόσο και εδώ είναι βαθύ το αποτύπωμα που αφήνουν τα ίχνη της νέας δημοσιογραφίας στο κείμενο.

Αξιοσημείωτο είναι ότι τη συγκεκριμένη κολοβή ληστρική αφήγηση θα τη βρούμε ολοκληρωμένη τον Δεκέμβρη του 1929 στην ίδια εφημερίδα, όπου διασώζεται ενσωματωμένη στο ληστρικό μυθιστόρημα «Έναν ολόκληρο μήνα με τους ληστές»,³⁰ το οποίο παρουσιάζεται ως υποτιθέμενες εντυπώσεις ενός γάλλου δημοσιογράφου από ρεπορτάζ του στα αλβανικά και ελληνικά βουνά. Εκεί ενσωματώνεται αυτούσιο το κείμενο της αφήγησης του Χατζηγάκη μαζί με την έως τότε αδημοσίευτη συνέχειά του. Με αφορμή τη συγκεκριμένη περίπτωση, πρέπει να επισημανθεί η αφηγηματική σύζευξη ως καίριο στοιχείο της μεσοπολεμικής εφημεριδικής πρακτικής. Αναδεικνύεται και αποδεικνύεται ότι στον χώρο του εφήμερου ρεπορτάζ και μυθοπλασία διαπλέκονται σε σημείο που κάποιες φορές είναι σχεδόν αδύνατο να ξεχωρίσουν. Δεν τροφοδοτεί απλώς το ένα το άλλο, αλλά κυριολεκτικά το ένα (συν)χωνεύεται μέσα στο άλλο. Μέσα, λοιπόν, από το συγκεκριμένο παράδειγμα διαφαίνονται η ανατροφοδότηση μεταξύ ντοκουμέντου και μυθοπλασίας, η διάχυση θεμάτων από τη μυθοπλαστική στη δημοσιογραφική

28 Αντ. Σβόκος, «Ομιλούν οι λησταί της Πέτρας μέσα εις τας φυλακάς του Ακραιού», *Ελληνική*, 31.7.1926-6.8.1926.

29 Μήτσος Δειλινός «Επτά ημερόνυχτα στα χέρια των ληστών», *Εσπερινή*, 17-24.9.1929 [διακόπτεται ανολοκλήρωτο].

30 Παύλος Βερνέγ [ψευδώνυμο], «Έναν ολόκληρο μήνα με τους ληστές», *Εσπερινή* 1.7.1929-30.12.1929.

αφήγηση, αλλά και η ρευστότητα των ορίων μεταξύ των εφημεριδικών κατατμήσεων που διακρίνουν το επιφυλλιδικό μυθιστόρημα από τη δημοσιογραφική στήλη.

1Δ. Η νέα δημοσιογραφία θριαμβεύει επί του ληστρικού ρεπορτάζ

Τα κείμενα του ληστρικού «λαϊκού» μυθιστορήματος, παρατηρεί ο Δερμεντζόπουλος, λειτουργούν ως ιστορικά σημεία-τεκμήρια ενός ιδεολογικού σύμπαντος που αντιστοιχεί στη συγκυρία εμφάνισης και κυκλοφορίας τους και αφορά ειδικότερα μέρος από τις στάσεις και τις ιδεολογικές προσλήψεις των λαϊκών στρωμάτων απέναντι στο φαινόμενο της ληστείας.³¹ Το ελληνικό ληστρικό μυθιστόρημα της περιόδου 1900-1930, σημειώνει,³² είναι ένα μεταβατικό παραλογοτεχνικό είδος στη διαδικασία δημιουργίας του αστικού «λαϊκού» μυθιστορήματος, που ολοκληρώνεται μετά τη δεκαετία του 1930, κυρίως με το φιλολογικό είδος του αισθηματικού «λαϊκού» μυθιστορήματος και λιγότερο με τα άλλα είδη (αστυνομικό, περιπετειώδες, κοσμοπολίτικο, ερωτικό). Το ληστρικό μυθιστόρημα φέρει πάνω του έντονα τα σημάδια της μετάβασης αυτής προς τις νέες πραγματικότητες του αστικού πολιτισμού, που εντοπίζονται τόσο στη συνάφεια παραγωγής του (τρόπος παραγωγής και κυκλοφορίας, κοινωνική «λειτουργικότητα», και μηχανισμοί διάδοσης, ανταγωνιστικό κοινό και κατανάλωση, κοινωνικοί όροι ύπαρξης των συγγραφέων), όσο και στις αφηγηματικές του δομές (τρόποι διάρθρωσης του μυθιστορηματικού λόγου, μορφολογικές δομές, κανόνες και τρόποι επεξεργασίας των αφηγηματικών μοντέλων, κοινωνικές αξίες και ιδεολογία).

Αντίστοιχες λειτουργίες με αυτές που αποδίδει ο Δερμεντζόπουλος στο ληστρικό το μυθιστόρημα εντοπίζονται και στο σύγχρονό του ληστρικό ρεπορτάζ σε συνέχειες. Όπως στο πεδίο της μυθοπλασίας το ληστρικό μυθιστόρημα δίνει τη θέση του στο αστυνομικό μυθιστόρημα, μετατοπίζοντας τον πρωταγωνιστή της αφήγησης από τον ληστή και όσα αυτός εκπροσωπεί (εχθρός της κρατικής νομιμότητας) στον αστυνομικό με ό,τι αυτός υπηρετεί (εκπρόσωπος της κρατικής νομιμότητας), έτσι και στο πεδίο του ντοκουμέντου, το ληστρικό ρεπορτάζ δίνει τη θέση του στην νέα δημοσιογραφία, πέρασμα που γίνεται μέσα από μια σύγκρουση.

Ενδιαφέρον σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάζει το γεγονός ότι στην κρίσιμη περίοδο για τη ληστεία (Νοέμβρης 1928-Μάρτης 1930), από την απαγωγή των Καφανταρικών βουλευτών και την ομιλία του Ελ. Βενιζέλου, με την οποία δεσμεύτηκε για τον τερματισμό της ληστοκρατίας, μέχρι και την εξόντωση του λήσταρχου Τζάζτα και την ανακοίνωση του τέλους της μέσω του υπουργού εσωτερικών, οι ληστρικές ιστορίες που δημοσιεύονται στον ημερήσιο Τύπο ενσωματώνουν τα χαρακτηριστικά της νέας δημοσιογραφίας με αποτέλεσμα να εμφανίζονται αφηγήσεις που μπορούν να περιγραφούν ως ένα υβρίδιο ληστρικού ρεπορτάζ και νέας δημοσιογραφίας. Η αξία τους ως κείμενα έγκειται στο γεγονός ότι συνυπάρχουν και συγκρούονται τόσο σε αφηγηματική μορφή όσο και σε πραγματολογικό περιεχόμενο το παλιό με το νέο, το παραδοσιακό με το νεωτερικό, η ύπαιθρος με την πόλη.

31 Χρήστος Δερμεντζόπουλος, ό.π., σ.25.

32 Χρήστος Δερμεντζόπουλος, ό.π., σ.26.

Πίσω στην εφημερίδα *Ελληνική*, λοιπόν, ο Αντ. Σβώκο, που μέχρι τότε περιορίζεται σε αμιγώς ειδησεογραφικά ρεπορτάζ για την υπόθεση της απαγωγής των καφανταρικών βουλευτών, δημοσιεύει σε συνέχειες το ληστρικό επιφυλλιδικό ρεπορτάζ για τη ζωή και τη δράση των Ρετζαίων με αφορμή την σύλληψη τους στην Βάρνα της Βουλγαρίας, λίγες μέρες μετά την απαγωγή από τη συμμορία των Κουμπαίων. Πρόκειται για το «Οι λήσταρχοι Ρετζαίοι. Από 'κει που βοά το αίμα. 96 φόνοι στην αιματοβαμμένη Ήπειρο». Το πραγματολογικό υλικό του βασίζεται σε αφηγήσεις που συνέλεξε στην προ διετίας αποστολή του στην Ήπειρο ενώ η αφηγηματική μέθοδος είναι ένας συνδυασμός των δυο μεθόδων, ληστρικού ρεπορτάζ και νέας δημοσιογραφίας.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον για το σειριακό ληστρικό ρεπορτάζ παρουσιάζει και η *Εσπερινή* αυτής της περιόδου. Συγκεκριμένα, το Νοέμβρη του 1928 οι αδελφοί Γιάννης και Θύμιος Ρέντζος θα δώσουν μια συνέντευξη στον Βεν. Ζερβέα μέσα από τα κρατητήρια της Βάρνας, η οποία θα ξεκινήσει να δημοσιεύεται σε συνέχειες στις 26 Νοεμβρίου 1928 με τον τίτλο «Πώς έγινα λήσταρχος».³³

Το γεγονός όμως που έχει ειδικό βάρος αναφορικά με τα ληστρικά ρεπορτάζ του Μεσοπολέμου είναι η εκτέλεση του λήσταρχου Τζατζά, καθώς δεν σηματοδοτεί μόνο το τέλος της ληστοκρατίας στην ελληνική ύπαιθρο, αλλά και την αλλαγή παραδείγματος με το πέρασμα, όπως θα υποστηρίξω στην συνέχεια, από τον ήρωα ληστή στο ήρωα χωροφύλακα.³⁴ Μόλις δυο μέρες μετά την ταυτόχρονη εξόντωση του λήσταρχου Τζατζά και το ενωμοτάρχη Δαφέρμου σε συμπλοκή της συμμορίας του ενός με τα αποσπάσματα του άλλου, η εφημερίδα *Μακεδονικά Νέα* δημοσιεύει ανυπόγραφα τη δημοσιογραφική επιφυλλίδα «Ο ληστοφάγος Δαφέρμος, το θρυλικό παλικάρι της χωροφυλακής, η περιπετειώδης ζωή και η υπέροχος δράσις του, όπως την αφηγήθη ο ίδιος».³⁵ Ο ανώνυμος δημοσιογράφος αναφέρεται στην προ διετίας γνωριμία του με τον φονευθέντα πλέον Δαφέρμο, οπότε και είχε καταφέρει να του πάρει συνέντευξη, τρεις μέρες μετά την εξόντωση του τρομερού ληστή Γκασαβέλη.

Η σκαπάνη της αρχαιοδιφικής έρευνας για τις ρίζες της λογοτεχνικής δημοσιογραφίας στον ελληνικό Μεσοπόλεμο, έφερε στο φως τις τρεις αυτές περιπτώσεις στις οποίες η νέα δημοσιογραφία συναντά το ληστρικό μυθιστόρημα. Πρόκειται, θα λέγαμε, για τρεις κειμενικές μάχες, στις οποίες αντανακλάται η σύγκρουση πόλης και βουνού, νεωτερικότητας και παράδοσης, παλιού και νέου, ληστείας και κράτους, όχι μόνο σε επίπεδο περιεχομένου, αλλά και μορφής. Μια πραγματική κοινωνική και πολιτική σύγκρουση σε ένα κρίσιμο ιστορικά σημείο μετάβασης στη νεωτερικότητα. Με την ανάλυση των τριών αυτών κειμένων στο

33 Βεν. Ζερβέα, «Πώς έγινα λήσταρχος. Ο Ρέντζος γράφει το ρομάντζο του», *Εσπερινή* 26.11.1928-24.12.1928.

34 Το πέρασμα από τον ήρωα ληστή στον ήρωα χωροφύλακα παρατηρείται ταυτόχρονα και στο πεδίο της λαϊκής λογοτεχνίας, καθώς το αστυνομικό μυθιστόρημα παίρνει τη θέση του ληστρικού αναγνώσματος. Στο εξής ο κεντρικός ήρωας των λαϊκών αφηγήσεων καταδίωξης και περιπέτειας γίνεται αυτός που εκπροσωπεί τον νόμο και όχι αυτός που ζει έξω από τα όριά του. Σχετικά βλ. Φίλιππος Φιλίππου, *Ιστορία της ελληνικής αστυνομικής λογοτεχνίας. Ο Γιάννης Μαρής και οι άλλοι*, Αθήνα, Πατάκης, 2018, σ. 28 και Κώστας Θ. Καλφόπουλος, *Μικρό εγκώμιο του αστυνομικού*, Αθήνα, Νεφέλη, 2021, σσ. 72-73.

35 [Ανώνυμου], «Ο ληστοφάγος Δαφέρμος, το θρυλικό παλικάρι της χωροφυλακής, η περιπετειώδης ζωή και η υπέροχος δράσις του, όπως την αφηγήθη ο ίδιος», *Μακεδονικά Νέα*, 30.3.1930-15.5.1930.

κυρίως μέρος της εργασίας θα επιχειρήσω να αποδείξω ότι εντός τους συνυπάρχουν και συγκρούονται δυο αφηγηματικά επίπεδα, το διηγητικό και το μεταδιηγητικό.

Το πρώτο επίπεδο αφορά τον εντοπισμό στοιχείων νέας δημοσιογραφίας στο σύνολο του κειμένου, αλλά κυρίως στα σημεία με κύριο αφηγητή τον ρεπόρτερ και την προσωπική του περιπέτεια στην οποία εντοπίζουμε τις βασικές αρχές (κατασκευή και ανάπτυξη του δημοσιογραφικού κειμένου μέσα από τη συγκρότηση συγκεκριμένων σκηνών, έντονη χρήση του στοιχείου της περιγραφής και απομάκρυνση από την απλή παράθεση των γεγονότων, ευρεία χρήση του διαλόγου, της καθομιλουμένης γλώσσας και του εσωτερικού μονολόγου, τριτοπρόσωπη ή πρωτοπρόσωπη αφήγηση με τη συχνή και ξαφνική αλλαγή της οπτικής γωνίας, αποτύπωση της οποιασδήποτε λεπτομέρειας έστω και φαινομενικά ασήμαντης, και τα βασικά γνωρίσματα (έντονη παρουσία του δημοσιογράφου στην αφήγηση με στόχο την προσέλευση του ενδιαφέροντος του αναγνώστη μέσα από μια γραφή με προσωπικότητα, ύφος, τόλμη και νεύρο, πειραματισμούς στη φωνή του αφηγητή και στην οπτική γωνία της αφήγησης, ηθικό όραμα και προσωπική εμπλοκή στα γεγονότα, λογοτεχνικό ύφος και ψυχολογική σκιαγράφηση των χαρακτήρων) της νέας δημοσιογραφίας, όπως τα όρισε ο Tom Wolfe³⁶ και τα συστηματοποίησε η Αναστασία Χαλιβάτου³⁷.

Το δεύτερο επίπεδο αφορά τις αφηγήσεις για τη ζωή και τη δράσης των ληστών, στις οποίες εντοπίζουμε τα χαρακτηριστικά του ληστρικού μυθιστορήματος όπως τα ανέλυσε ο Χρήστος Δερμεντζόπουλος³⁸ και τα οποία κωδικοποιούνται σε τρεις δεσμίδες: α) στην εσωτερική λογική συγκρότηση του ληστρικού, στην οποία εντοπίζουμε έντονη αφηγηματική ομοιομορφία η οποία αποκρυσταλλώνεται σε 28 λειτουργίες που προτείνει: 1 Ανακοίνωση, 2 Πρόσληψη βοηθού, 3 Δόλια υπονόμηση, 4 Μόνιμη έλλειψη, 5 Αναχώρηση, 6 Σύσταση συμμορίας, 7 Μάχη, 8 Νίκη, 9 Αντενέργεια του αντιπάλου, 10 Στιγματισμός, 11 Έρωτας προς ήρωα, 12 Εκχώρηση πληροφοριών, 13 Εξαπάτηση, 14 Αναζήτηση του ήρωα, 15 Σύμβαση αντιπάλου και εξουσίας, 16 Όνειρο, 17 Σχέση με βοηθό, 18 Αποτυχία της εξουσίας, 19 Μεταμπίση, 20 Απαγωγή σημαίνοντος προσώπου, 21 Απελευθέρωση αιχμαλώτου, 22 Γλέντι, 23 Τιμωρία αντιπάλων, 24 Απαίτηση του ήρωα, 25 Βασανιστήρια αιχμαλώτου, 26 Επιστροφή, 27 Αγαθοεργία Δράση ως κοινωνικός ληστής, 28 Θάνατος ή αμνήστευση του ήρωα. β) Στις εικόνες και τις παραστάσεις του ληστή και της ληστείας. Ο ένοπλος παράνομος και ο ηθικός κόσμος της ληστείας συγκροτείται αντιθετικά προς την κρατική οντότητα. Η ληστεία χαρακτηρίζεται ως παραδοσιακό φαινόμενο, αναπόσπαστο από τις δομές της κοινωνίας σε αντίθεση με την «απρόσωπη» κρατική οργάνωση. Η εικόνα του ληστή είναι αυτή της ενσάρκωσης της παραδοσιακής δικαϊκής κατάστασης πραγμάτων. Ο ληστής σκιαγραφείται ως ήρωας και υπερασπιστής των παραδοσιακών αξιών της τοπικής κοινωνίας. γ) Στη δομή του ληστρικού. Συνδυασμός αλυσιδωτής σύνδεση και εγκιβωτισμού. Η πλοκή

36 Tom Wolfe, οπ. π

37 Αναστασία Χαλιβάτου, *Αληθινές Ιστορίες: η γοητεία της λογοτεχνικής μη-μυθοπλασίας στο πλαίσιο της ελληνικής «νέας δημοσιογραφίας»*

38 Χρήστος Δερμεντζόπουλος, ό.π.

οργανώνεται ως «ημιτονοειδής δομή» (ένταση, λύση, νέα ένταση, νέα λύση κοκ), επιμηκύνοντας τη δράση στο διηγεκές.

Κυρίως Μέρος

Ανάλυση πρώτου παραδείγματος: Αντ. Σβώκος «Οι λήσταρχοι Ρετζαίοι. Από και που βοά το αίμα. 96 φόντοι στην αιματοβαμμένη Ήπειρο» *Ελληνική*, 30.10.-20.12.1928.

Από τις 30 Οκτώβρη μέχρι τις 20 Δεκεμβρίου 1928 ο δημοσιογράφος Αντ. Σβώκος εξιστορεί σε 42 συνέχειες τις αναμνήσεις του από όταν, δυο χρόνια πριν, είχε σταλεί στην Ήπειρο από τη εφημερίδα *Ελληνική* για να καλύψει τα γεγονότα γύρω από τις έρευνες που ακολούθησαν τη ληστεία της Πέτρας. Βασισμένος σε κάποιες μαρτυρίες-αφηγήσεις, αφηγείται και ο ίδιος με τη σειρά του τη ζωή και τις περιπέτειες των αδελφών Γιάννη και Θύμιου Ρέτζου, αρχίζοντας την εξιστόρησή του λίγο πριν τα δύο αδέρφια βγουν στο κλαρί και ολοκληρώνοντάς τη στη σύλληψη τους.

Η αφήγηση ξεκινάει με τον δημοσιογράφο να εξηγεί ότι στάλθηκε από την εφημερίδα του στην Ήπειρο για να κάνει ρεπορτάζ. Ο ίδιος περιγράφει το ταξίδι του, τις συνομιλίες με τους εκπροσώπους της χωροφυλακής με τους οποίους συνταξίδεψε, τις πρώτες του εντυπώσεις από την Πρέβεζα, το τηλεγράφημα με τις πρώτες ανταποκρίσεις που έστειλε στην εφημερίδα. Έπειτα ονοματίζει το ξενοδοχείο στο οποίο διέμεινε («Νικόπολις») και περιγράφει το ζαχαροπλαστείο, το οποίο διανυκτέρευε κάτω από το ξενοδοχείο, όπου οι θαμώνες συνομιλούσαν γύρω από το «τρομερό κακό που έγινε στη Πέτρα». Ο Αντ. Σβώκος συνεχίζει την αφήγηση περιγράφοντας το πώς κατάφερε να μισθώσει αμάξι για να πάει το βράδυ στον τόπο της ληστείας περιγράφοντας το τοπίο και τα συναισθήματα που του προκάλεσε. Έπειτα εξηγεί πως προσπάθησε μέσω της έρευνας του να βοηθήσει στην εξιχνίαση του εγκλήματος και την σύλληψη των Ρετζαίων. Μετά από αυτήν εισαγωγή περνάει στην εξιστόρηση της ζωής των Ρετζαίων.

Η αφήγηση συνεχίζεται λοιπόν «από την ημέραν που οι Ρετζαίοι επήραν τα βουνά» μόλις πληροφορήθηκαν τη δολοφονία του πατέρα τους. Τα αδέρφια παίρνουν άδεια από τον στρατό και αναζητούν τους δολοφόνους του πατέρα τους χωρίς αποτέλεσμα. Η άδεια λήγει και πρέπει να παρουσιασθούν στον στρατό όμως αποφασίζουν να βγουν στο κλαρί. Έτσι, φεύγουν από το Ανώγι όπου ήταν το σπίτι τους και γίνονται ληστές. Τα δυο αδέρφια αναζητούν τους δολοφόνους του πατέρα τους και, αφού πειστούν από τον τσομπάνη Γκάρτσο ότι ο Γεώργιλας είναι ο ένοχος, τον αποκεφαλίζουν μαζί με τον 12χρονο γιό του μπροστά σε όλο το χωριό. Τελικά αποδεικνύεται ότι ο Γεώργιλας ήταν αθώος και άδικα τον κατηγορήσε ο Γκάρτσος με συνέπεια να στραφεί η κοινή γνώμη εναντίον τους. Οι Ρετζαίοι προσπαθούν να διορθώσουν την αδικία που έκαναν και αποφασίζουν να παντρέψουν την κόρη της Γεωργίλαινας, που λόγω του φόνου του πατέρα της κινδυνεύει να χαλάσει το συνοικέσιο του γάμου της. Αναγκάζουν λοιπόν τον αρραβωνιαστικό της, Γερόκωστα, να την πάρει χωρίς προίκα. Τα αποσπάσματα μαθαίνουν το περιστατικό και ξεκινούν για αναζήτηση τους βασανίζοντας χωρικούς στην ανάκριση. Οι Ρετζαίοι εκδικούνται τους χωροφύλακες, κατακρεουργώντας έναν για τα βασανιστήρια και προστατεύουν τους χωρικούς.

Έπειτα, ο Σβώκος περιγράφει διάφορα επεισόδια όπως τον έρωτα και τον άτυπο γάμο (δια αδελφοποίησης) του Θύμιου Ρέτζου με την Αγγέλω που την έδιωξαν από το σπίτι εξαιτίας του, καθώς και την παρέμβαση του για την αποκατάσταση της. Τα αποσπάσματα πάλι πλησιάζουν χωρίς αποτέλεσμα. Στη συνέχεια, ο Λύκας, που τους έχει προδώσει στα αποσπάσματα, δολοφονείται από τους ήρωες και, έπειτα από φριχτά βασανιστήρια, ο Θύμιος Ρέτζος τρώει την καρδιά του. Τα αδέλφια του νεκρού φτάνουν για εκδίκηση και αρχίζει μάχη από την οποία δεν σκοτώνεται ούτε τραυματίζεται κανείς από τις δυο πλευρές. Στην συμμορία τους μπαίνει και Σιντόρης, μετά από μια άγρια εκδίκηση που παίρνει για τον θάνατο του αδελφού του από τον Ζούβα. Συγχρόνως, εκτυλίσσονται και επεισόδια που περιγράφουν τον έρωτα του Θύμιου με την Αγγέλω, τον χωρισμό τους και τον θάνατό της από μαράζι. Έπειτα η συμμορία των Ρετζαίων οργανώνει και διαπράττει την απαγωγή του Χρηστάκη Παπαγιαννόπουλου. Στις τρεις τελευταίες παραγράφους περιγράφεται η αμνήστευσή τους και η αποστολή γαμήλιας τούρτας από τον στρατηγό Μάρκου για λογαριασμό της Ελληνικής Δημοκρατίας στον γάμο του Γιάννη Ρέτζου, δίνοντας έτσι τον τόνο του κεφιού. Η ιστορία ολοκληρώνεται με την εκ νέου σύλληψή τους.

Στοιχεία νέας δημοσιογραφίας

Βασικές αρχές νέας δημοσιογραφίας στο κείμενο

Παρατηρούμε ήδη από την αρχή του κειμένου ότι η κατασκευή και η ανάπτυξη του γίνεται μέσα από τη συγκρότηση συγκεκριμένων σκηνών όπως φανερώνει και το παρακάτω απόσπασμα:

Είχα ανοίξει μια εφημερίδα των Ιωαννίνων που περιέγραφε τας λεπτομερείας του φρικιαστικού εγκλήματος. Επάνω εις τίτλον τετράστηλον ανεγράφοντο τα εξής: «Αι ανακρίσεις δια το έγκλημα της Πέτρας». Ενετρώφησα εις το υπό τον τίτλον κείμενον. Ανεγράφοντο συλλήψεις διαφόρων ονομάτων. Κάποιος κύριος που εκάθητο πλαγίως με ηρώτησε ποιος είμαι. Δεν εδυσκολεύθην να του ανακοινώσω την ταυτότητά μου και ήρχισεν η συζήτησις με θέμα την ληστεϊάν της Πέτρας. Ήτο ο συνομιλητής μου φίλος της *Ελληνικής*, ο κ. Μωϋσής Κοέν. Εζήτησα διαφόρους πληροφορίας περί του εγκλήματος τας οποίας μου έδωσεν ευχαρίστως ο καλός φίλος. Εις μιαν στιγμήν ηρώτησα: «Και ποιοι άραγε να έκαμαν το έγκλημα;». Ο συνομιλητής μου ωσάν να μη ήθελε να ακούση κανείς άλλος τι θα μου έλεγεν έφερεν την παλάμην του καθέτως εις το αυτί μου και μου είπε: «Χίλια επί τοις εκατόν το έγκλημα το εσχεδιάσαν οι Ρετζαίοι. Αλλά, δι' όνομα του Θεού, μη πεις πως εγώ σου είπα τέτοιο πράγμα. Αυτοί είναι ελεύθεροι κι, αν δεν τους πιάσει ο Γάσπαρης, αύριο το πρωί υπάρχει κίνδυνος να φύγουν. Μου έμεινε μια απορία από την εξομολόγησιν αυτήν του συνομιλητού μου. Διατί άραγε εφοβείτο μήπως αποκαλυφθή το όνομά του και τον ηρώτησα: «Γιατί τόση μυστικότης; Τι φοβάσαι;». «Έχεις δίκαιον», μου απήντησε. «Δεν ξέρεις ποιοι είναι οι Ρετζαίοι και γι' αυτό σε δικαιολογώ. Αυτοί, αγαπητέ μου, διευθύνουν την Ήπειρον ολόκληρον. Αλλοίμονον σε όποιον τους πειράξει. Η εκδίκησίς των είνε τρομερά. Δεν υπολογίζουν την ζωή κανενός. Σκοτώνουν άνθρωπο σαν να πρόκειται να σφάξουν κότα».

Στο απόσπασμα είναι εμφανής η χρήση διαλόγου, ενώ παρακάτω, καθώς συνεχίζεται η αφήγηση, παρατηρούμε και τη χρήση εσωτερικού μονολόγου, μέσω του οποίου εξηγείται το πώς ο Σβώκος κατάφερε να μισθώσει αμάξι για να πάει το

βράδυ στον τόπο της ληστείας, περιγράφοντας το τοπίο και τα συναισθήματα που του προκάλεσε:

Και έτσι μέσα εις την ησυχίαν της νύκτας με ένα αίσθημα τρόμου δι' ό,τι θα αντίκρυζα είχα λουφάξει μέσα εις το κάθισμα του αυτοκινήτου. Εφοβόμουν να κοιτάξω έξω και όταν κοιτάζα δεν έβλεπα παρά δένδρα που εφάνταζαν σαν πελώριοι περίεργοι σκελετοί. Δεν τολμούσα να απευθύνω ούτε ερώτηση εις τον σοφέρ περί της ώρας που θα χρειασθεί δια την διαδρομήν μέχρι Πέτρας. Μόνος μου σύντροφος ήτο το τσιγάρο, του οποίου τον καπνόν ερροφούσα άπληστα. Είχομεν φθάσει τώρα εις την πεδιάδα του Λούρου. Τα σπιτάκια άρχισαν να ξεχωρίζουν. [...] Ασυναίσθητα έφερα το χέρι στο καπέλλο και απεκαλύφθην. Ένας τρόμος με είχε καταλάβει. Ένα αίσθημα περίεργο. Κάτι μεταξύ συγκινήσεως και τρόμου. Μέσα στις ακοές μου εβούϊζε κάποια φωνή πνιγομένου από θανάσιμον αγωνίαν ανθρώπου. «Ω ω ωχ! ...». Και ύστερα ένας αντίλαλος τουφεκιάς, της τελευταίας που απετελείωσε τον δυστυχή Παπαγεωργίου. Έφυγα από το μέρος εκείνο τρέμων. Η νύκτα, τα δένδρα, η σιωπή, το νερό του Λούρου που κυλούσε μου φάνηκαν πως φώναζαν δυνατά για το έγκλημα, για την άδικη ορφάνια των παιδιών του Καλίγερου και του Μπόλλα. Πόσο μεγάλο ήταν το κακό που έγινε!»

Είναι επίσης εμφανή τα στοιχεία της έντονης χρήσης της περιγραφής και της απομάκρυνσης από την απλή παράθεση των γεγονότων καθώς και η αποτύπωση λεπτομερειών έστω και φαινομενικά ασήμαντων. Ένα ακόμα στοιχείο που εντοπίζεται είναι η τριτοπρόσωπη ή πρωτοπρόσωπη αφήγηση με τη συχνή και ξαφνική αλλαγή της οπτικής γωνίας.

Μετά από αυτήν την εισαγωγή, που στην ουσία αποτελεί και το πρώτο/κύριο αφηγηματικό επίπεδο, αυτό δηλαδή στο οποίο ήρωας είναι ο ίδιος ο δημοσιογράφος, ο ρεπόρτερ-αφηγητής, περνάει στην εξιστόρηση της ζωής των Ρετζαίων:

Θα ιστορήσω πώς οι Ρετζαίοι επήραν τα βουνά και όλην την δράσιν των και θα φθάσω εις την ληστείαν της Πέτρας, αποκαλύπτων –είναι καιρός πλέον τώρα που συνελήφθησαν– ορισμένα στοιχεία τα οποία έχω την ελπίδα ότι θα γίνουν σκαπάναι δια τους δύο τάφους των απαισίων αυτών κακούργων, τάφων που πρέπει να ανοιχθούν εκεί κοντά εις την Πέτραν. Είναι άγνωστα τα στοιχεία αυτά εντελώς. Πρόκειται περί αποκαλύψεων διά πρώτην φοράν ερχόμενων εις το φως της δημοσιότητας. Αρχίζω από την ημέραν που οι Ρετζαίοι επήραν τα βουνά.

Η αφήγηση του Σβώκου συνεχίζεται, λοιπόν, «από την ημέραν που οι Ρετζαίοι επήραν τα βουνά» μόλις πληροφορήθηκαν τη δολοφονία του πατέρα τους. Από το σημείο που ξεκινά η εξιστόρηση της ζωής των Ρετζαίων, γίνεται και η αλλαγή από πρωτοπρόσωπη σε τριτοπρόσωπη αφήγηση με αλλαγή και στην οπτική γωνία από ομοδιηγητικό σε ετεροδιηγητικό αφηγητή, αλλαγή που, με ελάχιστα διαλλείματα, διατηρείται μέχρι τον επίλογο. Ο αφηγητής-ρεπόρτερ σε δύο περιπτώσεις δίνει τον λόγο σε μάρτυρες των γεγονότων, εγκιβωτίζοντας τις αφηγήσεις τους.

Πρώτα δίνει τον λόγο στον πρώην ληστή Σκλούνη, τον οποίο, όπως αναφέρει σε μια στιγμή που η αφήγηση επανέρχεται στο πρώτο πρόσωπο, του τον σύστησε ο ανθυπομοίραρχος Μακρυγιάννης κατά τη διάρκεια των ανακρίσεων και των αντίστοιχων ρεπορτάζ για τη ληστεία της Πέτρας, προκειμένου να του αφηγηθεί

περιστατικά από τη ζωή των δυο αδελφών. Ο Σκλούνης περιγράφει σε πρώτο πρόσωπο σκηνές των οποίων υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας αλλά και σκηνές τις οποίες του αφηγήθηκε, κατά τα λεγόμενά του, ο Γιάννης Ρέντζος την περίοδο που είχε αμνηστευτεί. Σε επόμενο σημείο ο πρώην ληστής Σκλούνης δίνει τον λόγο σε άλλον αυτόπτη μάρτυρα, σε έναν ανώνυμο κλεισουριώτη χωρικό, και αφηγείται μέσα από τις πληροφορίες που του έδωσε ένα από τα επεισόδια.

Σε ολόκληρη την αφήγηση των περιπετειών τους παρατηρούμε και πάλι ευρεία χρήση διαλόγων αλλά και χρήση καθομιλουμένης γλώσσας: «Πρόσεξε ορέ Γερόκωστα. Αν μάθω πως εχολόσκασες καμιά φορά τη γυναίκα σου, θα σου κόψω το λαρύγγι σαν κοτόπουλο. Δεν αστειεύομαι εγώ όπως θα έμαθες». Και πιο κάτω: «Ακούστε, ορέ Κλεισουριώτες, εδώ και λίγες ημέρες κάποιος μας σκότωσε τον πατέρα μας. Κάθε άνθρωπος στη θέση μας θα ζητάγε να πάρει το αίμα του γονιού του πίσω. Εφύγαμε από τα Γιάννενα με απόφαση να ξεμπερδέψουμε το φονιά».

Βασικά γνωρίσματα της νέας δημοσιογραφίας

Η έντονη παρουσία του δημοσιογράφου στην αφήγηση μέσα από μια γραφή με προσωπικότητα, ύφος, τόλμη και νεύρο, καθώς και το ηθικό του όραμα και η προσωπική εμπλοκή στα γεγονότα διαπερνά ολόκληρο το πρώτο αφηγηματικό επίπεδο. Παράλληλα, ο ρεπόρτερ-αφηγητής εξηγεί πώς προσπάθησε μέσα από την έρευνά του να βοηθήσει στην εξιχνίαση του εγκλήματος και στη σύλληψη των Ρετζαίων. Ως εκ τούτου, γίνεται ξεκάθαρο τόσο το ηθικό του όραμα όσο και η προσωπική του εμπλοκή στα γεγονότα, η οποία δηλώνεται ήδη από την αρχική του δέσμευση στην πρώτη κιόλας παράγραφο:

Πρόθεσίς μου ήτο να συμβάλω με όλας μου τας δυνάμεις εις το έργον τόσον της καταδιωκτικής αρχής όσον και της ανακριτικής τιαούτης. [...] Έκαμα το παν –τι ημπορούσα να κάμω;– διαρκώς ηρώτων τους αρμοδίους, αν συνελήφθησαν οι Ρετζαίοι. Ο εισαγγελεύς Άρτης είχε σφραγίσει τα χείλη του, ο κ. Λεονταρίτης δαιμόνιος εις αντίληψην έδιδεν ως απάντησιν εν μειδιάμα και ο κ. Γάσπαρης ύψωνε τους ώμους. Οι Ρετζαίοι περιεφέροντο εις τα Ιωάννινα ελεύθεροι. Παρηκολούθησαν μάλιστα και την κηδείαν των δολοφονηθέντων εις την Πέτραν. Εσκέφθην να εκβιάσω την σύλληψίν των από την καταδιωκτικήν αρχήν.

Ο πειραματισμός στη φωνή του αφηγητή και στην οπτική γωνία της αφήγησης επίσης διαπερνά το κείμενο μέσω εγκιβωτισμών, καθώς ο κύριος ρεπόρτερ-αφηγητής δίνει τον λόγο στον δευτερεύοντα αφηγητή, ληστή Σκλούνη, ο οποίος με τη σειρά του περιγράφει μέσα από τα μάτια του σκηνές, στις οποίες υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας, αλλά και σκηνές τις οποίες του αφηγήθηκαν.

Τέλος σε σχέση με το λογοτεχνικό ύφος, έστω και αν αυτό είναι «επιφυλλιδικής» ποιότητας, διατρέχει όλο το κείμενο, η ψυχολογική σκιαγράφηση των χαρακτήρων προκύπτει κυρίως μέσα από τη δράση και τους διαλόγους, παρότι δεν λείπουν οι μονοκόμματοι χαρακτηρισμοί.

Χαρακτηριστικά του ληστρικού μυθιστορήματος

Εσωτερική λογική συγκρότηση μέσα από 28 λειτουργίες

Στο κείμενο του Σβόκου παρατηρούμε και εντοπίζουμε τα κύρια χαρακτηριστικά του ληστρικού μυθιστορήματος με πρώτο την εσωτερική λογική συγκρότηση του ληστρικού, η οποία αποκρυσταλλώνεται στις εξής 28 λειτουργίες:

- 1) Συντελείται η δολοφονία του πατέρα των αδελφών Ρετζαίων (4 μόνιμη έλλειψη).
- 2) Τα δύο αδέλφια λιποτακτούν για να βρουν τους δράστες της δολοφονίας του πατέρα τους (14 αναζήτηση του ήρωα).
- 3) Ο πληροφοριοδότης Γκόρτσος τους δίνει ψεύτικη πληροφορία σχετικά με τους δράστες της δολοφονίας του πατέρα τους (3 δόλια υπονόμευση).
- 4) Δολοφονούν λάθος άνθρωπο, τον Γιώργιλα, εξαιτίας της ψεύτικης πληροφορίας, και ο κόσμος τους απαξιώνει (10 στιγματισμός).
- 5) Παίρνουν την ευχή της μάνας τους και αναχωρούν το βράδυ από το χωριό τους (5 αναχώρηση).
- 6) Εμφανίζεται ο Σκλούνης που τους δίνει χρήσιμες πληροφορίες και τον παίρνουν για βοηθό (2 πρόσληψη βοηθού).
- 7) Οι Ρετζαίοι μπαίνουν στην Κλεισούρα μαζί με δεκαπέντε ακόμα άντρες προκειμένου να παντρέψουν την κόρη του Γιώργιλα που είχαν σκοτώσει από λάθος με τον Γερόκωστα (6 σύσταση συμμορίας).
- 8) Οι Ρετζαίοι ανακοινώνουν στους Κλεισουριώτες τα γεγονότα και τη νέα ιδιότητα τους ως ληστές και τα νέα φτάνουν ως τη Φιλιπιάδα (1 ανακοίνωση).
- 9) Συγχρόνως παντρεύουν την κόρη του Γιώργιλα και αναλαμβάνουν προστάτες της ίδια και της οικογένειάς της (27 αγαθοεργία και δράση ως κοινωνικός ληστής).
- 10) Ο αποσπασματάρχης από τη Φιλιπιάδα ξεκινάει ανακρίσεις και βασανιστήρια κατά των χωρικών για την καταδίωξή τους (9 αντενέργεια του αντιπάλου).
- 11) Τα αποσπάσματα έχουν καταλάβει την περιοχή, οι Ρετζαίοι το μαθαίνουν, εισβάλουν στο σπίτι του προέδρου της Κλεισούρας, απαγάγουν τον αποσπασματάρχη που έκανε τις ανακρίσεις, τον δολοφονούν και τον τεμαχίζουν και αφήνουν σημείωμα ότι αυτήν την τύχη θα έχει όποιος πειράξει αθώους χωρικούς (18 αποτυχία της εξουσίας, 23 τιμωρία αντιπάλων, 27 αγαθοεργία και δράση ως κοινωνικός ληστής).
- 12) Οι Ρετζαίοι λιμεριάζουν σε έναν νερόμυλο όπου ο Θύμιος γνωρίζει την Αγγέλω, μια κόρη που άλεθε στον μύλο, και ερωτεύονται. Κυρίως η Αγγέλω είναι τόσο ερωτευμένη μαζί του που στο τέλος πεθαίνει από αγάπη (11 έρωτας προς ήρωα).
- 13) Οι χωροφύλακες βασανίζουν και εξευτελίζουν την Αγγέλω για να τους πει πού είναι ο Θύμιος και ο πατέρας και αδελφός της την διώχνουν από το σπίτι. Ο Θύμιος μεταμφιέζεται σε ζωέμπορο για να εκδικηθεί (19 μεταμφίεση).
- 14) Πραγματοποιείται συμπλοκή με τα αποσπάσματα στο Κεράσοβο, η οποία καταλήγει με νίκη των Ρετζαίων (7 μάχη, 8 νίκη).
- 15) Διαπιστώνουν ότι ο Λύκας ήταν αυτός που τους είχε προδώσει στα αποσπάσματα. Τον ανακαλύπτουν και τον δολοφονούν (15 σύμβαση

- αντιπάλου και εξουσίας, 12 εκχώρηση πληροφοριών, 13 εξαπάτηση, 23 τιμωρία αντιπάλων, 18 αποτυχία της εξουσίας).
- 16) Τα αδέρφια του Λύκα επιδιώκουν να τους εκδικηθούν, αλλά μετά από συμπλοκή υποχωρούν (7 μάχη και 8 νίκη).
 - 17) Λημεριάζουν στη στάνη του Σιντόρη, όπου γλεντούν (22 γλέντι).
 - 18) Ο Σιντόρης μαθαίνει ότι δολοφόνησαν τον αδελφό του. Αποφασίζει να βγει στο κλαρί μαζί τους, αφού πρώτα με τη βοήθειά τους εκδικηθεί τον Ζούβα, δολοφόνο του αδελφού του, σκοτώνοντάς τον μετά από φριχτά βασανιστήρια (17 σχέση με βοηθό, 23 τιμωρία αντιπάλων, 25 βασανιστήρια αιχμαλώτου).
 - 19) Απαγάγουν κατόπιν πληροφοριών τον γιο της Παπαγιαννοπούλου, μιας πλούσιας Ρουμάνας που βρίσκεται στην περιοχή, ζητώντας της λύτρα. Ο απαχθής Χρηστάκης Παπαγιανόπουλος υφίσταται μια σειρά από κακουχίες εξ αιτίας της μεταχείρισης (20 απαγωγή σημαίνοντος προσώπου, 24 απαίτηση του ήρωα, 25 βασανιστήρια αιχμαλώτου)
 - 20) Συγχρόνως διαφεύγουν έπειτα από νικηφόρες μάχες από τα αποσπάσματα (7 μάχη, 8 νίκη, 18 αποτυχία της εξουσίας).
 - 21) Τελικά τον ελευθερώνουν, παρότι δεν πήραν το ποσό που ζήτησαν (21 απελευθέρωση αιχμαλώτου).
 - 22) Γίνεται η αμνήστευση και ο πολυτελής γάμος Γιάννη Ρέντζου (28 θάνατος ή αμνήστευση του ήρωα).
 - 23) Πραγματοποιείται εκ νέου σύλληψη των δύο αδελφών στη Βάρνα και γίνεται αναφορά στην επικείμενη εκτέλεσή τους (28 θάνατος ή αμνήστευση του ήρωα).

Εικόνες και παραστάσεις ληστρικού

Ολόκληρη την αφήγηση, από το σημείο που ο ρεπόρτερ-αφηγητής αλλάζει οπτική γωνία και από το δικό του πρίσμα την μεταθέτει στο πρίσμα του πρώην ληστή Σκλούνη, δηλαδή στη δεύτερη αφηγηματική ακολουθία, τη διατρέχει η σύγκρουση μεταξύ του άγραφου νόμου της υπαίθρου («πήρανε το δίκιο με το χέρι τους» κ.τ.λ.) και του γραπτού νόμου που κατατρέχει τους ήρωες. Ο ηθικός κόσμος της ληστείας, σύμφωνα με τις παραστάσεις του ληστρικού μυθιστορήματος, συγκροτείται αντιθετικά προς την κρατική οντότητα.

Ως γενική αίσθηση στο κομμάτι του δεύτερου αφηγηματικού επιπέδου, ενώ παρουσιάζεται μια σειρά από αγριότητες, η περιγραφή των δυο αδελφών έχει θετικό πρόσημο. Οι Ρετζάιοι σκιαγραφούνται ως ήρωες και υπερασπιστές των παραδοσιακών αξιών της τοπικής κοινωνίας. Δρουν μέσα σε ένα πλαίσιο, όπου η ληστεία περιγράφεται ως παραδοσιακό φαινόμενο, αναπόσπαστο από τις δομές της κοινωνίας σε αντίθεση με την «απρόσωπη» κρατική οργάνωση. Παρουσιάζονται ως δίκαιοι που βγήκαν στο κλαρί για να πάρουν εκδίκηση για τον χαμό τους πατέρα τους. Ό,τι κάνουν το κάνουν για να αποκαταστήσουν τη σε βάρος τους αδικία, παίρνουν στα χέρια τους το δίκαιο και θεωρούν υπαίτια την κοινωνία, την οποία τιμωρούν. Κατά τη διάρκεια της αφήγησης, διατηρούν πολλά θετικά στοιχεία, όπως η εκδίκηση χωροφυλάκων που βασανίζουν άδικα τους χωρικούς, η συνδρομή για την παντρεία κοριτσιών κ.ο.κ. Αξίζει, παρεμπιπτόντως, να σημειωθεί ότι σε δύο σημεία

της αφήγησης γίνεται αναφορά στην Οθωμανοκρατία και στις μάχες Ελλήνων και Τούρκων, με στόχο να δοθεί θετικό πρόσημο στους Ρετζαίους, οι οποίοι, έστω και εμμέσως, παρουσιάζονται ως συνεχιστές των κλεφταρματολών.

Δομή

Τα χαρακτηριστικά του ληστρικού μυθιστορήματος εντοπίζονται και στη δομή του κειμένου του Σβώκου με την πλοκή να οργανώνεται ως «ημιτονοειδής δομή» και την τριπλή επανάληψη του σχήματος καταδίωξη-μάχη-νίκη (ένταση, λύση, νέα ένταση, νέα λύση κ.ο.κ) να επιμηκύνει τη δράση στο διηνεκές για ένα μεγάλο κομμάτι της αφήγησης. Συγχρόνως, συνδυάζεται το αλυσωτικό σχήμα με τον εγκιβωτισμό. Ο εγκιβωτισμός παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη δομή της αφήγησης, καθώς υπάρχουν αφηγήσεις που εγκιβωτίζονται σε ήδη εγκιβωτισμένες αφηγήσεις, προσδίδοντας στην εξιστόρηση των γεγονότων τη μορφή αφηγηματικής μπάμπουσκας.

Παρατηρήσεις

Τη μεγαλύτερη έκταση του κειμένου καταλαμβάνει το μέρος εκείνο που ο κύριος αφηγητής-ρεπόρτερ, Αντ. Σβώκος εγκιβωτίζει στην αφήγησή του την αφήγηση του δευτερεύοντος αφηγητή-πρώην ληστή Σκλούνη. Στο σημείο αυτό, όπου επιλέγεται η τριτοπρόσωπη αφήγηση και η οπτική γωνία γίνεται ετεροδιηγητική, υπάρχουν και αναδεικνύονται τα θετικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στο φαινόμενο της ληστείας.

Ο εγκιβωτισμός αυτός έχει περισσότερο τη λειτουργία μιας μεγάλης παρένθεσης ανάμεσα στην εισαγωγή και τον επίλογο, ανάμεσα στα δύο σημεία που τον λόγο έχει ο αφηγητής-ρεπόρτερ, ο οποίος εκπροσωπεί την πόλη και περιγράφει τον θρίαμβο της κεντρικής εξουσίας απέναντι σε αυτήν της υπαίθρου. Όταν η οπτική γωνία αλλάζει και γίνεται ετεροδιηγητική, τότε η αφήγηση ομοιάζει περισσότερο με ληστρικό μυθιστόρημα με την ταυτόχρονη υιοθέτηση των θετικών χαρακτηριστικών των ληστών. Το στοιχείο του νεοτερικού αθηναίου δημοσιογράφου χάνεται. Ο μαχητής κατά του φαινομένου της ληστείας, αθηναίος ρεπόρτερ, εξαφανίζεται μαζί με την σκληρή κριτική του, μαζί με το ηθικό του όραμα, για να εμφανιστεί ξανά στο τέλος της αφήγησης, η οποία ολοκληρώνεται με τη σύλληψη των δύο ληστών, η οποία είναι σύγχρονη με τη δημοσίευση της επιφυλλίδας. Μέσα στις τρεις τελευταίες παραγράφους του κειμένου, ο Σβώκος θα καταγγείλει τη ληστεία και θα χαρακτηρίσει «καθάρματα» τους συλληφθέντες πια ληστές με την ασφάλεια που του παρέχει πια η σύλληψη τους και ο θρίαμβος του κράτους επί των σωμάτων τους.

Είναι η στιγμή της σύλληψης των δυο αδελφών και αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία. Είναι η στιγμή του θριάμβου της καταδιωκτικής αρχής εναντίον των ληστών, του νεοτερικού κεντρικού κράτους απέναντι στις παραδοσιακές δομές εξουσίας, της πόλης απέναντι στην ύπαιθρο. Κατά κάποιον τρόπο θριαμβεύει και σε αφηγηματικό επίπεδο, όχι μόνο σε περιεχόμενο, αλλά και σε μορφή, αφού το κομμάτι του ομοδιηγητικού, του ρεπόρτερ, το κομμάτι της νέας δημοσιογραφίας επιβάλλεται πάνω στο κομμάτι του ληστρικού ρεπορτάζ. Καταλαμβάνοντας τα σημεία της εισαγωγής και του επίλογου, το κύριο αφηγηματικό επίπεδο της νέας δημοσιογραφίας

όχι μόνο εγκιβωτίζει, αλλά και εγκολπώνει το μεταδιηγητικό επίπεδο του ληστρικού ρεπορτάζ.

Ανάλυση δεύτερου παραδείγματος: Βεν. Ζερβέα, «Πώς έγινα λήσταρχος. Ο Ρέτζος γράφει το ρομάντζο του», *Εσπερινή*, 26.11.-24.12.1928.

Η αφήγηση του Βεν. Ζερβέα ξεκινάει στις 26 Νοεμβρίου 1928 και ολοκληρώνεται σε 29 συνέχειες στις 24 Δεκέμβρη του ίδιου έτους. Ενδιάμεσα ο τίτλος της δημοσίευσης αλλάζει και γίνεται «Πώς οι Ρεντζαίοι έγιναν ληστές» χωρίς αυτό να διαταράσσει την ενότητα της αφήγησης. Μετά τις 29 συνέχειες και ενώ ο αφηγητής-ρεπόρτερ έχει προετοιμάσει το αναγνωστικό κοινό του ότι θα περιγράψει τα γεγονότα της ληστείας της Πέτρας, τελικά αποφασίζει να συνεχίσει την αφήγηση σε άλλο πλαίσιο και υπό άλλο τίτλο, ο οποίος είναι «Η δράσις των Ρεντζαίων στις Αθήνας». Εξηγεί ότι θα βασιστεί στα πραγματικά γεγονότα, αλλά η αφήγηση θα είναι εντελώς ελεύθερη από εδώ και πέρα. Από αυτήν τη διευκρίνιση και έπειτα, η αφήγηση αλλάζει νόημα και χαρακτήρα, ενώ χωρίζεται σε δύο μέρη. Καθώς το δεύτερο μέρος αποτελεί μια αμιγώς μυθοπλαστική ληστρική επιφυλλίδα δεν θα αναλυθεί στην παρούσα εργασία.

Ο Βεν. Ζερβέας ταξιδεύει για λογαριασμό της *Εσπερινής* στην Βάρνα της Βουλγαρίας, όπου κρατούνται μετά τη σύλληψή τους οι αδελφοί Γιάννης και Θύμιος Ρέτζος περιμένοντας την έκδοσή τους στις ελληνικές αρχές. Η αφήγηση ξεκινάει με τον ρεπόρτερ-αφηγητή να περιγράφει την πόλη της Βάρνας και τα κρατητήριά της. Αφότου πληροφορήσει σχετικά με την άθλια κατάσταση στην οποία συναντά τους κρατούμενους, περνά στην αφήγηση της ζωής τους, δίνοντας εναλλάξ τον λόγο στα δύο αδέρφια, μέσα από τα μάτια των οποίων γίνεται η εξιστόρηση της ζωής τους. Ο Γιάννης μιλά για το χωριό του, τα παιδικά του χρόνια και τη στιγμή που δολοφονήθηκε ο πατέρας τους. Έπειτα αναφέρεται στην περίοδο που πηγαίνουν φαντάροι, οπότε και κατά τη διάρκεια μιας άδειας του Θύμιου, μαθαίνουν ποιοι είναι ο δολοφόνος του πατέρα τους. Τα αδέρφια αναζητούν τους τρεις δολοφόνους, βρίσκουν τον πρώτο, τον Καρατζά, και τον δολοφονούν. Οι εχθροί τους προσπαθούν να τους εντοπίσουν και να τους σκοτώσουν με ενέδρα και ο άνθρωπος στου οποίου τη στάνη μένουν τους προδίδει για να πάρει λίγα κατοστάρικα. Βγαίνουν νικητές από δυο μάχες και συνολικά τέσσερις νεκρούς.

Στη συνέχεια οι Ρετζαίοι αφηγούνται την επικήρυξή τους, συνέπεια και των τελευταίων φόνων, και περιγράφουν τη ζωή στο κλαρί. Έπειτα αναζητούν έναν καλό στόχο για να ληστέψουν και αντιμετωπίζουν δυσκολίες, καθώς γυρίζουν απένταροι, μέχρι που οι συνεργάτες τους τους ενημερώνουν για έναν πλούσιο στόχο, την οικογένεια της κυρίας Παπαγιαννοπούλου. Τότε, στήνουν καραούλι στο σημείο από το οποίο περνάει το αμάξι της κυρίας Παπαγιαννοπούλου, το σταματάνε, παίρνουν ομήρους, αλλά πέφτουν σε επίθεση χωρικών και ξεκινά συμπλοκή από όπου βγαίνουν νικητές.

Οι επόμενες συνέχειες είναι αφιερωμένες στην περιγραφή των διαπραγματεύσεων για τα λύτρα και μιας παραλίγο ερωτικής περιπέτειας του Γιάννη Ρέτζου με την απαχθείσα κόρη της οικογένειας, καθώς και με την περιγραφή των αιτιών θανάτου του απαχθέντα γιου, Χρηστάκη Παπαγιαννόπουλου, λίγες μέρες μετά την απελευθέρωση του. Η αφήγηση συνεχίζει με την περιγραφή των περιστατικών της απαγωγής του Ελιά Μαραμένου με κυριότερο το περιστατικό ενός απρόοπτου

ερωτικού οργίου κατά τη διάρκεια της απαγωγής, το οποίο διακόπηκε από την περικύκλωσή τους από τα αποσπάσματα, από τα οποία κατόρθωσαν να διαφύγουν κατόπιν συμπλοκής.

Έπειτα, γίνεται αναδρομή στο παρελθόν και περιγράφονται περιστατικά που συνέβησαν μετά την αμνήστευσή τους, αλλά και περιστατικά που συνέβησαν αρκετά χρόνια πριν τα τελευταία δύο περιστατικά απαγωγών και κορύφωσης της δράσης τους. Στις επόμενες συνέχειες περιγράφονται κάποια ακόμα κατορθώματα, όπως επίσης και απαγωγές ή φόντοι, ενώ γίνεται αναφορά και στο ερωτικό ρομάντζο του Θύμιου Ρέντζου, ο οποίος πηγαίνοντας να ζητήσει το χέρι της αγαπημένης του από τον πατέρα της, ανακαλύπτει ότι ο άνθρωπος αυτός δεν ήταν ο πατέρας της, αλλά μεταμφιεσμένος χωροφύλακας. Αποδεικνύεται ότι του είχαν στήσει παγίδα, αλλά τελικά γλυτώνει από τα αποσπάσματα με τη βοήθεια των συντρόφων του.

Επιπλέον, περιγράφεται το διάστημα κατά το οποίο κυκλοφορούσαν με φράγκικα ρούχα στα Γιάννενα επί έξι μήνες χωρίς να γίνουν αντιληπτοί από κανέναν, ούτε καν από εκπροσώπους των αρχών που τους συναντούσαν τυχαία σε κοσμικά εστιατόρια. Η αφήγηση του Γιάννη ολοκληρώνεται με την αμνήστευση και τον μεγαλοπρεπή γάμο του με την κόρη του Κολοβού, του ανθρώπου που μεσολάβησε για την αμνηστία τους. Στις τελευταίες παραγράφους, αντί επιλόγου, ο ρεπόρτερ Βεν. Ζερβέας ξαναπαίρνει τον λόγο, περιγράφοντας επεισόδια που δείχνουν τη σκανδαλώδη ανοχή των αρχών απέναντι στα δυο αδέλφια κατά την περίοδο που είχαν αμνηστευτεί.

Στοιχεία νέας δημοσιογραφίας

Βασικές αρχές νέας δημοσιογραφίας στο κείμενο

Η κατασκευή και η ανάπτυξη του κειμένου γίνεται μέσα από τη συγκρότηση συγκεκριμένων σκηνών, όπως φανερώνει και το παρακάτω απόσπασμα:

Ο Γιάννης Ρέντζος κλείνει μια στιγμή το στόμα του, ενώ τα μαύρα μάτια του καρφώνονται στο έδαφος. Φρικτή ανάμνηση φαίνεται να του σπαράζει την ψυχή. Ο Θύμιος κρέμεται από τα χείλη του. Έχει ξεχάσει προς στιγμή ότι οι βαριοί χαλκάδες της αλυσίδας του πληγώνουν τον καρπό του χεριού και προσπαθεί να κάνει μια χειρονομία στον αέρα. Ένα «Ωχ!» ακούω να βγαίνει σιγαλά από το στόμα του.

Παρατηρείται έντονη χρήση του στοιχείου της περιγραφής και απομάκρυνση από την απλή παράθεση των γεγονότων, ενώ ταυτόχρονα αποτυπώνεται κάθε λεπτομέρεια, έστω και φαινομενικά ασήμαντη. Σε ολόκληρο το κύριο επίπεδο της αφήγησης υπάρχουν περιγραφές για τις αντιδράσεις των δύο συνεντευξιαζόμενων, τις κινήσεις των χεριών τους, όπως τσιγάρα που ανάβουν ή ρουφάνε, τις εκφράσεις του προσώπου τους, τους αναστεναγμούς, τις λεπτομέρειες στο βλέμμα τους, τις αντιδράσεις των σωμάτων τους στο κρύο, τις σιωπές τους κ.λπ. Σε κάθε καινούρια συνέχεια/επεισόδιο ο αφηγητής-ρεπόρτερ παρεμβαίνει για να περιγράψει αντί εισαγωγής τι γίνεται έξω από το παράθυρο του κρατητηρίου, αν έχει ήλιο ή σύννεφα, και να παραθέσει φράσεις των δυο συνεντευξιαζόμενων για την κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει.

Ταυτοχρόνως, εμφανής είναι και ο εσωτερικός μονόλογος σε πολλά σημεία της αφήγησης, όπως για παράδειγμα: «Αλλά τι είναι ένας ληστής; Εμελετήθη ποτέ ως επαγγελματική φυσιογνωμία; Ανελύθη ποτέ η ψυχосύνθεση του; Διαφέρουν μήπως οι λησταί ουσιωδώς από τους άλλους ανθρώπους, οι οποίοι έχουν εις τα χρηματοκιβώτια των εκατομμύρια επί εκατομμυρίων;». Παρατηρούμε μια συνεχή εναλλαγή από πρωτοπρόσωπη σε τριτοπρόσωπη αφήγηση, καθώς υπάρχουν δύο αφηγηματικά επίπεδα (διηγητικό και μεταδιηγητικό), αυτό της προσωπικής περιπέτειας του δημοσιογράφου που παίρνει τη συνέντευξη και αυτό της ληστρικής περιπέτειας που αφηγούνται οι συνεντευξιαζόμενοι.

Βασικά γνωρίσματα της νέας δημοσιογραφίας

Η αλλαγή από πρωτοπρόσωπη σε τριτοπρόσωπη αφήγηση συμπίπτει και με ένα από τα βασικά γνωρίσματα της νέας δημοσιογραφίας που είναι η αλλαγή οπτικής γωνίας από ομοδιηγητική σε ετεροδιηγητική. Ωστόσο υπάρχουν σημεία που ενώ η οπτική γωνία είναι ετεροδιηγητική η αφήγηση γίνεται πάλι πρωτοπρόσωπη, αφού οι συνεντευξιαζόμενοι παίρνουν τον λόγο και την αφηγηματική σκυτάλη.

Η έντονη παρουσία του δημοσιογράφου στην αφήγηση είναι επίσης εμφανής από τις πρώτες κιόλας παραγράφους: «Σκεπτικός πηγαίνω στη φυλακή που αλυσοδεμένοι κρατούνται οι Ρετζαίοι. Είναι η τέταρτη και η προτελευταία φορά που τους βλέπω, παρά τας αυστηράς διαταγής του αστυνόμου Μεντιγκάλοφ».

Ενώ ένα παράδειγμα για το ηθικό όραμα και την προσωπική του εμπλοκή στα γεγονότα είναι το παρακάτω: «Εις τας προηγουμένας συνομιλίας μου μου απεκάλυψαν πολλά σοβαρά γεγονότα, τα οποία έγραψα ήδη. Αι αποκαλύψεις των, αι οποίαι ασφαλώς κατέπληξαν τους πάντες, αφεώρων την συνεργασία των ληστών με τους αξιωματούχους του Κράτους, τας διαπραγματεύσεις των πανίσχυρων τότε ηγεμόνων της Ηπείρου με τους πανίσχυρους επίσης δικτάτορες της εποχής εκείνης. Έτσι είχε καταντήσει τότε η Ελλάδα. Λησταί στην Ήπειρο, λησταί στις Αθήνας, λησταί στην Μακεδονία, λησταί παντού».

Το λογοτεχνικό ύφος είναι πρόδηλο σε ολόκληρη την αφήγηση ενώ η ψυχολογική σκιαγράφηση των χαρακτήρων επιτυγχάνεται αφενός μέσα από τις περιγραφές βλεμμάτων, κινήσεων και αναστεναγμών, τις οποίες περιγράφει ο ρεπόρτερ-κύριος αφηγητής, αλλά ακόμα και μέσα από τα επεισόδια της ζωής των ληστών, όπως τα αναπαριστούν οι συνεντευξιαζόμενοι-δευτερεύοντες αφηγητές.

Χαρακτηριστικά του ληστρικού μυθιστορήματος

Εσωτερική λογική συγκρότηση μέσα από 28 λειτουργίες

Και στο ληστρικό ρεπορτάζ του Ζερβέα απαντούν τα κύρια χαρακτηριστικά του ληστρικού μυθιστορήματος με πρώτο την εσωτερική λογική συγκρότηση του ληστρικού, η οποία αποκρυσταλλώνεται στις 28 λειτουργίες του:

- 1) Ο πατέρας των αδελφών Ρετζαίων χάνεται είναι παιδιά και μετά από μερικές εβδομάδες ανακαλύπτουν το πτώμα του δολοφονημένου. Μένουν ορφανοί με μια μητέρα άρρωστη και δυο αδελφές, ενώ κινδυνεύουν να πεθάνουν από την πείνα αφού δεν έχουν τον προστάτη τους (4 μόνιμη έλλειψη).

- 2) Το σαράκι τρώει τον Γιάννη Ρέντζο, ο οποίος θέλει να βρει και να εκδικηθεί τους δολοφόνους του πατέρα τους (14 αναζήτηση του ήρωα).
- 3) Τα αδέρφια βρίσκουν τους πρώτους δράστες της δολοφονίας του πατέρα τους και τους σκοτώνουν μετά από μάχη (7 μάχη-8 νίκη).
- 4) Χτυπάνε τις καμπάνες του χωριού και ανακοινώνουν την πρόθεση τους να εκδικηθούν τον θάνατο τους πατέρα τους (1 ανακοίνωση).
- 5) Βρίσκουν και άλλους ενόχους και τους εξοντώνουν μετά από μάχη (7 μάχη και 8 νίκη).
- 6) Οι συγγενής των δολοφονημένων οργανώνονται και τους αναζητούν προκειμένου να εκδικηθούν (9 αντενέργεια του αντιπάλου).
- 7) Ο Βαγγέλης Χρηστάκης, που τους φιλοξενεί στη σtάνη του, τους προδίδει στους αντιπάλους τους για λίγα χρήματα (12 εκχώρηση πληροφοριών).
- 8) Συμπλέκονται με τους αντίπαλους, τις οικογένειες των θυμάτων τους και τους εξουδετερώνουν (7 μάχη και 8 νίκη).
- 9) Τους ξεβρακώνουν και τους αναγκάζουν να επιστρέψουν γυμνοί στα σπίτια τους (23 τιμωρία αντιπάλων).
- 10) Δόλια υπονόμηση (3 παράγοντες της περιοχής τους εξωθούν στο κλαρί για να εξυπηρετούν δικά τους συμφέροντα).
- 11) Ο Γιάννης ερωτεύεται τη μετέπειτα γυναίκα του και κόρη του ευεργέτη του, Κολοβού (11 έρωτας προς ήρωα).
- 12) Φεύγουν μαζί με τον πεθερό του Γιάννη Ρέτζου, Κολοβό, για μια ληστρική στην Αλαβανία, προκειμένου να εκδικηθούν τον θάνατο του αδελφού (5 αναχώρηση και 6 σύσταση συμμορίας).
- 13) Ξεκινά η συνεργασία με τον Σιντόρη (2 πρόσληψη βοηθού).
- 14) Απαγάγουν την πλούσια Παπαγιαννοπούλου με τα παιδιά της (20 απαγωγή σημαίνοντος προσώπου).
- 15) Γίνεται συμπλοκή με χωρικούς που διεκδικούν την απελευθέρωση των αιχμαλώτων (7 μάχη και 8 νίκη).
- 16) Γίνεται δυνατός σεισμός, ο οποίος γίνεται αντιληπτός από τον Γιάννη Ρέτζο ως θεϊκός θυμός εναντίον τους (16 όνειρο).
- 17) Μαλώνουν και συμπλέκονται με τον Σιντόρη για το ύψος των λύτρων και την τύχη του ομήρου (17 Σχέση με βοηθό).
- 18) Η απαχθείσα κόρη της Παπαγιαννοπούλου ερωτεύεται τον Γιάννη Ρέτζο (11 έρωτας προς ήρωα).
- 19) Οι ληστές απελευθερώνουν σταδιακά τους αιχμαλώτους, μητέρα και κόρη, και, αφού πάρουν τα λύτρα, απελευθερώνουν και τον γιο, Χρηστάκη (21 απελευθέρωση αιχμαλώτου).
- 20) Ο μικρός Χρηστάκης κακοπερνάει με τις δύσκολες συνθήκες, την πορεία στο βουνό και με τον Σιντόρη να τον χτυπάει και να τον απειλεί συνεχώς (25 βασανιστήρια αιχμαλώτου).
- 21) Από τα χρήματα κρατούν ελάχιστα, καθώς, κατά τους άγραφους νόμους, τα περισσότερα θα ξοδεύονταν σε τσομπάνηδες και χωρικούς, ενώ δίνουν και μερτικό στις εκκλησίες (27 αγαθοεργία και δράση ως κοινωνικός ληστής)

- 22) Μεταμφιέζονται σε χωροφύλακες για να απαγάγουν μέσα στα Γιάννενα τον Ελιά Μαραμένο (19 μεταμφίεση).
- 23) Γλέντι που καταλήγει σε σεξουαλικό όργιο στο σπίτι που φυλούσαν τον όμηρο Ελιά Μαραμένο (22 γλέντι).
- 24) Ο Γιάννης Ρέντζος μεταμφιέζεται σε υφασματέμπορο και επισκέπτεται τον πατέρα του Ελιά Μαραμένου στο γραφείο του για να πάρει μέρος των λύτρων (19 μεταμφίεση).
- 25) Εκβιάζουν τον Σταθόπουλο και ο κόσμος λέει ότι έγιναν μικρολωποδύτες (10 στιγματισμός).
- 26) Ο Θύμιος ερωτεύεται μια γυναίκα που τελικά αποδεικνύεται ότι λειτουργούσε στην υπηρεσία ενός χωροφύλακα για να τον συλλάβει (13 εξαπάτηση).
- 27) Η γυναίκα του στήνει παγίδα για να τον συλλάβει ο χωροφύλακας όμως μετά από πολύωρη συμπλοκή καταφέρνει και διαφεύγει (18 αποτυχία της εξουσίας).
- 28) Τα αδέρφια αφού έχουν αμνηστευτεί μένουν στα Γιάννενα όπου τους επισκέπτονται σημαντικά πρόσωπα και ο Γιάννης κάνει μεγαλοπρεπή γάμο (26 Επιστροφή).
- 29) Ο λήσταρχος Τσόγκος σε συνεργασία με τους εχθρούς τους, την οικογένεια των δολοφόνων του πατέρα τους, συνεργάζονται με τα αποσπάσματα για να τους ξεκάνουν (15 σύμβαση αντιπάλου και εξουσίας).
- 30) Εξουδετερώνουν αντίπαλη συμμορία και, αφού στείλουν τα κεφάλια τους στη χωροφυλακή, απαιτούν την αμνήστευση τους κατά τον σχετικό νόμο (24 απαίτηση του ήρωα)
- 31) Ο πεθερός του Γιάννη Ρέντζου έπειτα από διαπραγματεύσεις τους φέρνει τα ευχάριστα νέα της αμνήστευσης τους (28 Θάνατος ή αμνήστευση του ήρωα).

Εικόνες και παραστάσεις ληστρικού

Ο Γιάννης βιώνει μια εσωτερική σύγκρουση ανάμεσα στους άγραφους νόμους του τόπου του που τον καλούν μαζί με το «φάντασμα» του πατέρα του να πάρει εκδίκηση «χωρίς δικαστές, χωρίς ρουσφέτια, χωρίς δάκρυα, χωρίς οίκτο» και του ανθρώπινου νόμου, τη «δικαιοσύνη των πολιτισμένων ανθρώπων, η οποία λειτουργεί αψυχολόγητα ή κατά την όρεξη των ισχυρών που ορίζουν από πρώτα την ποινή». Τελικά αποφασίζει να αψηφήσει τις απαγορεύσεις του ανθρώπινου νόμου: «Άρπαξα τον Θύμιο από το χέρι και τον τράβηξα μαζί μου στο άγνωστο. Η καρδιά και των δύο χτυπούσε δυνατά και τα χέρια μας έτρεμαν. Όχι από φόβο αλλ' από συγκίνηση, γιατί δεν είναι μικρό πράγμα να αποφασίσει κανείς να σκοτώσει και μάλιστα να πάρει ύστερα τα βουνά».

Πληρούνται έτσι οι περιγραφές του ένοπλου παρανόμου και της συγκρότησης του ηθικού κόσμου της ληστείας, αντιθετικά προς την κρατική οντότητα. «Μην ξεχνάς τους νόμους της πατρίδας μας», λέει ο Γιάννης στον αδελφό του, προκειμένου να δικαιολογήσει τους αντιπάλους τους που θέλανε να πάρουν το αίμα τους πίσω στήνοντας ενέδρα. Και πιο κάτω: «Ε! Στο χωριό μας δεν ήταν δυνατό να γίνει αυτό. Έσφαξες, πρέπει να σφαγείς! Και την παράδοση αυτήν ακολουθήσαμε».

Έτσι η ληστεία παρουσιάζεται ως παραδοσιακό φαινόμενο, αναπόσπαστο από τις δομές της κοινωνίας σε αντίθεση με την «απρόσωπη» κρατική οργάνωση. Η εικόνα του ληστή φιλοτεχνείται ως ενσάρκωση της παραδοσιακής δικαιοσύνης κατάστασης πραγμάτων. Ο ληστής σκιαγραφείται ως ήρωας και υπερασπιστής των παραδοσιακών αξιών της τοπικής κοινωνίας.

Δομή

Ο εγκιβωτισμός γίνεται μόνο στο δεύτερο αφηγηματικό επίπεδο, όταν η αφήγηση περνάει από τον κύριο αφηγητή-ρεπόρτερ στους συνεντευξιαζόμενους Ρετζαίους, χωρίς να παρατηρείται το φαινόμενο της αφηγηματικής μπαμπούσκας όπως στο προηγούμενο παράδειγμα. Η πλοκή οργανώνεται στο ημιτονοειδές σχήμα «ένταση, λύση, νέα ένταση, νέα λύση κοκ» με το σχήμα μάχη-νίκη να επαναλαμβάνεται τέσσερις φορές επιμηκώνοντας τη δράση στο διηνεκές.

Παρατηρήσεις

Στα σημεία του πρώτου αφηγηματικού επιπέδου, όταν τον λόγο έχει ο Βεν. Ζερβέας, στις περιγραφές κυριαρχούν τα στοιχεία της ήττας και της συντριβής των δυο αδελφών, καθώς υπάρχουν συνεχείς περιγραφές των καγκελόφραχτων παραθύρων του κρατητηρίου και των αλυσίδων τους ενώ, όταν αλλάζει η οπτική γωνία και δίνει τον λόγο στα δυο αδέλφια να αφηγηθούν την ιστορία τους, η αφήγηση αποκτά τα χαρακτηριστικά του ληστρικού. Η δευτερεύουσα αφήγηση ολοκληρώνεται με την περιγραφή της αμνήστευσης των δύο αδελφών, μέσα από την οποία λυτρώνονται.

Αντίθετα, ο δημοσιογράφος-κύριος αφηγητής χρησιμοποιεί τις τεχνικές της νέας δημοσιογραφίας. Ο τόπος που γίνεται η συνέντευξη και οι περιγραφές της όπως και η περιγραφή της κατάστασης των συνεντευξιαζόμενων αποτελεί έναν φιλεύσπλαχνο θρίαμβο του κράτους επί της ληστείας, καθώς και της νέας δημοσιογραφίας επί του ληστρικού ρεπορτάζ. Οι ληστές ως αφηγητές βρίσκονται στο έλεος του δημοσιογράφου, με τον ίδιο τρόπο που ως σώματα είναι στο έλεος του κράτους. Και αν ο αφηγητής-δημοσιογράφος τους αντιμετωπίζει με κάποιον σεβασμό, δίνοντας πολύ χώρο στη δική τους αφήγηση, στην οπτική και στον τρόπο τους να αφηγηθούν την ιστορία, αυτό δεν συμβαίνει με το κράτος που θα τους καταδικάσει σε θάνατο. Παρά την ευγενική του μεγαλοπρέπεια, ο κύριος αφηγητής, ο δημοσιογράφος, κατευθύνει την αφήγηση, κυριαρχεί και τελικά θριαμβεύει σε αυτήν. Η κύρια αφήγηση, σε αντίθεση με τη δευτερεύουσα, είναι αυτή που επισφραγίζει την νίκη του κράτους επί της ληστείας.

Ανάλυση τρίτου παραδείγματος: [Ανώνυμου], «Ο ληστοφάγος Δαφέρμος, το θρυλικό παλικάρι της χωροφυλακής, η περιπετειώδης ζωή και η υπέροχος δράσις του, όπως την αφηγήθη ο ίδιος», *Μακεδονικά Νέα*, 30.3.1930-15.5.1930.

Στις 24 Μαρτίου 1930 έπειτα από συμπλοκή με τα αποσπάσματα εξοντώνεται ο λήσταρχος Μήτρος Τζατζάς και σχεδόν όλη η συμμορία του. Από τις σφαίρες της συμμορίας πέφτει νεκρός και ο ενωμοτάρχης Γιάννης Δαφέρμος. Πρόκειται για μια κομβική ιστορικά στιγμή, καθώς η εξόντωση του Τζατζά αποτέλεσε το σημείο που ορίστηκε ως το τέλος της ληστοκρατίας. Μερικές μικρότερες συμμορίες συνέχισαν να δρουν τα επόμενα χρόνια, ακόμα και μέχρι τη δεκαετία του 1950, αλλά στην ουσία το φαινόμενο είχε τελειώσει, γεγονός που το μαρτυράει μεταξύ άλλων, εκτός από τους τίτλους των εφημερίδων, η ανακοίνωση του υπουργού εσωτερικών Γεώργιου Σιδέρη με την οποία αναγγέλλει το τέλος της στην εφημερίδα Θεσσαλία στις 24 Μαρτίου 1930:

Δια του φόνου του Τζατζά και της εξόντωσης της εν λόγω συμμορίας απηλλάγησαν η Θεσσαλία, η Ήπειρος και η Μακεδονία του τελευταίου εν δράσει περιβοήτου ληστήρχου επί δεκαοκτώ έτη κατορθώνοντας δεξιότατα να διαφεύγει. Το συναίσθημα όμως της ικανοποίησης δια την εξασφαλιζόμενη οσονούπω πλήρη αποκατάστασιν την ασφαλείας εις την ύπαιθρον μετριάζει το άγγελμα του θανάτου ενός από τους αληθινούς ηρωικούς πολεμίους της ληστείας, του εκ Κρήτης ανθυπασιπιστού Δαφέρμου, κι ενός σπλίτου. Εξ όλων αυτών καταδεικνύεται τι δύναται να πράξη το Σώμα της Χωροφυλακής καλώς οργανωμένον και καλώς διοικούμενον και πόσον είναι αστήρικται αι τόσον συχνάί κατ' αυτού επικρίσεις. Γεώργιος Σιδέρης, υπουργός εσωτερικών

Ενώ η δράση του Τζατζά απασχολεί για δυο χρόνια τόσο τον τοπικό Τύπο της Θεσσαλίας όσο και αυτόν της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας, η εξόντωσή του δείχνει να περνάει σχεδόν αδιάφορη από τον αθηναϊκό ημερήσιο Τύπο, ο οποίος αφιερώνει στο γεγονός μονάχα μερικές ειδήσεις. Αντίθετα πανηγυρικό κλίμα επικρατεί στα *Μακεδονικά Νέα*, όπου δημοσιεύεται αρθρογραφία με θρήνους για τον ταυτόχρονο θάνατο του Δαφέρμου. Εντός αυτού του πλαισίου, και μόλις δύο μέρες από το γεγονός, δημοσιεύεται η δημοσιογραφική επιφυλλίδα «Ο ληστοφάγος Δαφέρμος, το θρυλικό παλικάρι της χωροφυλακής, η περιπετειώδης ζωή και η υπέροχος δράσις του, όπως την αφηγήθη ο ίδιος». Η δημοσίευση ξεκινάει στις 30 Μαρτίου 1930 και ολοκληρώνεται στις 15 Μαΐου του ίδιου χρόνου.

Ο ανώνυμος δημοσιογράφος αναφέρεται στην προ διετίας γνωριμία του με τον φονευθέντα χωροφύλακα, όταν είχε καταφέρει να του πάρει συνέντευξη, τρεις μέρες την εξόντωση του τρομερού ληστή Γκασαβέλη. Οι δυο τους κάθονται σε ένα καφενείο και ξεκινάει η συνέντευξη, μέσα από την οποία ο Δαφέρμος αφηγείται στον ανώνυμο συντάκτη της εφημερίδας *Μακεδονικά Νέα* μια σειρά από περιστατικά της ζωής του, τα οποία συγκροτούν τη βιογραφία του. Ο Δαφέρμος αφηγείται το πώς βρέθηκε ως πολίτης στην υπηρεσία του κτηματία Καρανίκα και πώς κατέληξε όμηρος στα χέρια της συμμορίας του Μπαμπάνη, προκειμένου να γλιτώσει το αφεντικό του, που ήταν ο κύριος στόχος, από την ομηρία. Στη συνέχεια εξιστορεί το πώς

απελευθερώθηκε και πώς ξεκίνησε την αναζήτηση των απαγωγέων του με την ιδιότητα του πολίτη ακόμα, προκειμένου να τους συλλάβει. Ο Δαφέρμος μεταμφιέζεται, εντοπίζει κάποιους από αυτούς, τους εξαπατάει λέγοντάς τους ότι πρόκειται να βγει στο κλαρί και καταφέρνει να τους παραδώσει στα αποσπάσματα.

Μετά από την επιτυχία αυτήν και έπειτα από επίμονες αιτήσεις και παρακλήσεις, τον δέχονται πίσω στη χωροφυλακή και του αναθέτουν την εξόντωση του λήσταρχου Γκασαβέλη. Προκειμένου να μη γίνει αντιληπτός από τους ληστές, μεταμφιέζεται πάλι σε χωρικό, φορώντας κάπα γιδόμαλλη. Καταφέρνει μετά από συμπλοκή να εξοντώσει τον Γκασαβέλη και ακολουθεί γλέντι. Εκεί ξεκινάει πάλι μια αναδρομή στην αφήγηση, όπου ο Δαφέρμος περιγράφει τη ζωή του πριν την απόταξη του 1926. Ο πρώην ληστοτρόφος Τσούλης και νυν βοηθός του Δαφέρμου τού ανακοινώνει ότι η συμμορία Γιαγκούλα – Μπαμπάνη σχεδιάζει την απαγωγή των παιδιών της οικογένειας των Ραπταίων. Ο Δαφέρμος ζητάει ενισχύσεις για την καταδίωξη των Γιαγκούλα – Μπαμπάνη, εισπράττει ειρωνεία από τη διοίκηση της χωροφυλακής και ξεκινάει μόνος του την καταδίωξη.

Εντωμεταξύ οι δυο ληστές υποψιάζονται τον πράκτορά τους, Τσούλη, και τον αναγκάζουν να γράψει ένα γράμμα προς τον Δαφέρμο, με το οποίο τον παραπλανεί σε σχέση με τη διαδρομή τους. Ο Δαφέρμος συλλαμβάνει τον κομιστή της επιστολής και τον βασανίζει προκειμένου να του αποσπάσει πληροφορίες. Παράλληλα οι δυο λήσταρχοι, Γιαγκούλας και Μπαμπάνης, βάζουν σε εφαρμογή το σχέδιο της απαγωγής, παρά τη διαφωνία τους. Ο Μπαμπάνης θεωρεί την οικογένεια των Ραπταίων ευεργέτη του και έχει ενστάσεις, οι οποίες τελικά κάμπτονται και τελικά πραγματοποιείται η απαγωγή των παιδιών της οικογένειας.

Ο Δαφέρμος συλλαμβάνει και πάλι δυο ληστοτρόφους που μετέφεραν επιστολές προς τις οικογένειες και τους βασανίζει για να τους αποσπάσει πληροφορίες. Συγχρόνως, ο μοίραρχος Πετράκης, ο οποίος κάνει παράλληλες έρευνες εντοπίζει του ληστές, αφού ένας τσομπάνης του δίνει πληροφορίες. Ο Πετράκης συμπλέκεται με τη συμμορία Μπαμπάνη-Γιαγκούλα, όπου εξοντώνει τον Πάντο Μπαμπάνη και τον Γιαγκούλα, ενώ μένει ζωντανός ο Λεωνίδας Μπαμπάνης, ο οποίος συλλαμβάνεται τραυματισμένος, ωστόσο όμως καταφέρνει να αποδράσει δεμένος.

Ο Δαφέρμος φτάνει στο σημείο καθυστερημένα, καθώς από μια λάθος πληροφορία, συνέπεια του σχεδίου εξαπάτησης των δυο λήσταρχων, αναγκάστηκε να κάνει μια παράκαμψη. Παρόλα αυτά, βρίσκει τον τραυματισμένο ληστή Λεωνίδα Μπαμπάνη και τον συλλαμβάνει. Ο Λεωνίδας Μπαμπάνης καταφέρνει να αποδράσει εκ νέου, αφού έχει εξαπατήσει τους σκοπούς των αποσπασμάτων ότι κοιμάται βαριά.

Η αφήγηση επιστρέφει στο παρόν της συνέντευξης και στην εξόντωση του Γκασαβέλη, καθώς επίσης και σε επεισόδια που έλαβαν χώρα αργότερα. Ο λήσταρχος Βελώνης απαγάγει τον εξ Αμερικής νεόνυμφο Π.Γ. μαζί με τη γυναίκα και την παρέα τους. Ο Δαφέρμος κατορθώνει μόνος του να εξοντώσει τη συμμορία Βελώνη και προσπαθεί να κάνει το ίδιο με τις συμμορίες των Λεωνίδα Μπαμπάνη και Τράντου, καθώς και με τη συμμορία του Τζάζτα.

Η αφήγηση των περιστατικών της ζωής του Δαφέρμου κλείνει με την περιγραφή της συμπλοκής με τη συμμορία Τζατζά, την εξόντωσή του και τον ταυτόχρονο θάνατο του Δαφέρμου κατά την διάρκεια της συμπλοκής. Η αφήγηση

ολοκληρώνεται με την πληροφορία ότι «το κράτος, αναγνωρίζοντας τις υπηρεσίες του Δαφέρμου, διά το υπουργού εσωτερικών, κ. Σιδέρη, κανόνισε ώστε η οικογένεια του Δαφέρμου να αμειψτεί ηθικώς και υλικώς και να μην περιπέσει μετά τον φόνου του προστάτη της εις πενίας και ένδεια. Αλλά το σώμα της χωροφυλακής και η Κρήτη, η πατρίς του ήρωα, έχουν ένα ιδιαίτερο καθήκον προς τον ήρωα. Να συγκεντρώσουν χρήματα και να του κάνουν την προτομή του. Τέτοια παλικάρια πρέπει έτσι εξαιρετικά να τιμώνται και η προσωπικότητα να μην χάνεται».

Στοιχεία νέας δημοσιογραφίας

Βασικές αρχές νέας δημοσιογραφίας στο κείμενο

Επί τέλους την τρίτην ημέραν εφάνη ο Δαφέρμος εις την Ελασσώνα. Ήταν ένα παλικάρι ως εκεί πάνω που δεν εφαινετο πιο μεγάλο από 30 ετών. Χρυσοκόκκινο το πρόσωπον του και εφηβικόν, τα μαλλιά του χρυσά, το κορμί του ευσταλές, φιδίσιο. Καθώς περιπατούσε ενόμιζες ότι επέτα. Έφερε μια χοντρή από γιδόμαλλο κάππα ριγμένη στον έναν ώμο, τσαρούχια με μεγάλες φούντες και το στήθος του ήταν γεμάτο από ασημένιες αλυσίδες με ασημένιες πλάκες από αυτές που φέρνουν οι ληστές και που έφεραν άλλοτε οι Μακεδονομάχοι. Αι κνήμαι του εσφίγγοντο από παράδοξους ασημένιες καλτσοδέτες από αυτές που κατασκευάζουν εις τα Ιωάννινα οι καλαρυτιώτα χρυσοκοί. Ο Δαφέρμος μου έδωσε το πλατύ χέρι του και γέλασε σαν μικρό παιδί. «Σαν καραγκιόζης σου φαίνομαι, είπε, έτσι;». Το όνομα των Δαφέρμων είναι γνωστόν εις όλην την Κρήτην. Εβγήκαν από αυτήν την οικογένειαν πολεμισταί και οπλαρχηγοί και παλικάρια που ετίμησαν τα ελληνικά όπλα. Και ο Ι. Δαφέρμος ηκολούθησε την παράδοσιν της γενεάς. Νέο παιδί, είκοσι χρονών, κατετάχθη το 1917 χωροφύλαξ. «Να με στείλετε στην Θεσσαλία ή στην Δυτική Μακεδονία», είπεν.

Ήδη από τις πρώτες γραμμές αναδεικνύονται οι βασικές αρχές της λογοτεχνικής δημοσιογραφίας, όπως η κατασκευή και η ανάπτυξη του δημοσιογραφικού κειμένου μέσα από τη συγκρότηση συγκεκριμένων σκηνών, η έντονη χρήση του στοιχείου της περιγραφής και η απομάκρυνση από την απλή παράθεση των γεγονότων, η ευρεία χρήση του διαλόγου, της καθομιλουμένης γλώσσας και του εσωτερικού μονολόγου, καθώς και η αποτύπωση της οποιασδήποτε λεπτομέρειας, ακόμη και φαινομενικά ασήμαντης. Στη συνέχεια ο δημοσιογράφος δίνει τον λόγο στον συνεντευξιαζόμενο Δαφέρμο, χρησιμοποιώντας άλλοτε πρωτοπρόσωπη και άλλοτε τριτοπρόσωπη αφήγηση, αλλαγή που γίνεται πολύ συχνά μέχρι το τέλος της αφήγησης.

Βασικά γνωρίσματα της νέας δημοσιογραφίας

Πέρα από την έντονη παρουσία του δημοσιογράφου στην αφήγηση με στόχο την προσέλκυση του αναγνωστικού ενδιαφέροντος μέσα από μια γραφή που διακρίνεται από προσωπικότητα, ύφος, τόλμη και νεύρο, παρατηρούμε τη συνεχή εναλλαγή στην οπτική γωνία του ρεπόρτερ-κύριου αφηγητή από ομοδιηγητικό σε ετεροδιηγητικό. Ακόμα και στα σημεία της δευτερεύουσας αφήγησης, όπου ο ρεπόρτερ αφηγητής γίνεται ετεροδιηγητικός, χρησιμοποιεί το πρώτο πρόσωπο, δίνοντας τον λόγο στον συνεντευξιαζόμενο Δαφέρμο: «Μετά τον φόνον του Γκασαβέλη, τον Νοέμβριον του 1928, ο Δαφέρμος μου έλεγε δακρύζων εις την Ελασσώνα: “Δεν είχα κλάψει εις την

ζωή μου ποτέ, μα τότε που μου ανήγγειλαν ότι δεν δέχονται πια τις υπηρεσίες μου στη χωροφυλακή, και με έκαναν πολίτη, έκλαψα σαν μικρό παιδί”».

Από αυτό το σημείο ξεκινάει μια συνεχόμενη και ξαφνική εναλλαγή της οπτικής γωνίας, βασικό γνώρισμα της λογοτεχνικής δημοσιογραφίας, ενώ εντοπίζεται έντονο και το στοιχείο του διαλόγου. Όπως προκύπτει και από τα παρατιθέμενα αποσπάσματα, το κείμενο χαρακτηρίζεται από λογοτεχνικό ύφος και έντονη ψυχολογική σκιαγράφηση των χαρακτήρων.

Η αφήγηση των περιστατικών της ζωής του κλείνει με την περιγραφή της συμπλοκής με τη συμμορία Τζατζά, την εξόντωσή του και τον ταυτόχρονο θάνατο του Δαφέρμου κατά τη διάρκεια της συμπλοκής. Η αφήγηση ολοκληρώνεται με μια φράση, χαρακτηριστική του ηθικού οράματος και της προσωπικής εμπλοκής του ρεπόρτερ-αφηγητή: «Αλλά το σώμα της χωροφυλακής και η Κρήτη, η πατρίς του ήρωα, έχουν ένα ιδιαίτερο καθήκον προς τον ήρωα. Να συγκεντρώσουν χρήματα και να του κάνουν την προτομή του. Τέτοια παλικάρια πρέπει έτσι εξαιρετικά να τιμώνται και η προσωπικότητα να μην χάνεται».

Χαρακτηριστικά του ληστρικού μυθιστορήματος

Εκτός από τα χαρακτηριστικά της λογοτεχνικής δημοσιογραφίας το κείμενο που δημοσιεύεται στις *Μακεδονικές Νέα* παρουσιάζει συγχρόνως, όπως και τα δύο προηγούμενα, τα χαρακτηριστικά του ληστρικού. Υπάρχουν και εδώ δυο αφηγηματικά επίπεδα με την απαραίτητη επισήμανση ότι, καθώς αυτήν τη φορά ο ήρωας δεν είναι λήσταρχος αλλά χωροφύλακας, γίνονται οι αντίστοιχες προσαρμογές.

Εσωτερική λογική συγκρότηση μέσα από 28 λειτουργίες

- 1) Νέο παιδί, 20 χρονών, ο Δαφέρμος κατατάσσεται χωροφύλακας: «Να με στείλετε στην Θεσσαλία ή στην Δυτική Μακεδονία, είπε εις τους προϊσταμένους, εμένα δεν μ’ αρέσουν τα πεζοδρόμια. Άλλο που δεν ήθελε και η υπηρεσία» (1 ανακοίνωση).
- 2) Πραγματοποιείται συμπλοκή και σύλληψη με τη συμμορία Τότσικα – Γκολεμά (7 μάχη και 8 νίκη)
- 3) Οι χωρικοί τον καλοβλέπουν για γαμπρό και τα κορίτσια κοιτάζουν αλλιώς το ξανθό ψηλό παλικάρι (11 έρωτας προς ήρωα).
- 4) Πραγματοποιείται συμπλοκή και σύλληψη με τη συμμορία Δημητρακόπουλου (7 μάχη και 8 νίκη).
- 5) Ο Δαφέρμος λόγω του ηρωισμού του και των ανδραγαθιών του βρίσκει συνεχώς το μπελά του, γίνεται στόχος των προϊσταμένων του, των πολιτευτών, των χωρικών και του αρχηγείου της χωροφυλακής (3 δόλια υπονόμηση).
- 6) Απολύεται από την χωροφυλακή (10 στιγματισμός).
- 7) Λόγω της απόλυσης του από τη χωροφυλακή αναγκάζεται να δουλέψει ως επιστάτης σε κτήμα ιδιώτη για να ζήσει την οικογένεια του (4 μόνιμη έλλειψη).

- 8) Συλλαμβάνεται ως όμηρος από τον Μπαμπάνη και τη συμμορία του, επειδή ως επιστάτης του Καρανίκα τον προστάτεψε από την απαγωγή (9 αντενέργεια του αντιπάλου).
- 9) Αναζητάει τη συμμορία του Μπαμπάνη, ως πολίτης ακόμα, για να τη συλλάβει (14 αναζήτηση του ήρωα).
- 10) Αναχωρεί στο βουνό για να συλλάβει ή να εξοντώσει τη συμμορία Μπαμπάνη (5 αναχώρηση).
- 11) Μεταμφιέζεται σε χωρικό (19 μεταμφίεση).
- 12) Εντοπίζει μέλη της συμμορίας και μετά από μάχη σώμα με σώμα τα εξουδετερώνει (7 μάχη, 8 νίκη και 23 τιμωρία αντιπάλων).
- 13) Διεκδικεί την επανένταξη του στη χωροφυλακή (24 απαίτηση του ήρωα).
- 14) Τον ξαναδέχονται πίσω στην χωροφυλακή και ξεκινάει για την εξόντωση Γκασαβέλη (6 σύσταση συμμορίας και 26 επιστροφή).
- 15) Πραγματοποιείται η συμπλοκή με Γκασαβέλη και η εξουδετέρωσή του (7 μάχη και 8 νίκη).
- 16) Διοργανώνεται γλέντι με τους χωρικούς, όπου γιορτάζεται η εξόντωση Γκασαβέλη (22 γλέντι).
- 17) Ο πρώην ληστοτρόφος Τσούλας μπαίνει στην υπηρεσία του Δαφέρμου και του δίνει πληροφορίες. Ο Τσούλας είναι υπόχρεος στον Δαφέρμο, γιατί στο παρελθόν του είχε γλιτώσει το κεφάλι (2 πρόσληψη βοηθού και 17 σχέση με βοηθό).
- 18) Εκχωρούνται πληροφορίες από άλλον ληστοτρόφο, όχι σε αντίπαλο, αλλά σε ανταγωνιστή, στον μοίραρχο Πετράκη με έμμεσο τελικό αποτέλεσμα την αποτυχία του Δαφέρμου (12 εκχώρηση πληροφοριών).
- 19) Ο μοίραρχος Πετράκης, ο οποίος κάνει παράλληλες έρευνες, εντοπίζει του ληστές αφού ένας τσομπάνης-ληστοτρόφος, ο Γκόρτσος, του δίνει πληροφορίες (15 σύμβαση αντιπάλου και εξουσίας).
- 20) Η συμμορία Γιαγκούλα – Μπαμπάνη καταφέρνει να ξεγελάσει τον Δαφέρμο δίνοντας ψεύτικες πληροφορίες μέσω του βοηθού-πράκτορα του Τσούλα (13 εξαπάτηση).
- 21) Ζητάει ενισχύσεις για την καταδίωξη των Γιαγκούλα – Μπαμπάνη και εισπράττει άρνηση και ειρωνεία από τους ανώτερους του (18 αποτυχία της εξουσίας).
- 22) Συλλαμβάνει τον Λεωνίδα Μπαμπάνη που είχε ξεφύγει από τα αποσπάσματα του Πετράκη (20 απαγωγή σημαίνοντος προσώπου).
- 23) Βασανίζει τον τσέλιγκα Τούσια Κόλλα, για να αποκαλύψει την ταυτότητα του αιχμαλώτου Λεωνίδα Μπαμπάνη (25 βασανιστήρια αιχμαλώτου).
- 24) Διαβάζει την πλάτη του ψητού γιατί, «εγνώριζε ν' αναγιγνώσκει την πλάτην και ήτο πολύ προληπτικός, όπως όλοι οι αφελείς πολεμισταί, την εκοίταζε και αυτός με προσοχή και βλέπει ότι θα γλυτώσει από το μουσκέτο ο αιχμάλωτός του, Λεωνίδας Μπαμπάνης» (16 όνειρο).
- 25) Ο Λεωνίδας Μπαμπάνης καταφέρνει να απελευθερωθεί και να αποδράσει εκ νέου (21 απελευθέρωση αιχμαλώτου).

- 26) Εξοντώνει τον Γκασαβέλη και ανακουφίζει την κοινότητα, μοιράζοντας τα χρήματα της επικήρυξης στους χωρικούς και στους χωροφύλακες (27 αγαθοεργής δράση ως κοινωνικός ληστής).
- 27) Σκοτώνεται κατά τη διάρκεια συμπλοκής με την συμμορία Τζάζτα, τον οποίον και καταφέρνει να εξοντώσει λίγο νωρίτερα (28 θάνατος του ήρωα).

Εικόνες και παραστάσεις ληστρικού

Παρουσιάζεται και εδώ η εικόνα του ένοπλου, αν και όχι παρανόμου, σε συνάφεια με τη συγκρότηση του ηθικού κόσμου της ληστείας και αντιθετικά προς την κρατική οντότητα. Τα στοιχεία που συγκροτούν τον ήρωα σε συνάφεια με τον ηθικό κόσμο της ληστείας και σε αντίθεση προς την κρατική οντότητα εντοπίζονται κυρίως σε τρία σημεία. Πρώτον στο σημείο όπου το κράτος δεν καταλαβαίνει την αξία του Δαφέρμου, και συνεπώς τον απολύει. Δεύτερον στο σημείο που δεν αντιλαμβάνεται τον τρόπο για να καταστείλει αποτελεσματικά τη ληστεία, κάτι που ο Δαφέρμος γνωρίζει και εφαρμόζει. Τρίτον, στο σημείο όπου το κράτος προβαίνει σε εκτοπισμούς οικογενειών, ενώ ο Δαφέρμος προσπαθεί να διατηρεί σχέσεις με την κοινότητα.

Επίσης, εντοπίζεται ειρωνική αναφορά προς τον χωροφύλακα που δεν είναι επαρκής για τη συγκεκριμένη δουλειά, καθώς είναι εξοικειωμένος με τη δουλειά πόλης. Ο Δαφέρμος σε άλλο σημείο ζητάει από τους ανώτερους του να μην τοποθετηθεί σε πεζοδρόμιο, αλλά στη δράση. Συμμετέχει στο πανηγύρι του χωριού μετά την εξόντωση του Γκασαβέλη και υιοθετεί όλες τις παραδοσιακές λειτουργίες και τα έθιμα, φορώντας λ.χ. τα στολίδια του νεκρού του αντιπάλου.

Ο χαρακτηρισμός της ληστείας στα ληστρικά ως παραδοσιακό φαινόμενο, αναπόσπαστο από τις κοινωνικές δομές σε αντίθεση προς την «απρόσωπη» κρατική οργάνωση, εμφανίζεται με τρόπο λανθάνοντα ή αντίστροφο τρόπο. Καθώς ο πρωταγωνιστής είναι χωροφύλακας και όχι λήσταρχος, το στοιχείο αυτό απαντά μέσα από αναφορές όπως οι ακόλουθες: «Πόσες φορές δεν εκινδύνεψα να βρεθώ με ξηλωμένα τα γαλόνια;», «Περισσότερο εύρισκε τον μπελά του με κάθε κατόρθωμα του νέο παρά εδέχονταν αμοιβές», «Αν έλειπαν τα πολιτικά μέσα που πάντα μπαίνουν σε ενέργεια θα είχα πιάσει πιο πολλούς», «Και μολονότι καμία επίσημος αρχή δεν το ομολόγησε, όμως οι χωρικοί της Κρήτης ξέχρουν πολύ καλά ότι ο κύριος συντελεστής εις την παγίωση της δημοσίας τάξης εις την Κρήτη, υπήρξεν ο απλούς εκείνος και αθόρυβος υπενωματάρχης, ο Ι. Δαφέρμος. Δι' όλα του τα κατορθώματα ο Δαφέρμος έπρεπε να προαχθεί εις μοίραρχον. Εν τούτοις έμεινεν υπενοματάρχης, ευχαριστημένος μάλιστα που δεν του ξήλωσαν τα γαλόνια του», «Δεν με εμπιστεύτηκαν και δεν μ' έδωσαν σημασίαν. Ο υπασπιστής στον οποίον αναφέρθην ήταν ένας αξιωματικός που πρώτη φορά έβγαινε από την Αθήνα και αφού με ήκουσε μου είπε να αφήσω τα χωροφυλακίστικα».

Αναφορικά με τον δεύτερο άξονα χαρακτηριστικών, θα λέγαμε ότι η εικόνα του Δαφέρμου ως ενσάρκωση της παραδοσιακής δικαιοσύνης κατάστασης πραγμάτων προκύπτει μέσα από τις περιγραφές της προσωπικότητάς του. Χαρακτηριστικό είναι το σημείο που αναφέρεται ότι «δεν τον νοιάζουν τα χρήματα, αλλά να αναγνωρίζεται η αξία του», ενώ σκιαγραφείται ως ήρωας και υπερασπιστής των παραδοσιακών

αξιών της τοπικής κοινωνίας. Ενδεικτικό παράδειγμα που πιστοποιεί αυτόν τον ισχυρισμό είναι η εξόντωση της συμμορίας Βελώνη, η οποία είχε εκφυλιστεί και είχε απωλέσει τα παραδοσιακά ηθικά χαρακτηριστικά της, παραβαίνοντας τους ληστρικούς νόμους και προβαίνοντας ακόμα και σε βιασμούς γυναικών αιχμαλώτων. Μέσα από την εξόντωση της συγκεκριμένης ληστοσυμμορίας, ο Δαφέρμος παρουσιάζεται ως υπερασπιστής των παραδοσιακών αξιών.

Δομή

Αντίστοιχα, και ως προς τη δομή εντοπίζουμε τα βασικά στοιχεία όπως την οργάνωση της πλοκής που διαρθρώνεται ως «ημιτονοειδής δομή» αφού τέσσερις φορές εντοπίζεται η λειτουργία μάχη – νίκη (ένταση, λύση, νέα ένταση, νέα λύση κ.ο.κ.), επιμηκύνοντας τη δράση στο διηγετικό.

Επιπλέον, στο κείμενο απαντά συνδυασμός της αλυσιδωτής σύνδεσης με τον εγκιβωτισμό. Ο εγκιβωτισμός παίρνει, τρόπον τινά, μορφή αφηγηματικής μπάμπουσκας με εξιστορήσεις περιστατικών που έχουν αφηγηθεί στον δευτερεύοντα αφηγητή Δαφέρμο, που με τη σειρά του τις μεταφέρει στον ανώνυμο δημοσιογράφο, ο οποίος στη συνέχεια τις αφηγείται στους αναγνώστες. Η αφήγηση εκτείνεται σε μακρός γύρω από γεγονότα στα οποία ο δευτερεύον αφηγητής Δαφέρμος δεν υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας, αλλά γνώριζε μέσα από πράκτορες του ή εκ των υστέρων μαρτυρίες.

Η αφήγηση γίνεται εγκιβωτισμένη μέσα από την οπτική γωνία του πρώην ληστοτρόφο Τσούλη και νυν βοηθό του Δαφέρμου που του ανακοινώνει –ως αυτόπτης μάρτυρας– ότι η συμμορία Γιαγκούλα – Μπαμπάνη σχεδιάζει την παραγωγή των παιδιών της οικογένειας των Ραπταίων. Το ίδιο συμβαίνει και με τις μητέρες των αιχμαλώτων Ραπταίων, που αφηγούνται τα περιστατικά της αιχμαλωσίας τους στον Δαφέρμο και αυτός με τη σειρά του τα μεταφέρει στον ρεπόρτερ των *Μακεδονικών Νέων*.

Παρατηρήσεις

Τη μεγαλύτερη έκταση του κειμένου καταλαμβάνει το μέρος εκείνο που ο κύριος αφηγητής-ρεπόρτερ εγκιβωτίζει στην αφήγησή του την αφήγηση του δευτερεύοντος αφηγητή, δηλαδή του Δαφέρμου. Η αφήγηση γίνεται με σκηνικό τη χρονική στιγμή της ήττας των ληστών, την οποία ο δημοσιογράφος σημειώνει εμφατικά. Το στοιχείο της νέας δημοσιογραφίας κυριαρχεί αφηγηματικά επί του ληστρικού, καθώς το εγκοιλώνει και την τελική ιστορία την αφηγείται ο δημοσιογράφος και όχι ο «ληστοφάγος».

Στο μεταδιηγητικό επίπεδο παρατηρούμε την πρωτότυπη αλλαγή στα χαρακτηριστικά του ήρωα-πρωταγωνιστή και τη μετάθεση από τον λήσταρχο στον χωροφύλακα. Δεν υπάρχει ζωντανός ο ληστής, δεν δικάστηκε, εκτελέστηκε σε συμπλοκή, δεν έχει ο ίδιος φωνή να υπερασπιστεί την ήττα του. Μόνο ο νόμος εκπροσωπείται και από τις δυο πλευρές, συντευξιαστή και συνεντευξιαζόμενο, κύριου αφηγητή-ρεπόρτερ και εγκιβωτισμένου/δευτερεύοντα αφηγητή. Ακόμα και στα σημεία που καυτηριάζεται η αποτυχία της κεντρικής εξουσίας, τη θέση του ληστή

παίρνει ο χωροφύλακας ως πιο ικανός από την κεντρική εξουσία να αντιμετωπίσει τους ληστές.

Στο κείμενο απαντούν τα στοιχεία του ληστρικού μυθιστορήματος, όμως, καιτοι υπαρκτή, δεν κυριαρχεί η αντίθεση πόλης – υπαίθρου, αλλά εμφανίζεται μόνο η ύπαιθρος. Έτσι, παρατηρείται ο θρίαμβος του νόμου στο περιβάλλον της υπαίθρου, εκεί που τόσες δεκαετίες θριάμβευσε η ληστεία, εκεί που εκτελέστηκε ο Τζατζάς δίνοντας το συμβολικό τέρμα της ληστείας.

«Μία τελευταία παρατήρηση», γράφει πάλι ο Δερμεντζόπουλος,³⁹ «που σχετίζεται και με την παρακμή του είδους, είναι ότι μετά το 1930 οι ήρωες-ληστές, ανεξάρτητα του χώρου και του χρόνου δράσης τους, εξαφανίζονται από τα “λαϊκά” μυθιστορήματα για να δώσουν τη θέση τους είτε σε ήρωες φανταστικούς, με έντονες επιδράσεις από τη δυτική κυρίως λαϊκή λογοτεχνία, είτε σε υπαρκτούς, που, όμως, προέρχονταν από το πάνθεον των προ του 1821 λαϊκών ηρώων, οι οποίοι ήσαν αποδεκτοί από την κρατική νομιμότητα». Πρόκειται ακριβώς για μια τέτοια περίπτωση, πολύ πιθανόν την πρώτη, καθώς ο ήρωας εδώ είναι χωροφύλακας, εκπρόσωπος δηλαδή της κρατικής νομιμότητας.

39 Χρήστος Δερμεντζόπουλος, ό.π., σ. 79.

Επίλογος

Συμπερασματικά, μέσα από τα τρία κείμενα που εξετάστηκαν στην παρούσα διερεύνηση, προκύπτει ότι το σχήμα ληστεία-ύπαιθρος-παραδοσιακός κόσμος ηττάται σε όλα τα επίπεδα από το αντίπαλο δέος του που συμυκνώνεται στην τριπλέτα νόμος-πόλη-νεωτερικότητα. Η απόδοση των ληστρικών ιστοριών στο πεδίο του μεσοπολεμικού ημερήσιου Τύπου φαίνεται να συνιστά ένα κράμα δυο διαφορετικών τάσεων αφήγησης, που αντανακλούν μια ιστορική πραγματικότητα στο κρίσιμο σημείο του τέλους της ληστείας: αφενός τοποθετείται η αφήγηση του αστικού ρεπορτάζ και των τεχνικών του, το οποίο εκπροσωπείται από τον δημοσιογράφο-αφηγητή και συμβολίζει τη νίκη του αστικού-κράτους-νόμου και αφετέρου η αφήγηση του ληστρικού μυθιστορήματος και των τεχνικών του, που φέρει τα χαρακτηριστικά της λαϊκής αφήγησης, του παραμυθιού και της προφορικότητας και εκπροσωπείται από τους δευτερεύοντες αφηγητές και τις εγκιβωτισμένες αφηγήσεις.

Οι ληστές θα χάσουν συνολικά, ωστόσο, όπως προκύπτει μέσα από τις τρεις περιπτώσεις που παρουσιάστηκαν, ως ήρωες δικαιώνονται προσωπικά. Η σκιαγράφησή τους, όπως επιτελείται μέσα από τις εγκιβωτισμένες αφηγήσεις των συνεντεύξεων και των μαρτυριών, εμπεριέχει θετικά χαρακτηριστικά και υπογραμμίζεται τόσο η δεινότητα όσο και η κοινωνική προσφορά τους. Και αν οι δευτερεύουσες αφηγήσεις (έγκλειστες στην κύρια αφήγηση, όπως και οι ληστές στα κελιά των φυλακών, με όλες τις συμβολικές προεκτάσεις) εκπροσωπούν εντός του κειμένου τον παραδοσιακό και αναχρονιστικό κόσμο της ανομίας και της περιπέτειας στη ληστοκρατούμενη ύπαιθρο, ο δημοσιογράφος-αφηγητής της νέας δημοσιογραφίας, από την άλλη, συμβολίζει τη νίκη του αστικού κράτους και του νόμου, σφραγίζοντας την επικράτηση της νεωτερικότητας.

Ως εκ τούτου, τόσο η ανάπτυξη της συγκεντρωτικής κρατικής διοίκησης όσο και η μετάβαση σε καινούριες κοινωνικές δομές, οι οποίες θέτουν τέρμα στο φαινόμενο της ληστείας, βρίσκουν την κειμενική τους αντανάκλαση στη μάχη των δύο αυτών ειδών αφήγησης μέσα στον χώρο του εφήμερου. Τελικά, το κράτος ανακηρύσσεται αδιαμφισβήτητος νικητής, επιβάλλοντας τους όρους του και τα όριά του. Ανάλυση απόδειξη αυτής της νίκης, όπως επίσης και της επικράτησης του σώματος της αστυνομίας απέναντι στο σώμα του ληστή συνιστά άλλωστε η τρίτη περίπτωση που εξετάστηκε στην παρούσα εργασία, όπου πλέον ο ήρωας της αφήγησης, δεν είναι πλέον ο ληστής, αλλά ο «ληστοφάγος» ενωμοτάρχης.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα παρουσιάζει το γεγονός ότι αυτή η αντικατάσταση παρατηρείται την ίδια εποχή και στο πεδίο της λογοτεχνίας, όπου το ληστρικό μυθιστόρημα χάνει την πρωτοκαθεδρία του και παύει να είναι το δημοφιλέστερο είδος λαϊκού αναγνώσματος καταδίωξης και περιπέτειας, καθώς τη θέση αυτή παίρνει πλέον το αστυνομικό μυθιστόρημα και τα υποείδη του, όπως π.χ. το κατασκοπικό. Αυτή η μετακίνηση από την ύπαιθρο στην πόλη συγχρονίζεται άλλωστε και με την ευρύτερη λογοτεχνική κίνηση της εποχής, η οποία μέσα από τη «γενιά του 1930» επίσης στρέφει τη ματιά της από την ηθογραφική ύπαιθρο στη σύγχρονη πόλη με τα αστικά και κοσμοπολίτικα χαρακτηριστικά.

Γίνεται επομένως φανερό ότι το τέλος της ληστείας στην καρδιά του ελληνικού Μεσοπολέμου συνιστά συνολικότερα ένα τέλος εποχής, το οποίο αποτυπώνεται τόσο στις λογοτεχνικές όσο και στις δημοσιογραφικές αφηγήσεις της εποχής. Σε αυτό το γύρισμα της σελίδας, «έχει πια εκλείψει ο φόβος των συγγραφέων για πιθανές επικίνδυνες διενέξεις, είτε με τους πολιτικούς προστάτες των ληστών είτε με τους ίδιους τους συγγενείς των ληστών, των οποίων τις περιπέτειες μυθιστοριοποιούσαν».⁴⁰ Το ίδιο ακριβώς φαίνεται πως συμβαίνει και με τους δημοσιογράφους. Ή με τα λόγια του Νίκου Βαφέα: «Τη στιγμή της συνάντησης της παραδοσιακής κοινωνίας με το σύγχρονο κράτος, ο χωρικός φοβάται λιγότερο τον “ληστή” από ό,τι αυτούς που τον καταδιώκουν».⁴¹ Αν αυτό συμβαίνει με τον χωρικό, μπορούμε να υποθέσουμε τι συμβαίνει με τον δημοσιογράφο του ημερήσιου αστικού Τύπου.

40 Χρήστος Δερμεντζόπουλος, σ. 67.

41 Νίκος Βαφέας, *Από τον Ληστή στον Ανάρτη. Τα ένοπλα κινήματα των Γιαγιάδων στη Σάμο (1914-1925)*, Αθήνα, Νήσος, 2012, σ. 118.

Βιβλιογραφία

- Boyton Robert S., *The New New Journalism*, Νέα Υόρκη, Vintage Books, 2005
- Park Robert, «Natural History of the Newspaper», *American Journal of Sociology*, τομ. 44, τχ. 2 (Νοέμβριος 1923) 273-289.
- Therenty Marie-Ève, *La littérature au quotidien. Poétiques journalistiques au XIXe siècle*, Παρίσι, Seuil, 2007
- Wolf Tom, *The New Journalism*, Λονδίνο, Picador, 1975
- Βαρελάς Λάμπρος, «Ο ρόλος του ημερήσιου Τύπου στην πολιτισμική διαμεσολάβηση: 19ος αιώνας», υπό δημοσίευση στον τόμο Πρακτικών του Διεθνούς Επιστημονικού Συμποσίου (Δεκέμβριος 2020): *Πολιτισμικές Μεταφορές. Διαμεσολαβήσεις και διαμεσολαβητές στη σύγχρονη Ελλάδα (1830-1940)* (Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / ΕΙΕ – Γαλλική Σχολή Αθηνών)
- , «Πρωτότυπα και μεταφρασμένα διηγήματα στον ελληνικό Τύπο της δεκαετίας του 1840: Πρώτα πορίσματα ενός ερευνητικού προγράμματος» στον τόμο *Το διήγημα στην ελληνική και στις ξένες λογοτεχνίας. Θεωρία-Γραφή-Πρόσληψη*, επιμ. Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού και Σοφία Ντενίση, Αθήνα, Gutenberg, 2009, σσ. 206-224
- Βαφέας Νίκος, *Από τον Αηστή στον Αντάρτη. Τα ένοπλα κινήματα των Γιαγιάδων στη Σάμο (1914-1925)*, Αθήνα, Νήσος, 2012
- Γιώτη Αγγέλα, «Δημοσιογραφική λογοτεχνία ή λογοτεχνική δημοσιογραφία» στο *Σελιδοδείκτες. Για την ανάγνωση της λογοτεχνίας*, επιμ. Βασίλης Βασιλειάδης και Κική Δημοπούλου, Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2015, σ. 32-41
- Δερμεντζόπουλος Χρήστος, *Το ληστρικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1997
- Καλφόπουλος Κώστας Θ., *Μικρό εγκώμιο του αστυνομικού*, Αθήνα, Νεφέλη, 2021
- Μουλλάς Παν., *Ρήξεις και συνέχειες. Μελέτες για τον 19ο αιώνα*, Αθήνα, Σοκόλης, 1993
- Μπακουνάκης Νίκος, *Δημοσιογράφος ή ρεπόρτερ. Η αφήγηση στις ελληνικές εφημερίδες, 19^{ος}-20^{ος} αιώνας*, Αθήνα, Πόλις, 2014
- Μπάλτα Νάση – Παπαδημητρίου Δέσποινα, *Σημειώσεις για την ιστορία του Τύπου. Η ελληνική και η ευρωπαϊκή διάσταση*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1993
- Φίλιππου Φίλιππος, *Ιστορία της ελληνικής αστυνομικής λογοτεχνίας. Ο Γιάννης Μαρής και οι άλλοι*, Αθήνα, Πατάκης, 2018

Χολιβάτου Αναστασία, *Δημοσιογραφία και λογοτεχνία: η κληρονομιά της νέας δημοσιογραφίας και το ελληνικό παράδειγμα*, διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ – Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ, 2014

---, «Αληθινές Ιστορίες: η γοητεία της λογοτεχνικής μη-μυθοπλασίας στο πλαίσιο της ελληνικής “νέας δημοσιογραφίας”», στο *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία: Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014: Πρακτικά = Continuities, discontinuities, ruptures in the Greek World (1204-2014): economy, society, history, literature: 5th European Congress of Modern Greek Studies of the European Society of Modern Greek Studies: proceedings*, επιμ. Κωνσταντίνος Α. Δημάδης, Αθήνα, Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, 2015, τόμ. 3, σσ. 719-734

Εφημεριδογραφία

[Ανώνυμου], «Ο ληστοφάγος Δαφέρμος, το θρυλικό παλικάρι της χωροφυλακής, η περιπετειώδης ζωή και η υπέροχος δράσις του, όπως την αφηγήθη ο ίδιος», *Μακεδονικά Νέα*, 30.3.-15.5.1930

[Ανώνυμου], «Καταπληκτικά φαινόμενα. Το στοιχειωμένο σπίτι της Λαμίας», *Μακεδονικά Νέα*, 29.11.-7.12.1928

[Ανώνυμου], «Ο διαβόητος Γιαγκούλας», *Μακεδονικά Νέα*, 3.4.1927-27.10.1929

[Ανώνυμου], «Οι λησταί αδελφοί Ρετζαίοι. Οι πραγματικοί Αλή Πασάδες και δυνάσται της Ηπείρου», *Μακεδονικά Νέα*, 7.11.-3.12.1928

[Ανώνυμου], «Ποιος είναι ο λήσταρχος Τζατζάς. Ο Δον Ζουάν των βουνών», *Μακεδονικά Νέα*, 11-15.9.1929

[Ανώνυμου], «Πώς οι εξάδελφοι Κουμπαίοι έγιναν βασιλείς των ορέων», *Εσπερινή*, 2.3.-19.4.1930.

[Ανώνυμου], «Το αίσχος της Ελλάδας. Η περίφημη δράση των Κουμπαίων», *Εμπρός* 8-10.8.1928

Βερνέυ Παύλος [ψευδώνυμο], «Εναν ολόκληρο μήνα με τους ληστές», *Εσπερινή* 1.7.1929-30.12.1929

Δ. Κ., «Πένθιμες ώρες με τους Ρετζαίους», *Εσπερινή*, 24-27.4.1929

Δειλινός Μήτσος, «Επτά ημερόνυχτα στα χέρια των ληστών», *Εσπερινή*, 17-24.9.1929 [διακόπτεται ανολοκλήρωτο]

Ζερβέας Βεν., «Πώς έγινα λήσταρχος. Ο Ρέτζος γράφει το ρομάντζο του», *Εσπερινή*, 26.11.-24.12.1928

Ζήρας Ι. Α., «Με τους μελλοθάνατους στις φυλακάς του Επταπυργίου», *Ελληνική*, 16-18.12.1928

Θωμόπουλος Ε., «Ένα εικοσιτετράωρο στα κρατητήρια», *Εσπερινή*, 2-8.2.1929

Θωμόπουλος Ε., «Η άγρια εκδίκηση ενός νεαρού ζεύγους», *Εμπρός*, 15-16.12.1928

Θωμόπουλος Ε., «Όταν οι ληστές αγαπούν», *Εμπρός*, 1.8.1928-15.8.1928 [διακόπτεται ανολοκλήρωτο]

Θωμόπουλος Ε., «Στα λημέρια των Κουμπαίων», *Εμπρός*, 20-24.8.1928 [διακόπτεται ανολοκλήρωτο]

Θωμόπουλος Ε., «Στους κλοβούς των αιμοβόρων θηρίων», *Ελληνικός Ταχυδρόμος*, 6.6.-2.7.1929

Καννελής Μανώλης, «Μια ώρα με την Ταμάρα, το μυστήριο του θανάτου του πρώτου εραστή», *Ελληνική*, 28-29.10.1927

Μαράκης Νίκος, «Επίσκεψη στις φυλακές Παλιάς Στρατώνας. Μια συνομιλία με τον δράστη της απόπειρας κατά του κ. Κουντουριώτη» και «Επίσκεψη στις φυλακές Παλιάς Στρατώνας. Ένα έγκλημα που έμεινε ανεξιχνίαστο», *Ελληνικός Ταχυδρόμος*, 3-7.10.1928

Ο Πειραιώτης, «Εις τα άντρα της ηδονής όπου παραμονεύει αθέατος ο θάνατος. Ηρωίνη, Χασίς, Κοκαΐνη», *Ελληνική*, 29.11.-4.12.1928

Σβώκος Αντ., «Έρωτες ληστών», *Ελληνική*, 12.9.-2.10.1926.

Σβώκος Αντ., «Οι λησταί της Ηπείρου. Ζωντανή περιγραφή της δράσεως όλων των ληστών της Ηπείρου. Εκτενείς και λίαν ενδιαφέρουσες ανταποκρίσεις του απεσταλμένου συντάκτου μας κ. Αντ. Σβώκου», *Ελληνική*, 12.7.-14.8.1926

Σβώκος Αντ., «Οι λήσταρχοι Ρετζαίοι. Από κει που βοά το αίμα. 96 φόντοι στην αιματοβαμμένη Ήπειρο» *Ελληνική*, 30.10.-20.12.1928

Σβώκος Αντ., «Ομιλούν οι λησταί της Πέτρας μέσα εις τας φυλακάς του Ακραιού», *Ελληνική*, 31.7.-6.8.1926

Σγουρός Άγγελος, «Η περιπετειώδης ζωή του ληστήρχου Τζατζά», *Εσπερινή*, 12.9.-2.11.1929 [διακόπτεται ανολοκλήρωτο].

Β΄ Μέρος (δημιουργικό)

Ο λήσταρχος Μήτρος Τζατζάς, ο ενωμοτάρχης Ιωάννης Δαφέρμος και η
μονομαχία στο Μικρό Κεσερλί
(Από τις αναμνήσεις του Μ. Γοργού)

1 (Αθήνα, 24 Μαρτίου 1930)

Δια του φόνου του Τζατζά και της εξοντώσεως της εν λόγω συμμορίας απηλλάγησαν η Θεσσαλία, η Ήπειρος και η Μακεδονία του τελευταίου εν δράσει περιβοήτου ληστήρχου επί δεκαοκτώ έτη κατορθώνοντος δεξιότατα να διαφεύγει. Το συναίσθημα όμως της ικανοποιήσεως δια την εξασφαλιζομένην οσονούπω πλήρη αποκατάστασιν την ασφαλείας εις την ύπαιθρον μετριάζει το άγγελμα του θανάτου ενός από τους αληθινούς ηρωικούς πολεμίους της ληστείας, του εκ Κρήτης ανθυπασπιστού Δαφέρμου, κι ενός οπλίτου. Εξ όλων αυτών καταδεικνύεται τι δύναται να πράξη το Σώμα της Χωροφυλακής καλώς οργανωμένον και καλώς διοικούμενον και πόσον είναι αστήρικται αι τόσον συχναί κατ' αυτού επικρίσεις.

Γεώργιος Σιδέρης, υπουργός εσωτερικών

2 (Μεγάλο και Μικρό Κεσερλί, 23 Μαρτίου 1930)

Χρειαζόμουν οπωσδήποτε αυτοκίνητο. Έπρεπε να με μεταφέρει από την πόλη της Λάρισας στον τόπο της συμπλοκής. Στο πρακτορείο που απευθύνθηκα δεν αρνήθηκαν να μου διαθέσουν ένα αντί λίγων εκατοντάδραχμων για διαδρομή ενενήντα χιλιομέτρων.

Το πρωί εκείνο η θέση Παλιοκαρυά αντήχησε από τη βοή του τουφεκιού και πέντε πτώματα κυλιόντουσαν αιμόφυρτα στο Μικρό Κεσερλί. Το σύρμα του τηλεγράφου δεν είχε μεταφέρει ακόμα την είδηση στην Αθήνα. Τα έκτακτα παραρτήματα δεν είχαν κυκλοφορήσει στην πρωτεύουσα ούτε με αυτές τις –όσες λίγες– πληροφορίες, που φέρει ένα επείγον τηλεγράφημα προς τις εφημερίδες. Ήθελα να τροφοδοτήσω την περιέργεια του αναγνωστικού κοινού της *Ακροπόλεως* με όσες μπορούσα περισσότερες λεπτομέρειες για την εξόντωση του Τζατζά, του διαβόητου λήσταρχου που για περισσότερα από δεκαοκτώ χρόνια τρομοκράτησε ολόκληρη τη Θεσσαλία. Το τέλος του σήμαινε και το τέλος της ληστοκρατίας στην ελληνική ύπαιθρο.

Περνώντας από το Μεγάλο Κεσερλί, είδα πίσω από το τζάμι του αυτοκινήτου τον κόσμο που είχε συγκεντρωθεί στην πλατεία και ανέμενε συγκινημένος τη διέλευση της αυτοκινητοπομπής, που μετέφερε τα σώματα των νεκρών χωροφυλάκων και τα κεφάλια των φονευθέντων ληστών. Λίγο πιο έξω απ' το χωριό, ένα φορτηγό αυτοκίνητο μετέφερε τις σορούς του άτυχου ανθυπασπιστή Γιάννη Δαφέρμου και του χωροφύλακα Παναγιώτη Τσιάμη. Ο σοφέρ με ειδοποίησε ότι, φτάνοντας στο Μικρό Κεσερλί, θα έπρεπε να υποστούμε τις διατυπώσεις⁴² του ταξιδιού μας. Δεν πρόφτασε να τελειώσει τη φράση του και, να, μπροστά μας ο σκοπός που μας σταματά: «Άλτ!».

Το αυτοκίνητο φρέναρε και ο σοφέρ άρχισε να εξηγεί στον σκοπό ότι την ευθύνη για την παράβαση της διαταγής περί διαδρομής τη φέρει ο επιβάτης. Έσπευσα τότε να του γνωστοποιήσω την ταυτότητά μου, αλλά ο σκοπός δεν εννοούσε «απ' αυτά». Έπρεπε να με οδηγήσει στον αξιωματικό της φρουράς, ο οποίος – ευγενέστατος – μας έδωσε δύο φρουρούς και συνεχίσαμε το ταξίδι μας.

Έξω από το Μικρό Κεσερλί φάνηκε και το αυτοκίνητο που οδηγούσε στη Λάρισα τα κεφάλια των ληστών Τζατζά, Τζαμπούρη και Καραντώνη. Ο κόσμος ξεσπούσε σε επευφημίες κι εξέφραζε τα συγχαρητήριά του στους κρατούντες τις κεφαλές των ληστών χωροφύλακες: «Μπράβο σας! Μπράβο σας παλικάρια μου!».

«Φτάσαμε», μου είπε ο σοφέρ.

Στο Μικρό Κεσερλί ο κόσμος αφ' ενός πανηγύριζε την εξόντωση των ληστών αφ' ετέρου εξέφραζε τη μεγάλη του θλίψη για την απώλεια του άτυχου Δαφέρμου. Πάνω απ' το χωριό διακρινόταν η χαράδρα, όπου έγινε η συμπλοκή και σημάνθηκε το οριστικό τέλος της ληστείας στην Ελλάδα. Ήταν μια δασώδης έκταση, στην οποία είχαν λημεριάσει οι ληστές, έχοντας κι ένα σφαγμένο κατσίκι έτοιμο για ψήσιμο.

42 Να δώσουμε τα απαραίτητα έγγραφα και τις εξηγήσεις της μετακίνησης.

Πολλοί χωρικοί και είκοσι περίπου χωροφύλακες αποσπασμάτων ήταν συγκεντρωμένοι εκεί. Ανάμεσά τους διακρινόταν και ο επόπτης των αποσπασμάτων, κύριος Δροσόπουλος, ο οποίος βρισκόταν σε απόσταση πενήντα βημάτων από την τοποθεσία που φονεύθηκε ο Τζατζιάς. Αφού τον χαιρέτησα, του συστήθηκα: «Μ. Γοργός, δημοσιογράφος».

«Σας θυμάμαι», μου απάντησε έπειτα από μια χλιαρή χειραψία. «Ήσασταν πριν μερικούς μήνες εδώ πάλι, ψάχνοντας για τον Τζατζιά. Λοιπόν, ατυχήσατε περισσότερο αυτήν την φορά, καθώς το κεφάλι του μαζί με τα κεφάλια των συντρόφων του μεταφέρονται ήδη στην πόλη της Λάρισας, για να εκτεθούν σε κοινή θέα στο προαύλιο των γραφείων της διοίκησης της χωροφυλακής.»

«Δεν θα έκανα τον κόπο να φτάσω μέχρι αυτό το σημείο, αν δεν το γνώριζα.»

«Πόση ώρα πέρασε από το τέλος της συμπλοκής; Αμφιβάλλω αν η είδηση έφτασε ήδη μέχρι την Αθήνα, αλλά εσείς είστε εδώ. Ορίστε;»

«Μου είχε τηλεγραφήσει πριν από τρεις μέρες ο Δαφέρμος, πληροφορώντας με ότι δεν θα χάσω, αν ταξιδέψω πάλι μέχρι εδώ. Δυστυχώς, όπως φαίνεται, έφτασα μάλλον με αρκετή καθυστέρηση...».

Η απάντησή μου έκανε το πρόσωπό του να συννεφιάσει για μια στιγμή.

«Σας τηλεγράφησε ο Δαφέρμος; Περίεργο. Από πού γνωρίζατε εσείς τον Δαφέρμο;»

«Θα έχουμε χρόνο γι' αυτό στην επιστροφή μας. Μπορώ να σας τα διηγηθώ όλα στη διαδρομή προς Λάρισα, αν θέλετε να μου κάνετε συντροφιά. Έχω μισθώσει αυτοκίνητο. Πρώτα όμως η δουλειά! Θα ήθελα να έχω τις σημειώσεις που θα τηλεγραφήσω στην εφημερίδα.»

«Πολύ καλά, λοιπόν», απάντησε και ξεκίνησε να μου ιστορεί, φορώντας στο πρόσωπό του το υπηρεσιακό του ύφος.

«Αρχικά αναζητούσαμε τον Τζατζιά στη Ραψάνη. Όμως τα πράγματα άρχισαν να θολώνουν μετά από μια περίεργη δίκη στο Κακουργιοδικείο Καρδίτσας, η οποία έδωσε νέα τροπή στις έρευνές μας. Δικαζόταν κάποιος Ζάρας από το Κεσερλί, ο οποίος είχε φονεύσει προ καιρού τον Βασίλειο Κουργιά, συγχωριανό του. Κατά τη δίκη παρατηρήθηκε το αλλόκοτο γεγονός οι συγγενείς του φονευθέντος να προσπαθούν να συγκαλύψουν τον φονιά. Όπως ήταν φυσικό, το πράγμα προξένησε αίσθηση και, μετά από έρευνα, έγινε γνωστό εξωδίκως ότι οι συγγενείς του φονευθέντος –κατόπιν πίεσεως της ληστοσυμμορίας Τζατζιά, η οποία ενδιαφερόταν για τον Ζάρα– δέχθηκαν να συγκαλύψουν τον φονιά, λαμβάνοντας αποζημίωση ένα γραμματίο σαράντα χιλιάδων δραχμών, υπογεγραμμένο υπό του πατρός του φονιά. Μετά τη δίκη όμως και την καταδίκη του κατηγορουμένου σε ποινή τριετούς φυλάκισης, που ισοδυναμεί σχεδόν με απαλλαγή του, το γραμματίο αφαιρέθηκε βιαίως από τον Τζατζιά και απεδόθη στον πατέρα Ζάρα. Έτσι, από αυτά τα γεγονότα καταλάβαμε ότι η συμμορία βρισκόταν στην περιφέρεια Κεσερλίου, όπου και είχαν πολλές δόσοληψίες με διάφορα άτομα.

Όπως είχαν τα πράγματα, διέταξα τον ανθυπασιπιστή Δαφέρμο να βρίσκεται μονίμως στην περιφέρεια εκείνη, μέχρις ότου προχθές το απόγευμα ήρθε ο ίδιος και μου ανακοίνωσε ότι σχημάτισε εξ ορισμένων παρατηρήσεων τη γνώμη ότι κάποιον πρόσωπο που διέμενε στην Κρανιά θα μπορούσε να βοηθήσει στην εξόντωση του Τζατζιά. Μετέβη, λοιπόν, σε συνάντηση μαζί του, για να τον πείσει να συνεργαστεί. Εκείνος, πράγματι, δέχθηκε και του έδωσε σχεδιαγράμματα του μέρους, από το οποίο θα διερχόταν η συμμορία κατά τη νύχτα του Σαββάτου.

Κάλεσα τότε τον υποδιοικητή της Χωροφυλακής Κατερίνης, μοίραρχο Σταβάρα, να του πω ότι είναι ανάγκη επείγουσα να μεταβεί στην Κατερίνη και να κινητοποιήσει με πάσα μυστικότητα τα αποσπάσματα της περιφέρειας, τα οποία έπρεπε να βρίσκονται στις 9 το βράδυ στον Μπαμπά, πλησίον της γέφυρας της σιδηροδρομικής γραμμής, όπου θα κατέφθαναν και τα άλλα αποσπάσματα. Στη συνέχεια, ειδοποίησα επειγόντως δια εγγράφου τους διοικητές των Τμημάτων Ραψάνης και Τυρνάβου, οι οποίοι και διέταξαν να κινητοποιηθούν άπαντα τα αποσπάσματα της περιφέρειας Κατερίνης προς το ορισμένο σημείο, για να λάβουν τις δέουσες διαταγές. Έπειτα, συνοδεία του υπομοιράρχου Θεοδοσόπουλου και του ανθυπασιπιστού Δαφέρμου, φτάσαμε στον σιδηροδρομικό σταθμό κι επιβιβαστήκαμε στην αναχωρούσα για Θεσσαλονίκη εμπορική αμαξοστοιχία. Για να μη γίνουμε αντιληπτοί από κανέναν, δώσαμε εντολή στον μηχανοδηγό να σταματήσει σε ένα ερημικό μέρος πριν από τον σταθμό Γυρτώνης. Η αμαξοστοιχία στάθμευσε και αποβιβαστήκαμε.

Από ένα ύψωμα, από όπου φαινόταν η κορυφογραμμή του Μικρού Κεσερλίου, κατέστρωσα το σχεδιάγραμμα ενέργειας των αποσπασμάτων κι έπειτα επανήλθα με τον Θεοδοσόπουλο στη Λάρισα, ενώ ο Δαφέρμος κατευθύνθηκε προς τα Αμπελάκια για την παραλαβή του αποσπάσματός του. Αμέσως έγιναν οι απαιτούμενες ετοιμασίες και τα αποσπάσματα συγκεντρώθηκαν στη γέφυρα Μπαμπά του Πηνειού. Εκεί έγινε η κατανομή των δυνάμεων σε δεκαπέντε Τμήματα και τέθηκαν οι επικεφαλής αξιωματικοί. Ακολούθως, διέταξα τους αξιωματικούς να κατευθυνθούν από δύο σημεία με τα Τμήματά τους και να καταλάβουν τα οριζόμενα στο σχεδιάγραμμα σημεία. Την 11η νυχτερινή διήλθαμε από το Κεσερλί και εξακολουθήσαμε την πορεία μας, ανερχόμενοι τα υψώματα των Ελαιώνων, βορειοανατολικά του χωριού. Τη 2α πρωινή φθάσαμε και καταλάβαμε την κορυφογραμμή Βαθειά Γούρνα, Πουρναράκι και Κάστρο. Όντας σύμφωνα με τις διαταγές μου, τα αποσπάσματα κατόρθωσαν να μην γίνουν αντιληπτά από κανέναν. Η κατάληψη των σημείων επετεύχθη την 4η πρωινή. Διέταξα απόλυτη σιγή μέχρι το ξημέρωμα.

Στις 7:30 ακριβώς έδωσα στους άνδρες μου το σύνθημα της ανίχνευσης του εδάφους, το οποίο ήταν πολύ ανώμαλο και παρείχε δυσκολίες στην εξερεύνηση. Μετά από λίγα λεπτά, θρηνήσαμε το πρώτο θύμα, τον χωροφύλακα Τσιάμη. Ακολούθως, συντονίστηκαν οι πυροβολισμοί των ανδρών μας κι επετεύχθη ο φόνος του πρώτου ληστή, ο οποίος –καθώς είδαμε αργότερα– ήταν ο Τζατζιάς. Μετά από λίγο, σε μια εξόρμησή του, ο ανθυπασιπιστής Δαφέρμος δέχτηκε κατάστηθα μια σφαίρα, σταλθείσα, πιθανότατα, από τον ληστή Τσαμούρα. Εντωμεταξύ, εξοντώθηκε και ο ληστής Καραντώνης. Ο Τσαμούρας πανικόβλητος προσπάθησε να διαφύγει

κρυπτόμενος στους θάμνους, αλλά μόλις αντελήφθη ότι οι άνδρες τον πλησίαζαν, αντέταξε απεγνωσμένη άμυνα, αποτέλεσμα της οποίας ήταν να τραυματισθεί ο χωροφύλακας Χανταβάκης και να εξοντωθεί και ο τελευταίος εναπομείνας της συμμορίας. Μετά τον φόνο και του τελευταίου ληστή, διέταξα να αποκεφαλίσουν τα πτώματα των ληστών και να ετοιμαστούν οι άνδρες για αναχώρηση».

Όσο διήρκησε η διήγηση του Δροσόπουλου, προσπάθησα να υποβοηθήσω τη μνήμη μου, κρατώντας όσες μπορούσα περισσότερες σημειώσεις. Μέχρι το βράδυ θα έπρεπε να τηλεγραφήσω στην εφημερίδα. Ο σοφέρ έθεσε και πάλι σε κίνηση τη μηχανή του αυτοκινήτου και, καθώς παίρναμε τον δρόμο της επιστροφής προς τη Λάρισα, ξεκίνησα με τη σειρά μου να διηγούμαι –όπως είχα υποσχεθεί στον φιλοξενούμενο συνεπιβάτη μου– τα περιστατικά γύρω από τη γνωριμία μου με τον Δαφέρμο.

«Τον Δεκέμβρη του 1928 ήταν ήδη σχεδόν δυο χρόνια απ’ όταν είχα εγκαταλείψει την πατρίδα μου, τη Θεσσαλονίκη. Κάτοικος Αθηνών πια, εργαζόμενος για την εφημερίδα *Εσπερινή*, η οποία μου είχε αναθέσει αποστολή στην Ελασσόνα. Είχαν περάσει μόλις τρεις μέρες απ’ όταν ο Δαφέρμος, πολεμώντας στήθος με στήθος, σκότωσε τον τρομερό ληστή Γκασαβέλη. Μέσα σε δυο μέρες το όνομά του είχε γίνει θρύλος. “Παλικάρι μια φορά!”, έλεγε ο κόσμος, “Αυτόν να γνωρίσετε και να δείτε!”, “Έχει κι άλλα παλικάρια η χωροφυλακή, αλλά σαν κι αυτόν δεν έχει άλλον!”. Της ίδιας γνώμης ήταν και ο διοικητής της χωροφυλακής Ελασσόνας, μοίραρχος Καρανάσιος, του οποίου η δράση στην εξόντωση ληστών δεν ήταν μικρή. “Τρελό παλικάρι”, έλεγε, “με αίσθημα και καρδιά, το έχουμε καμάρι!”.

Ο Δαφέρμος δεν φαινόταν στην Ελασσόνα. Γύριζε τα χωριά, προσπαθώντας να ανακαλύψει τον σύντροφο του Γκασαβέλη, τον Τσιντάρη, ο οποίος είχε χωριστεί από τη συμμορία. Επιτέλους, την τρίτη μέρα, φάνηκε. Ψηλός και όχι πάνω από 30 χρονών με χρυσοκόκινο πρόσωπο, ξανθά μαλλιά και κορμί ευσταλές. Έφερε μια χοντρή κάπα από γιδόμαλλο ριγμένη στον έναν ώμο, τσαρούχια με μεγάλες φούντες και το στήθος του ήταν γεμάτο ασημένιες αλυσίδες, από τις οποίες κρέμονταν αργυρές πλάκες, σαν αυτές που έφεραν άλλοτε οι μακεδονομάχοι. Οι κνήμες του σφίγγονταν από παράδοξες ασημένιες καλτσοδέτες, τέτοιες που κατασκευάζουν στα Γιάννενα οι καλαρρυτιώτες χρυσοκοί. Μου έδωσε το πλατύ του χέρι και γέλασε.

“Σαν καραγκιόζης σου φαίνομαι, έτσι; Το ξέρω κι εγώ, αλλά το θέλει η κατάσταση... Βλέπεις, αυτές οι καλτσοδέτες και οι αλυσίδες είναι λάφυρα του Γκασαβέλη. Όταν τα φοράς, κάνεις εντύπωση στους χωριάτες και σε θεωρούν παλικάρι, γιατί φοράς τα στολίδια του ληστή. Έτσι, μπορείς και αποκτάς την εμπιστοσύνη του κόσμου και κάνεις την δουλειά σου”.

Καθήσαμε σ’ ένα καφενείο του κεντρικού δρόμου της Ελασσόνας. Εντός ολίγου, έξω από το καφενείο μαζεύτηκε ένα σμήνος χωρικών από τα Χάσια και την Ποταμιά που κοίταζε με δέος τον ληστοφάγο ενωμοτάρχη. Με ακόμα όμως μεγαλύτερο θαυμασμό οι συγκεντρωμένοι χάζευαν τα ασημένια ληστρικά λάφυρα που φορούσε. Ο Δαφέρμος είχε πολύ καλά ψυχολογήσει τους ληστομανείς αυτούς

κατοίκους της περιφέρειας Ελασσόνας, οι οποίοι σε έναν θεό –κυρίως– πίστευαν, στον θεό της λεβεντιάς και της παλικαρσύνης.

“Αν δεν φορούσα αυτά τα μιχλιμπίδια”, μου είπε συνωμοτικά, “δεν θα μου έδιναν σημασία. Θα έλεγαν ότι τον Γκασαβέλη τον σκότωσε κάποιος τσομπάνος και ότι μου τον παρέδωσε σκοτωμένο. Τώρα πιστεύουν πως τον σκότωσα εγώ”. Τον παρακάλεσα να μου διηγηθεί τη δράση του. Γέλασε.

“Πού να θυμάται κανείς;”, είπε. “Από το 1917 είμαι στο κλαρί. Άλλη δουλειά δεν κάνω από το να κυνηγάω ληστές και ληστοφυγόδικους.”

“Και είστε ακόμα μόνο ενωμοτάρχης;”

“Και πώς είμαι και ενωμοτάρχης;”, είπε. “Πόσες φορές κινδύνευα να βρεθώ με ξηλωμένα γαλόνια. Και τώρα με τον Γκασαβέλη τα ίδια μου φαίνεται θα πάθω... Να δείτε που θα έχουμε ανακρίσεις και που στο τέλος θα βρεθεί ότι ο Γκασαβέλης αυτοκτόνησε!”».

Το απότομο γέλιο του Δροσόπουλου, βαθύ και σαρκαστικό, αντήχησε ξαφνικά στην καμπίνα του αυτοκινήτου, διακόπτοντας αντί αστυνομικής διαταγής την αφήγησή μου κι επιβάλλοντας απότομα το τέλος της συνομιλίας μας. Λίγα λεπτά μετά ο ήχος της μηχανής –αυτής της μόνης που δεν πειθάρχησε στο παράδοξο σιωπητήριο– αποτέλεσε τη σειρήνα που με καταβύθισε στις αναμνήσεις από τη γνωριμία μου με τον Δαφέρμο.

Ο Δαφέρμος ήταν από γενιά πολεμιστών. Το όνομα των Δεφέρμων είναι γνωστό στην Κρήτη. Βγήκαν από αυτήν την οικογένεια πολεμιστές και οπλαρχηγοί και ο ίδιος ακολούθησε την παράδοση της γενιάς του. Είκοσι χρονών κατετάχθη χωροφύλακας.

«Να με στείλετε στη Θεσσαλία ή τη Δυτική Μακεδονία», είχε πει στους προϊσταμένους του, «Εμένα δεν μου αρέσουν τα πεζοδρόμια». Άλλο που δεν ήθελε και η υπηρεσία... Εκείνη την εποχή η Θεσσαλία βασανίζονταν πολύ από τους ληστές. Το ίδιο και η Δυτική Μακεδονία, όπου ο διαβόητος Βαρβάρας είχε σκοτώσει περισσότερους από δεκαπέντε χωροφύλακες κι έμενε ασύλληπτος.

Στη Θεσσαλία οι ληστές κατέβαιναν στους κάμπους. Περίφημοι ήταν ο Καντάρας, οι Σουμπράιοι, ο Τότσικας και άλλοι. Ο Δαφέρμος τοποθετήθηκε σε ένα απόσπασμα στην περιφέρεια της Αγιάς, όπου δρούσαν οι Τότσικας και Γκολέμας με τη συμμορία τους, που θεωρούταν ασύλληπτη και αθέατη. Από την Αγιά ανέβαινε μέχρι τη Λάρισα και τον Τύρναβο και τα Αμπελάκια. Είχε τρομοκρατήσει τη μισή Θεσσαλία. Ο Δαφέρμος έπιασε φιλία με τους τσελιγκάδες και γνωρίστηκε με μερικούς ληστοτρόφους.

Ένα πρωί ξεκίνησε το απόσπασμα από την Αγιά. Οι ληστές –πέντε στον αριθμό– έμεναν σ’ ένα μαντρί. Οι πληροφορίες που είχαν μαζέψει ο Δαφέρμος και ο αρχηγός του αποσπάσματος αποδείχτηκαν αληθινές. Το απόσπασμα προχώρησε με προφύλαξη προς το λημέρι των ληστών. Παρά τις διαταγές του αξιωματικού του, ο Δαφέρμος τινάχθηκε όρθιος και άρχισε να πυροβολεί, ενώ φώναζε και προκαλούσε τους ληστές. Η μάχη άναψε αμέσως. Το Μαυροβούνι της Αγιάς αντιλαλούσε από τους πυροβολισμούς. Οι ληστές όμως ήταν ταμπουρωμένοι κάτω από το λημέρι με

την πυκνή βλάστηση των θάμνων κι έρποντας άρχισαν να υποχωρούν προς τη χαράδρα. Η διαφυγή τους θα ήταν βέβαιη, αν ο Δαφέρμος –γρήγορος, ευσταλής και σκοπευτής μοναδικός– δεν έσπευδε να αποκόψει την υποχώρησή τους. Πλησίασε σε απόσταση λίγων μέτρων τελειώς ακάλυπτος και με το μάνλιχέρ⁴³ του χτύπησε τον ληστή που προπορευόταν. Βληθείς στο στήθος, ο ληστής έπεσε με ένα τίναγμα άπνους. Οι άλλοι διασκορπίστηκαν και η εξόντωσή τους υπήρξε εύκολη. Αυτό ήταν το πρώτο κατόρθωμα του Δαφέρμου.

Η περιφέρεια της Αγιάς τον τραβούσε ιδιαίτέρως και είχε πιάσει παντού φίλους και γνώριμους. Έπειτα από την εξόντωση της συμμορίας Τότσικα-Γκολέμα, η περισσότερο επικίνδυνη από τις συμμορίες που τρομοκρατούσαν τη Θεσσαλία ήταν αυτή του Δημητρακοπούλου. Εκτός του αρχηγού της, η συμμορία αποτελούταν από τους Δαμασιώτη και Μπρούφα και είχε πάρει, μάλιστα, τέτοιο θάρρος, ώστε εισερχόταν ακόμα και μέσα στην Αγιά. Ο Δαφέρμος είχε προαχθεί τότε σε υπενωμοτάρχη και το γόητρό του, μετά το γαλόνη που του έδωσε η Πολιτεία, είχε κάπως αυξηθεί. Άρχισε, λοιπόν, σε συνεννόηση με τους αξιωματικούς του να καταστρώνει σχέδιο δράσης.

Τον Αύγουστο του 1920 είχαν συγκεντρωθεί πληροφορίες ότι η συμμορία Δημητρακόπουλου θα εισερχόταν μέσα στην Αγιά και θα αιχμαλώτιζε δυο πλούσιους τσιφλικάδες και εμπόρους. Ο Δαφέρμος ήταν ενήμερος των κινήσεων και προθέσεων των ληστών από φίλους του χωρικούς. Έτσι, τη νύχτα της 28ης προς την 29η Αυγούστου το απόσπασμα της Αγιάς διανυκτέρευσε δυο ώρες έξω από την κωμόπολη. Οι ληστές ανύποπτοι βρίσκονταν σε ένα ανοιχτό πετρώδες μέρος, για να βλέπουν τη γύρω έκταση. Ο Δαφέρμος και το απόσπασμά του κατόρθωσαν να πλησιάσουν το λημέρι χωρίς να γίνουν αντιληπτοί και το πρωί βρήκε τους ληστές πολιορκημένους. Προχώρησε μόνος του και άρχισε να πυροβολεί. Με τις πρώτες βολές ο Δημητρακόπουλος τραυματίστηκε. Η μάχη άναψε για τα καλά και ο Δαφέρμος έτρεξε προς το μέρος που κειτόταν ο τραυματισμένος αρχιληστής και τον αιχμαλώτισε. Οι υπόλοιποι πυροβολώντας φόνευσαν τον Δαμασιώτη και συνέλαβαν τον Μπρούφα.

Το 1922 όλη σχεδόν η Ελλάδα ληστοκρατούταν. Δεν ήταν μόνο η Θεσσαλία και η Ήπειρος. Ληστές υπήρχαν και στη Στερεά Ελλάδα, την Πελοπόννησο και την Εύβοια, την Κεφαλληνία και την Κρήτη, τη Μακεδονία και τη Θράκη. Η περίοδος 1922-1923 από ληστοκρατικής άποψης ήταν κάτι το φοβερό. Όσοι στρατιώτες δεν ήθελαν να πολεμήσουν ή να μείνουν στις τάξεις του στρατού, λιποτακτούσαν και γινόντουσαν ληστές. Οι κακοποιοί έβγαιναν το κλαρί και αυτοί. Οι κατάδικοι και οι υπόδικοι τρυπούσαν τις φυλακές και τρομοκρατούσαν, μεταβαλλόμενοι σε ληστές της υπαίθρου.

Αφού έδρασε στη Θεσσαλία, ο Δαφέρμος μετέβη στην Κρήτη, που το 1922 δεν ήταν τίποτα άλλο παρά ένα ληστρικό στρατόπεδο. Στην πατρίδα του μπορούσε να δράσει με ακόμα μεγαλύτερη επιτυχία. Δυο από τους τρομερότερους ληστοφυγόδικοι της εποχής εκείνης ήταν ο Γ. Κρητιστάκης και Μάρκος Παυλιδάκης. Αυτοί τρομοκρατούσαν ολόκληρη την περιφέρεια Ρεθύμνης.

43 Τύπος επαναληπτικού τουφεκιού.

Ο Δαφέρμος κατόρθωσε και πάλι να πιάσει φιλία με τους φίλους των δύο ληστών, ανακάλυψε τα ίχνη τους, φόνευσε τον Κρητσοτάκη και τραυμάτισε τον Παυλιδάκη, τον οποίο και συνέλαβε. Όμως ολόκληρη η Κρήτη βρισκόταν υπό την απειλή των ληστών. Από τις φυλακές του Ιτζεδίν είχαν δραπετεύσει οι περισσότεροι βαρυποινίτες κατάδικοι και είχαν σκορπιστεί σ' όλο το νησί. Οι ζωοκλοπές, οι εκβιασμοί και οι ληστείες ήταν στην ημερήσια διάταξη. Δεν περνούσε σχεδόν βδομάδα χωρίς να συλλάβει έναν δραπέτη του Ιτζεδίν που είχε κιόλας πάρει τον δρόμο προς το κλαρί. Δεκατέσσερις συλλήψεις στα βουνά της Κρήτης ισάριθμων βαρυποινιτών καταδίκων, φόνος ενός ληστή και τραυματισμός ενός άλλου. Αυτός ήταν ο απολογισμός της δράσης του Δαφέρμου στην Κρήτη.

Έπειτα, εστάλη και πάλι στη Θεσσαλία. Από τους τρομερότερους ληστές εκεί ήταν ο Μπλάτσιος και ο Χασιώτης. Αυτοί δρούσαν κυρίως στην περιφέρεια Λαρίσης και Τιρνάβου, αλλά επέκτειναν τη δράση τους και στην υπόλοιπη Θεσσαλία. Ο Δαφέρμος εφάρμοσε ξανά το σύστημά του. Έπιασε φιλία με τους χωρικούς, μυρίστηκε τους ληστοφάγους, τους κολάκευσε και δεν άργησε να βρεθεί στα ίχνη των ληστών. Φόνευσε τον Θ. Μπλιάτσο και συνέλαβε τον Χασιώτη, ο οποίος παραδόθηκε από τον ίδιο στις φυλακές.

Το 1926 βρέθηκε απολυμένος από τις τάξεις της χωροφυλακής. Δακρύζοντας, μου είχε πει τότε στην Ελασσόνα: «Δεν είχα κλάψει στη ζωή μου σχεδόν ποτέ, μα τότε που μου ανήγγειλαν ότι δεν δέχονται πια τις υπηρεσίες μου στη χωροφυλακή και με έκαναν πολίτη, έκλαψα σαν μικρό παιδί. Ακούς εκεί, εμένα να με πετάξουν από τη χωροφυλακή ως άχρηστο! Εμένα που έκανα το καθήκον μου, χωρίς γαλόνια να ζητώ ούτε τίποτα!

Βρέθηκα αναγκασμένος, όταν απολύθηκα –παντρεμένος πια, με γυναίκα και παιδιά– να κάνω τον υπηρέτη για να ζήσω. Ζητούσα παντού δουλειά και ο κύριος Μ. Καρανίκας, που είχε ένα τσιφλίκι στην Αγιά, με πήρε για επιστάτη στο κτήμα του και σωματοφύλακα. Και ήμουν ευχαριστημένος που βρήκα τη δουλειά αυτή, γιατί αλλιώς η γυναίκα μου και τα παιδιά μου θα πέθαιναν από την πείνα κι εγώ δεν ξέρω τι θα έκανα.

Στο κτήμα του Καρανίκα δεν καθόμουν να κοιτάζω μόνο τις δουλειές του κτήματος. Με τραβούσε η συνήθεια και, όταν μου έμενε καιρός, έκανα αστυνομικές έρευνες, για να ανακαλύψω τα ίχνη του ενός και του άλλου ληστή. Ακριβώς επειδή η περιφέρεια της Αγιάς, που την ήξερα σπιθαμή προς σπιθαμή, είχε πολλά ληστρικά φρούτα, είχα καταστήσει τον κύριο Καρανίκα προσεκτικό και του είχα πει να μη ρισκοκινδυνεύει περιφερόμενος μόνος στο τσιφλίκι του.

Ένα δειλινό του Οκτωβρίου του 1926 είχα φορτώσει ένα κάρο σουσάμι και προχωρούσα προς το κονάκι, ενώ μπροστά από το κάρο αποχωρούσαν αρκετές εργάτριες του κτήματος. Έξαφνα βλέπω μερικούς φουστανελοφόρους να πετιούνται από το δάσος. Ήταν ένοπλοι και οι γυναίκες δεν τόλμησαν να βγάλουν τσιμουδιά. Χωρίς να χάσω καιρό πήδηξα από το κάρο, έτρεξα πάνω σε έναν από τους φουστανελοφόρους και τον άρπαξα από τον σβέρκο. “Πού πας μωρέ;” του φώναξα. Εκείνος από την πίεση των χεριών μου λύγισε και παρέλυσε. Ξαφνικά όμως βρέθηκα περικυκλωμένος από τους άλλους, οι οποίοι έβαλαν τα όπλα τους μπροστά από το κεφάλι μου. Μετά από ημέρες έμαθα ποιοι ήταν όλοι αυτοί. Αυτός που είχα πιάσει

από τον σβέρκο ήταν ο Τυροδήμος και οι άλλοι ήταν οι Μπαμπάνης και Κρικέλης και οι ληστοφυγόδικοι Τσότας και Γκαρέλμος.

Ο Μπαμπάνης με χτύπησε με την πλάτη του γιαταγανιού του δυνατά στις πλάτες και με ρώτησε, βλασφημώντας:

“Συ είσαι ο Κρητικός;”

“Εγώ είμαι”, είπα.

Έξαφνα άκουσα βήματα αλόγου που ερχόταν με τροκ.⁴⁴ Γυρίζω τα μάτια μου και βλέπω από μακριά τον κύριο Καρανίκα να πλησιάζει με το άλογό του ανύποπτος. Τότε, χωρίς να συλλογιστώ ούτε τον κίνδυνο που διέτρεχα ούτε τίποτα, άρχισα να κινούμαι ολόκληρος και να κάνω σήματα με τα χέρια μου να γυρίσει και να φύγει γρήγορα. Εκείνος, βλέποντας τη σκηνή, έστριψε αμέσως τον χαλινό της φοράδας και του έδωσε δρόμο. Από πίσω του οι ληστές άρχισαν να ρίχνουν ομοβροντίες πυροβολισμών. Από τις σφαίρες τους δύο ή τρεις πήραν το καημένο το άλογο στο στήθος. Αυτό όμως προχώρησε καμιά πεντακοσαριά μέτρα ακόμη κι ύστερα σωριάστηκε νεκρό. Ο Καρανίκας έφτασε τρέχοντας στο κονάκι και ειδοποίησε τους χωρικούς του. Οπλίσθηκαν όλοι, έκλεισαν τις πόρτες και περίμεναν την επίθεση των ληστών.

Με είχαν πια όλοι ξεγραμμένο. Κι εγώ όμως δεν πίστευα πως θα γλίτωνα. Οι ληστές ασφαλώς θα ξεσπούσαν εναντίον μου. Από αυτούς που με κρατούσαν αγριότερος ήταν ο Τυροδήμος. Πήρε το μαχαίρι που είχα και απειλούσε να με σκοτώσει με αυτό. “Να πεις του αφεντικού σου”, έλεγε, “πως έτσι πληρώνουμε εμείς. Κι αυτός πού θα πάει; Δεν θα γλιτώσει”. Ο Μπαμπάνης, που φαινόταν ηρεμότερος, με ρώτησε:

“Γιατί ειδοποίησες το αφεντικό σου να φύγει; Δεν το ήξερες πως θα χάσεις το κεφάλι σου;”

“Το ήξερα, αλλά δεν μπορούσα να κάνω αλλιώς. Και ’συ, καπετάνιο, αν έτρωγες αυτό το ψωμί, θα ήσουν υποχρεωμένος να τον φυλάξεις”.

Οι ληστές έκαναν συμβούλιο σε μικρή απόσταση από ’μένα, που με κρατούσαν πάντοτε υπό την απειλή του ενός εξ αυτών. Μαινόμενος ο Τυροδήμος έλεγε αφρίζοντας: “Θέλει, όχι σκότωμα, αλλά παλούκωμα ο Κρητικός αυτός! Μας έδωσε απ’ τα χέρια μας μέσα τον σκλάβο!”. Ο Μπαμπάνης πάλι τον διέκοπτε:

“Για στάσου, ρε Τυροδήμο, και μη βιάζεσαι, για στάσου!”

“Τίποτα-τίποτα”, έλεγε ο Τυροδήμος, “θέλει σφάζιμο και ’γω δεν ακούω κανέναν. Θα τον πελεκίσω σαν κριάρι!”.

Τότε ο Μπαμπάνης, που ήταν ο αρχαιότερος και ο ονομαστότερος των ληστών κι έκανε τον αρχηγό, θύμωσε και κραύγασε:

“Τυροδήμο, κάτσε ήσυχα, γιατί θα τα χαλάσουμε!”.

Ο Τυροδήμος συγκρατήθηκε λίγο και ο Μπαμπάνης εξακολούθησε:

“Για πες μου, Τυροδήμο, εμείς είμαστε ή δεν είμαστε παλικάρια;”

“Τι θέλεις να πεις, δηλαδή;”, ρώτησε ο Τυροδήμος.

“Απάντησέ μου, ωρέ διάβολε, σε αυτό που σε ρωτάω! Είμαστε ή δεν είμαστε παλικάρια;”

44 Ο τροχασμός, ταχύς βηματισμός αλόγου, πιο γρήγορος από το βάδην και πιο αργός από τον καλπασμό.

“Ε, είμαστε παλικάρια. Κι ύστερα;”

“Τι ύστερα, βρε κούκο; Τα παλικάρια τα καλά σέβονται τ’ άλλα παλικάρια. Και ο Κρητικός αυτός είναι παλικάρι.”

“Τι λες, βρε Μπαμπάνη; Αν το πάμε έτσι, δεν πρέπει να πειράζουμε ούτε τα αποσπάσματα, γιατί και αυτά παλικάρια έχουν...”

Αλλά ο Μπαμπάνης δεν είχε καμιά διάθεση να συζητήσει με τον Τυροδήμο και αποφάσισε να επιβάλει τη γνώμη του, προσεταιριζόμενος τους άλλους ληστές.

“Τι λέτε και ’σεις, ωρέ παλικάρια;”, είπε απευθυνόμενος στους άλλους συντρόφους. “Πρέπει να τον χαλάσουμε; Τα δικά μου τα τεφτέρια γράφουν πως ο άνθρωπος αυτός δεν πρέπει να χαλαστεί”.

Οι ληστές συμφώνησαν με τον Μπαμπάνη. Όταν ελευθερώθηκα, η πρώτη μου δουλειά ήταν να ανακαλύψω ποιοι ήταν οι ληστές. Είχα την πεποίθηση ότι δεν μπορούσαν να είναι όλοι επικηρυγμένοι. Εξέθεσα τις σκέψεις μου στον κύριο Καρανίκα και άρχισα να περιέρχομαι στα χωριά της Λάρισας και της Αγιάς. Αυτή η δουλειά διήρκησε αρκετές ημέρες, αλλά δεν απελπίστηκα. Τα αποσπάσματα Λαρίσης είχαν τεθεί όλα επί ποδός, μα τίποτα δεν είχαν κατορθώσει να ανακαλύψουν.

Μετά από πολλές έρευνες μπόρεσα, επιτέλους, να κατατοπισθώ στο Μουσαλάρι. Πήγα εκεί μεταμφιεσμένος σε χωρικό και κάθισα σ’ ένα καφεενάκι που βρίσκονταν διάφοροι χωρικοί. Αφού τους κοίταξα όλους προσεχτικά χωρίς να με καταλάβουν, μου φάνηκε ότι αναγνώρισα δύο εξ αυτών. Για τον έναν, μάλιστα, μπορούσα να βάλω στοίχημα ότι ήταν εκείνος που με κρατούσε με το όπλο έτοιμο να πυροβολήσει τη στιγμή που οι άλλοι ληστές έκαναν συμβούλιο, αν πρέπει να με σκοτώσουν ή όχι.

Τους πλησίασα κι έπιασα κουβέντα μαζί τους. Τους είπα ότι είμαι από την Αγιά, ότι είχα ένταλμα σύλληψης για έναν τραυματισμό που έκανα και ότι είχα αποφασίσει να φυγοδικήσω και να βγω στο κλαρί. Ακούγοντάς τα αυτά, στην αρχή με υποπτευτήκαν, διότι είδα που αντάλλαξαν βλέμματα, αλλά εγώ τους είπα: “Δεν με πιστεύετε, βρε αδέλφια; Καλά, μη με πιστεύετε, μόνο μη με προδώσετε!” και σηκώθηκα να φύγω. Τότε εκείνοι, σαν να μετανόησαν που δεν με πίστεψαν, είπαν: “Κάθισε, πατριώτη, και μη φοβάσαι! Καταλαβαίνουμε ότι είσαι και ’συ σαν και ’μας”. Και τότε με κέρασαν και μου είπαν να βγω στο κλαρί.

“Θα σε στείλουμε στον Μπαμπάνη”, είπε ο ένας.

“Παλικάρι ο Μπαμπάνης!”, είπα. “Έναν τέτοιο καπετάνιο ήθελα!”

“Και ’μείς στο ζίγκι⁴⁵ είμαστε. Σήμερα-αύριο βγαίνουμε στο κλαρί.”

“Να βγούμε μαζί”, είπα τότε εγώ.

Αφού ήπιαμε αρκετά και τραγουδήσαμε, τους είπα ότι θα πήγαινα σ’ έναν τσομπάνο, έξω στο βουνό, να πάρω ένα όπλο και μια κάπα και το πρωί της άλλης μέρας θα γύριζα, για να συναντηθούμε στο ίδιο μέρος. Συμφώνησαν κι έφυγα.

Έσπευσα τότε να μεταβώ πεζός στη Λάρισα και παρουσιάστηκα στο αρχηγείο της χωροφυλακής. Ήμουν πολύ γνωστός εκεί. Ανέφερα ότι ανακάλυψα δυο ληστοφυγόδικους και ζήτησα να μου δώσουν ένα απόσπασμα, για να τους συλλάβω. Δεν με πίστευαν και δεν μου έδωσαν καμιά σημασία. Ο υπασπιστής, στον οποίον αναφέρθηκα, ήταν ένας νέος αξιωματικός, που πρώτη φορά έβγαινε από την Αθήνα

45 Στο ζύγισμα.

και, αφού με άκουσε, είπε να αφήσω τα χωροφυλακίστικα. Εγώ όμως επέμεινα, παρακαλώντας και ικετεύοντας. Επιτέλους, τον κατάφερα να μου δώσει έναν ενωμοτάρχη και τέσσερις χωροφύλακες.

Την επομένη κατά τα χαράματα, ξεκινήσαμε από τη Λάρισα και το πρωί φτάσαμε στο Μουσαλάρι. Εγώ ήμουν σχεδόν άοπλος. Ένα μαχαίρι κι ένα περίστροφο είχα μόνο. Όταν φτάσαμε έξω από το χωριό, χωρίσαμε. Οι χωροφύλακες έμειναν εκεί κι εγώ εισήλθα στο χωριό. Αυτοί θα ερχόντουσαν μετά από μία ώρα και τράβηξαν κατευθείαν στο καφενείο που τους υπέδειξα.

Στο καφενείο δεν βρήκα τους δυο ληστοφυγόδικους. Κάθισα εκεί και περίμενα. Φοβήθηκα μήπως με υποπτεύτηκαν κι έφυγαν. Αλλά δεν πέρασε πολλή ώρα κι εμφανίστηκε ο ένας.

“Καλώς τον βλάμη! Τι γίνεται ο άλλος;”

“Τώρα θα έρθει”, μου είπε.

Παρατήρησα ότι είχε περίστροφο και μαχαίρι. Δεν πέρασε πολλή ώρα κι εμφανίστηκε και ο άλλος. Τότε αρχίσαμε να τα λέμε. Πώς, δηλαδή, θα βγαίναμε στο κλαρί, τι λεβέντικη ζωή θα περνούσαμε, τι ληστείες θα κάναμε, τι παράδες θα μαζεύαμε... Εγώ καθόμουν αντίκρυ στο παράθυρο κι έβλεπα τον δρόμο, από τον οποίο θα ερχόταν το απόσπασμα. Αλλά το απόσπασμα δεν φαινόταν και άρχισα να ανησυχώ. Κάποια στιγμή είδα τους χωροφύλακες. Τότε πετάχτηκα πάνω, έβγαλα το περίστροφο και είπα: “Μην κουνηθείτε, γιατί σας έφαγα!”.

Οι φίλοι μου δεν περίμεναν αυτό που τους έκανα. Έμειναν κόκαλο για μια στιγμή, αλλά πολύ γρήγορα συνήλθαν. Ο ένας από αυτούς, ο Κρικέλης, έκανε να σύρει το περίστροφό του, αλλά πρόφτασα και του έδωσα μία στο κεφάλι με την κάννη του δικού μου. Τον χτύπησα αρκετά φαίνεται, γιατί κλονίστηκε κι έπεσε πάνω στην καρέκλα του. Εντωμεταξύ, ο άλλος, ο Γκαρέλμος, μου επιτέθηκε. Έβγαλε το μαχαίρι του και με χτύπησε. Καλά που πρόφτασα κι έκανα μια κίνηση και, αντί το μαχαίρι του να με χτυπήσει στο στήθος, με βρήκε ξυστά στο αριστερό χέρι και μου έσκισε το μανίκι. Τον χτύπησα και αυτόν με την κάννη και τον έριξα κάτω. Αλλά στο διάστημα αυτό, ο Κρικέλης σηκώθηκε και με πυροβόλησε. Ευτυχώς, η σφαίρα δεν με πέτυχε, σφύριξε δίπλα στο αυτί μου.

Ο καφετζής, κατάπληκτος από αυτόν τον καυγά, επενέβη να μας διαχωρίσει. Δυο-τρεις άλλοι χωρικοί που ήταν εκεί μπήκαν και αυτοί στη μέση, για να πάρουν το μέρος των συγχωριανών τους. Αυτή η επέμβαση μ' έσωσε ή μάλλον έσωσε τους δυο ληστοφυγόδικους, διότι θα τους έριχνα στο ψαχνό, αφού πλέον κινδύνευε η ζωή μου. Καθώς όμως οι άλλοι μπήκαν στη μέση, εμπόδισαν τόσο έμενα όσο και τους ληστοφυγόδικους από το να πυροβολήσουμε.

“Έν ονόματι του νόμου!”, φώναξα. “Είμαι ενωμοτάρχης κι έχω ένταλμα να συλλάβω τους δύο αυτούς ληστές! Να, έρχεται και το απόσπασμα μου!”.

Πράγματι, οι χωροφύλακες πλησίαζαν. Ήταν σε μικρή απόσταση από το καφενείο. Οι επεμβαίνοντες γύρισαν προς το παράθυρο και τους είδαν. Ένας είπε: “Αλήθεια, έρχεται το απόσπασμα”. Τότε ο Κρικέλης κατόρθωσε να φύγει προς την πόρτα. Τον Γκαρέλμο πρόφτασα να τον πιάσω και να τον αποπλίσω. Ο καφετζής και οι δυο-τρεις που είχαν επέμβει είχαν μείνει κόκαλο. Ο Κρικέλης δεν πρόφτασε να διαφύγει, διότι τη στιγμή που έβγαινε από την πόρτα του καφενείου έπεσε πάνω στα

τουφέκια των χωροφυλάκων, οι οποίοι τον συνέλαβαν. Τους παρέδωσα και τον Γκαρέλμο. Και αφού τους δέσαμε και τους δυο, πήγαμε στη Λάρισα. Ακόμα στις φυλακές Λάρισας είναι και οι δυο τους.

Όμως, με όλη την εύνοια του προϊσταμένου μου, κυρίου Καρανίκα, δεν μπορούσα να χωνέσω τη θέση του υποτακτικού. Αρχισα να κάνω διαβήματα επί διαβημάτων και να κινητοποιώ διάφορους φίλους του, για να γίνω δεκτός σε ανακατάταξη. Ποτέ στη ζωή μου δεν ταπεινώθηκα τόσο όσο την εποχή αυτή, που χτυπούσα πόρτες και φιλούσα ποδιές για να ανακαταταχθώ. “Δαφέρμο, δεν κάνεις για τη χωροφυλακή. Δεν διαλέγεις καμιά άλλη δουλειά;”. Εγώ όμως καταλάβαινα ότι ο Θεός για μια δουλειά μόνο με είχε κάνει κατάλληλο, για αυτήν του χωροφύλακα.

Η ληστεία στη Θεσσαλία και τη Δυτική Μακεδονία ήταν στην ακμή της. Και ποιοι ληστές δεν δρούσαν... Ο Τζατζάς με τη συμμορία του, ο Μπαμπάνης με τον Τράντο, ο Γκασαβέλης με τον Σιντάρη, ο Βελώνης με τη δική του συμμορία, ο Κωτσόβουλος και πόσοι άλλοι ακόμα... Η δημόσια ασφάλεια δεν ήταν σε διόλου καλή κατάσταση και οι ληστείες, οι φόνοι, οι αιχμαλωσίες ήταν σε ημερήσια διάταξη. Καταλληλότερη εποχή δεν υπήρχε για να δράσω, φτάνει να με δέχονταν στην χωροφυλακή. Ενήργησα με επιμονή και υπομονή, για να κατορθώσω να γίνω δεκτός.

“Η αίτησή σου έγινε δεκτή από το Υπουργείο”, μου είπαν, επιτέλους, κάποια μέρα στη διοίκηση χωροφυλακής Λάρισας.

“Κοίταξε να μας βγάλεις ασπροπρόσωπους και να μας φέρεις το κεφάλι του Γκασαβέλη”

“Θα το έχετε σ’ έναν μήνα. Μείνετε ήσυχοι”.

Οι αξιωματικοί της διοίκησης χωροφυλακής κούνησαν το κεφάλι τους με αμφιβολία. Ο Γκασαβέλης θεωρούταν ο πλέον άγριος, ασύλληπτος κι επικίνδυνος ληστής. Εντούτοις, οι αξιωματικοί Σταυρόπουλος και Καρανάσος που με γνώριζαν, πίστεψαν στα λόγια μου».

Η ανακατάταξη του Δαφέμου έγινε την 28η Οκτωβρίου του 1928. Έπειτα από έναν μήνα και μία μέρα, την 1η Νοέμβρη του 1928, ο Δαφέρμος φόνευσε τον τρομερό Γκασαβέλη. Είχε απολύτως κρατήσει τον λόγο του. Μία μέρα μόνο από την υπόσχεσή του καθυστέρησε. Ο φόνος του Γκασαβέλη από τον Δαφέρμο έκανε εξαιρετική εντύπωση, όχι μόνο στη Θεσσαλία και τη Δυτική Μακεδονία, αλλά και στην Αθήνα και την υπόλοιπη Ελλάδα. Ο Δαφέρμος κατά τον τρόπο αυτόν επιβαλλόταν και στην κοινή γνώμη και στις παριστάμενές του Αρχές για μια ακόμα φορά.

Ο γενναίος ενωμοτάρχης, μόλις φόρεσε και πάλι τη στολή του, ζήτησε να τοποθετηθεί στην Ελασσόνα. Οι ληστές της δυτικής Μακεδονίας κατέβαιναν με τους τσομπάνηδες της Θεσσαλίας, άφηναν τα Κουπατσοχώρια των Γρεβενών και τα βλάχικα χωριά της Πίνδου και πήγαιναν μέσω των δρόμων της Ελασσόνας και της Δεσκάτης στην κοιλάδα της Ποταμιάς, στον Κάτω Όλυμπο, στην Τσαριτσάνη, στον κάμπο τη Λάρισας.

Ο Δαφέρμος, λοιπόν, παρουσιάστηκε στον αρχηγό υποδιοικήσεως Ελασσόνας, μοίραρχο Καρανάσσο, και του είπε: «Σας παρακαλώ να με τοποθετήσετε στο πιο καίριο σημείο.»

«Ο,τι θέλεις, Δαφέρμο», είπε ο Καρανάσος, παλιός ληστοφάγος και αυτός.

«Θέλω να με βάλετε στο φυλάκιο της Αναλήψεως, γιατί μυρίζομαι ότι από εκεί θα περάσει ο Γκασαβέλης.»

«Και ο Τσιντάρης μαζί», είπε ο Καρανάσος.

«Αυτός όχι. Ξέρω καλά πως οι δυο ληστές διαφώνησαν για τον δρόμο που έπρεπε να διαλέξουν και χώρισαν.»

«Είσαι βέβαιος για τις πληροφορίες σου;»

«Απολύτως, κύριε διοικητά.»

Ο Καρανάσος έδωσε το χέρι του στον Δαφέρμο: «Μπράβο! Πιστεύω πως αυτήν τη φορά θα γίνει». Και ο Δαφέρμος έφυγε από τον αστυνομικό σταθμό Ελάσσονος ντυμένος με κάπα γιδόμαλλη, φορώντας τσαρούχια και κατευθυνόμενος προς τη θέση της Αναλήψεως. Η πορεία του όμως δεν έγινε κατά τη διάρκεια της ημέρας και για αυτό την κίνησή του δεν την έμαθαν στην Ελασσόνα.

Οι δυο ληστές της δυτικής Μακεδονίας, Τσιντάρης και Γκασαβέλης, είχαν όντως διαφωνήσει για τον τρόπο ενέργειας και κίνησής τους. Ο Γκασαβέλης – ασκεπής και θρασύς– ήθελε να περάσουν από την περιφέρεια Ελασσόνας και να κατέλθουν στη Θεσσαλία. Ο Τσιντάρης –αν και νεότερος– σκεπτόταν περισσότερο και ήταν πιο επιφυλακτικός.

«Τους ξέρεις αυτούς τους τσομπάνηδες που εμπιστεύεσαι να μας οδηγήσουν;»

«Τους ξέρω», είπε ο Γκασαβέλης.

«Έχουν εκατό πρόβατα και τα κεφάλια μας κοστίζουν πάνω από ένα εκατομμύριο.»

Ο Γκασαβέλης δεν θέλησε να ακούσει τη λογική παρατήρηση του Τσιντάρη. Τα κεφάλια των δυο ληστών ήταν, πράγματι, επικηρυγμένα αντί ποσού που υπερέβαινε το εκατομμύριο και δεν ήταν διόλου φρόνιμο να εμπιστευθούν έναν φτωχό τσομπάνη να τους οδηγήσει από τη δυτική Μακεδονία στη Θεσσαλία.

Ο Τσιντάρης χωρίστηκε από τον σύντροφό του, ορίζοντας, όπως φαίνεται, σημείο συνάντησης τον Τύρναβο. Ο ίδιος πήρε τον δρόμο της Δεσκάτης και ο Γκασαβέλης τον δρόμο της Ελασσόνας. Τις κινήσεις τους αυτές κατόρθωσε να τις πληροφορηθεί ο Δαφέρμος, ο οποίος είχε μάθει ακόμα και τις τελευταίες λεπτομέρειες του οδοιπορικού προγράμματος του Γκασαβέλη. Έτσι, ήξερε ότι ο ληστής θα περνούσε από τη θέση Μπαρτζολάκα της Ελασσόνας και τη νύχτα τοποθέτησε εκεί το απόσπασμά του. Το μέρος ήταν απότομο, μια χαραμάδα στο μέσον της οποίας περνούσε ένα ρέμα. Εδώ κι εκεί ήταν στρωμένα πλατάνια, τα οποία προσέφεραν κρυψώνα στο απόσπασμα του Δαφέρμου, επιτρέποντάς του να μένει αθέατο.

Την προηγούμενη βραδιά είχαν περάσει από το μέρος αυτό πολλοί ποιμένες, προερχόμενοι από το Πολυνέρι Γρεβενών, την πατρίδα των Τσιντάρη και Γκασαβέλη. Ο Δαφέρμος τούς έκλεισε όλους μαζί με τις οικογένειές τους στο μοναστήρι της Αναλήψεως και απαγόρευσε την επικοινωνία με τους έξω. Άφησε δυο από τους χωροφύλακες του να φυλάνε τους τσομπάνηδες και με τους υπόλοιπους έπιασαν την επίκαιρη θέση, από την οποία είχε πληροφορίες ότι θα πέρναγε ο Γκασαβέλης. Τοποθέτησε τους άνδρες του στην ενέδρα στη θέση Αμπέλι και τους παρήγγειλε να είναι έτοιμοι για παν ενδεχόμενο.

Στη συνέχεια, μαζί με τον έμπιστό του άνθρωπο, ο οποίος τον είχε κατατοπίσει σχετικά με τις κινήσεις των ληστών, προχώρησε στη χαράδρα. Φορούσε ποιμενική κάπα και τσαρούχια και φαινόταν σαν τσομπάνος. Κατά τις πέντε το απόγευμα είδε έναν άνθρωπο με σταχιά κάπα να βγαίνει από τη χαράδρα της Μπαρτζολάκας και να προχωρεί με προφύλαξη. Ο Δαφέρμος και ο έμπιστός του χωρικός ήταν κρυμμένοι πίσω από το πουρνάρι, όπου έβλεπαν χωρίς να βλέπονται.

«Τι άνθρωπος είναι αυτός;»

«Δεν είναι καλός άνθρωπος.»

«Τρέξε γρήγορα να ειδοποιήσεις τους άνδρες μου να πιάσουν τα στόμια της Μπαρτζολάκας!».

Ο χωρικός κινήθηκε να φύγει και ο ύποπτος είδε τόσο αυτόν όσο και τον Δαφέρμο. Φαίνεται ότι η παρουσία των δυο καποφορούντων ανθρώπων σε εκείνο το μέρος τον έβαλε σε ανησυχία και υποψία. Καθώς τον κατέλαβε η αμφιβολία, έστρεψε προς τα πίσω σιγά σιγά και με φυσικό τρόπο, για να μη φανεί ότι κάτι είχε υποψιαστεί.

«Εγώ», μου είχε πει ο Δαφέρμος, «τον άφησα να προχωρήσει καμιά εικοσιπενταριά μέτρα χωρίς να αφήσω το πρινάρι⁴⁶ μου. Όταν χάθηκε από τα μάτια μου, πέταξα την γκλίτσα και την κάπα μου και άρχισα να τρέχω. Τον πλησίασα στα εκατό μέτρα και τότε του φώναξα: “Επ!”.

Ο Γκασαβέλης γύρισε το κεφάλι του, πέταξε κι αυτός την κάπα του και προχώρησε τρέχοντας περί τα εκατό μέτρα. Άρχισε τότε ένα κυνηγητό, κατά το οποίο ο ληστής προσπάθησε να βρει ένα μέρος, για να προκαλυφθεί. Πράγματι, όταν βρήκε κάποιο χαντάκι που εμπρός του είχε έναν όγκο χώματος, πήδησε μέσα και είπε: “Δεν είμαι Φορφόλιας⁴⁷ εγώ να πέσω χωρίς να πέσουν κορμιά. Θα ροκανίσω τις καρδιές σας”. Έπειτα άρχισε να πυροβολεί. Προχώρησα ακάλυπτος και τον άφησα να πυροβολεί μέχρις ότου αδειάσει το όπλο του. Έτσι, η απόσταση μεταξύ μας λιγότευε διαρκώς. Συγχρόνως φώναξα: “Εμπρός, παιδιά, κόψτε τους τον δρόμο!” κι έκανα σημεία τάχα στους χωροφύλακές μου –που όμως ήταν μακριά– να πολιορκήσουν τον ληστή.

Τότε ο Γκασαβέλης άρχισε να τρέχει πάλι, φοβούμενος μήπως αιχμαλωτιστεί. Καθώς έτρεχε, του έριξα δυο βολές, οι οποίες όμως αστόχησαν. Είχε αυξήσει την ταχύτητά του κι έτρεχε χωρίς να γυρίσει το κεφάλι του. Θέλοντας να του κόψω τον δρόμο, ανέβηκα προς την ποδιά της χαράδρας, που ήταν γεμάτη από ξύλα, πέτρες, εμπόδια και κλαδιά. Δεν τον είδα και προχώρησα. Αλλά ο κρότος των βημάτων μου επάνω στα ξηρά φύλλα των πλατάνων που σκέπαζαν τη γη ανατάραξε τον λήσταρχο. Τα όπλα του έκαναν κλαγγή και τότε τον είδα. Αμέσως έκανα ένα άλμα και φώναξα: “Σου πήρα, μωρέ παλιόγυφτε, το κεφάλι, μην κουνηθείς! Παραδώσου ή σε σκοτώνω!”. “Να πώς παραδίνεται ο Γκασαβέλης!”, απάντησε και πυροβόλησε.

Δεν πρόφτασε να σύρει τη σκανδάλη, γιατί τον βρήκε η σφαίρα μου. Έπεσε ανάσκελα χωρίς να βγάλει λέξη. Το όπλο του κύλησε στα γόνατα και το σώμα του στηρίχθηκε στον κορμό του πλατάνου. Έριξα ακόμα δυο πυροβολισμούς. Η μία

46 Το πουρνάρι, ενν. την κρυψώνα.

47 Αναφορά στον Χρήστο Φορφόλια, σύγχρονο του Γκασαβέλη διαβόητο λήσταρχο που έδρασε κυρίως στην Ήπειρο.

σφαίρα τον βρήκε στα νεφρά και η άλλη τρύπησε την πέτσινη τσάντα του. Έπειτα από λίγο φάνηκαν και οι άντρες του αποσπάσματος. Ήταν δέκα και, καθώς έτρεχαν να προλάβουν, σχεδόν έπεσαν πάνω στο πτώμα. Πλησίασαν τον λήσταρχο κι εκκένωσαν τα όπλα τους στο κεφάλι του. Ο Γκασαβέλης, αφήνοντας ένα “Αχ!”, εξέπνευσε. Ο ληστής ήταν νεκρός».

Το φρενάρισμα του αυτοκινήτου διέλυσε απότομα το νεφέλωμα της μνήμης μου. Είχαμε φτάσει στη Λάρισα.

3 (Λάρισα, 24 Μαρτίου 1930)

Ανταπόκριση από την κηδεία του Ι. Δαφέρμου

Πρωτοφανής σε επιβλητικότητα και μεγαλοπρέπεια η κηδεία του ανθυπασπιστή Δαφέρμου και του χωροφύλακα Τσιάμη. Στις 15:00 οι δύο σοροί, τοποθετημένοι εντός πολυτελών λευκών φερέτρων, μεταφέρονται από το νοσοκομείο και τοποθετούνται στον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Αχιλλέα, όπου πρόκειται να γίνει η εκφορά. Πολύ πριν την ορισθείσα ώρα, χιλιάδες κόσμου είχαν κατακλύσει τον ναό και ολόκληρο τον γύρω χώρο.

Στις 16:00 προσέρχονται οι επίσημοι, μεταξύ των οποίων ο νομάρχης Λαρίσης, ο δήμαρχος μετά του Δημοτικού Συμβουλίου, ο διοικητής του Β' Σώματος Στρατού, κύριος Μανέττας, όλοι οι αξιωματικοί της Χωροφυλακής, ο εξ Αθηνών συνταγματάρχης, κύριος Μπαρμπάτσης, τα προεδρεία των διαφόρων σωματείων και συλλόγων και όλοι οι αξιωματικοί των όπλων. Την επιμνημόσυνη δέηση ψέλνει ο σεβασμιότατος Μητροπολίτης, κύριος Αρσένιος, μαζί με όλο τον κλήρο της πόλης. Μετά ξεκινάει η κατάθεση στεφάνων. Πρώτος καταθέτει ο νομάρχης, κύριος Πλάτσιος, εκ μέρους του υπουργού εσωτερικών, εξαιρώντας για λίγο τη δράση των πεσόντων. Επίσης, στεφάνους καταθέτει το Σώμα Στρατού, ο Δήμος Λαρίσης, το Αρχηγείο Χωροφυλακής, ο Δικηγορικός Σύλλογος, η Διοίκηση Χωροφυλακής Λαρίσης, η Α' Ταξιαρχία Ιππικού, η Α' Μερραρχία Πεζικού, οι Παρεπιδημούντες Κρήτες, ο Δήμος Τρικκαίων, η Κοινότητα Αμπελακίων, οι αξιωματικοί και οι οπλίτες των διαφόρων αποσπασμάτων, ο Εμπορικός Σύλλογος, η Ομοσπονδία Επαγγελματιών, η Ένωση Δημοσίων Υπαλλήλων, ο Σύλλογος Φθιωτιδοφωκαίων, ο Σύλλογος Αιτωλοακαρνανών, η Κοινότητα Μεγάλου Κεσερλί, η Κοινότητα Αγιάς.

Μετά την κατάθεση των στεφάνων, η νεκρώσιμη πομπή δια της οδού Ακροπόλεως, ακολουθώντας κόσμο ανερχομένου σε 10.000 κεφαλές και παιανίζουσας πενθίμως της Φιλαρμονικής, κατευθύνεται στο νεκροταφείο, όπου γίνεται η ταφή.

Μ. Γοργός, Λάρισα, 24 Μαρτίου 1930

Στο καφενείο μετά την κηδεία κάτι περίεργο συνέβαινε. Αντί να ακούγονται ιστορίες από τη ζωή του ανθρώπου που μόλις είχε κηδευτεί, όλοι όσοι απάρτιζαν τη συντροφιά γύρω από το τραπέζι μας διηγούνταν ιστορίες από τη ζωή του ανθρώπου, του οποίου το σώμα είχε μείνει άταφο και πεταμένο σε μια χαράδρα, ενώ το κεφάλι του κοσμούσε το προαύλιο της χωροφυλακής. Ο μητροπολίτης, ο δήμαρχος, ο νομάρχης, ο διοικητής της χωροφυλακής, όλοι είχαν κι από μια ιστορία να πουν για τη γνωριμία τους με τον Μήτηρο Τζατζά.

Όταν ο κύκλος των επισήμων ολοκλήρωσε τις αφηγήσεις, μονάχα εγώ και ο νομάρχης Πέλλας, κύριος Τσαμπουλάς, πρώην διοικητής χωροφυλακής, τον οποίο γνώριζα εξ όψεως, δεν είχαμε –μέχρι εκείνη τη στιγμή– μιλήσει. Τότε ο Δροσόπουλος

έριξε την προσοχή επάνω μου: «Ο δημοσιογράφος να μας πει καμιά ιστορία. Κύριε Γοργέ, θα μας κάνετε τη χάρη;».

Αμηχανία με κυριεύσε, καθώς εκτίμησα ότι κάποια παγίδα περιείχε η αναπάντεχη αυτή πρόσκληση. Δεν γνώριζα ποιοι από όλους αυτούς που θα με άκουγαν είχαν στο παρελθόν δώσει άσυλο ή πληροφορίες στον Τζατζά, ποιοι τον είχαν υποθάλψει και ποιοι είχαν συνεργαστεί μαζί του. Με τη ζωή στην ύπαιθρο ήμουν εξοικειωμένος ως δημοσιογράφος, όχι ως κάτοικος. Δεν ήξερα να φυλαχτώ από κακοτοπιές, ήξερα όμως καλά ότι υπάρχουν σε κάθε βήμα μου. Καθώς ήταν αδύνατο να αποφύγω την πρόκληση, επέλεξα να αφηγηθώ –συγκρατώντας μετά βίας την ειρωνική μου διάθεση– μια ιστορία κλεισμένη σε κάποιο κελί των φυλακών Συγγρού.

«Στις φυλακές Συγγρού κρατούνταν μέχρι την τελευταία μέρα του περασμένου μήνα –οπότε κι εκτελεστήκαν στο Γουδί– ο Τάκης και ο Κώστας Κουμπίης. Τους είχα επισκεφτεί το απόγευμα της 10ης ημέρας του περασμένου Σεπτεμβρίου. Η στιγμή της άφιξής μου συνέπεσε με την ώρα των επισκέψεων κι ένας κόσμος ολόκληρος συνωθούνταν έξω από το πελώριο κιγκλίδωμα που διαχώριζε τον προθάλαμο από τα κελιά των ζωντανών νεκρών.

Όμως δεν είχα μεταβεί εκεί για να μελαγχολήσω. Ζήτησα τους Κουμπαίους και πληροφορήθηκα ότι, όπως οι κριτικοί διαβάζουν τις εφημερίδες την επομένη της πρεμιέρας των θεατρικών έργων, για να εκφέρουν και αυτοί τη γνώμη τους, το ίδιο συνέβαινε και με τους έγκλειστους λήσταρχους. Έτσι, την προηγούμενη μέρα της επίσκεψής μου, αφού οι Κουμπαίοι διάβασαν τις τελευταίες πληροφορίες των απογευματινών εφημερίδων για την απαγωγή του γεροϋσιαστή Χατζηδάκη, αποφάνθηκαν: «Καλή δουλειά έκανε πάλι ο Γέρος! Σου έχει κάτι ιδέες, όλο επιτυχία!». Έτσι, τουλάχιστον, είπαν στον αρχιφύλακα του Συγγρού, Νικολάκη.

Μισή ώρα αργότερα, οι Κουμπαίοι εμφανίστηκαν ενώπιόν μου, ολοκάθαροι, καλοχτενισμένοι και αλέκιστοι. Μόλις με είδαν ανησύχησαν. Ο Τάκης με κοίταζε πονηρά, ενώ ο Κώστας, προσπαθώντας να συγκρατήσει στα χείλη του το αιώνιο ύπουλο χαμόγελό του, με ρώτησε υπομειδιώντας με κακεντρέχεια: “Μπας και φταίμε κι εμείς γι’ αυτό που έκανε ο Τζατζάς;”.

“Όχι, αδελφέ Κώστα, τι φταις εσύ;”

“Μα στις εφημερίδες όλο τα μπερδεύετε. Μπορείτε να γράψετε ότι εμείς διευθύνουμε τη ληστεία.”

“Στάσου, καπετάνιε! Εγώ ήρθα να ζητήσω τη γνώμη σου για τον Τζατζά. Μη θυμώνεις άδικα!”

“Ποια γνώμη μου θέλετε;”

“Περί της ζωής και του έργου του Τζατζά.”

“Μην κοροϊδεύεις τον Τζατζά! Είναι λεβεντόγερος. Ούτε βασανίζει ούτε σκοτώνει, όπως είπαν. Ο Τζατζάς είναι άνθρωπος που ξέρει να κάνει τη δουλειά του. Λένε ότι δεν πιάνεται τόσα χρόνια. Βέβαια δεν πιάνεται, γιατί δεν πείραξε κανέναν ποτέ του.”

“Και αυτούς που λήστεψε;”

“Μα αυτό δεν πιάνεται! Αυτό είναι δουλειά. Η δουλειά δουλειά και η φιλία φιλία. Εκτός απ’ αυτούς που έπιασε με τα παλληκάρια του, άλλους δεν πείραζε. Γι’ αυτό και όλοι οι Σαρακατσαναίοι τον αγαπούν τον Τζατζά. Πού να τον πιάσουν, λοιπόν, τα αποσπάσματα;”. Και συνέχισε:

“Άκουσε τι συνέβη μια φορά, όταν ήμασταν μαζί παρέα πάνω στην Κακαβιά. Ήταν καλή ώρα –σαν και τώρα– και, σαν χειμώνιαζε, ο Τζατζάς είπε να πάμε να κάτσουμε στα χειμαδιά,⁴⁸ όπως κάνουν, δηλαδή, όλοι οι κλέφτες τον χειμώνα, πάνε κοντά με τους Σαρακατσαναίους. Όπου τα κοπάδια εκεί και οι ληστές. Πού να ζήσουν μες στα χιόνια δίχως ανθρώπους και ψωμί;

Κάποια μπαμπεσιά ήταν, λοιπόν, και, καθώς κατεβαίναμε την Κακαβιά, μας έκαμαν γιουρούσι δέκα χωροφύλακες. Εμείς ήμασταν τέσσερις μονάχα. Οι χωροφύλακες μας κιαλάρισαν⁴⁹ καμιά πεντακοσαριά μέτρα πιο μπροστά. Τους πρωτόδε ο Γέρος. Ο Νάκος ο Πανταζής που ήταν κοντά μας μάς είπε να βγάλουμε τα πιστόλια και να τους ριχτούμε. “Όχι!”, είπε ο Γέρος, “Λακάτε⁵⁰ κατά κάτω!”. Και λακίσαμε προς τη ρεματιά. Εκεί κρυφτήκαμε ώσπου βράδιασε. Ο Τζατζάς μάς είπε κι ανεβήκαμε πάνω στα έλατα. Πέντε ώρες μείναμε εκεί. Ο Γέρος χώθηκε σαν φίδι σε μια τρύπα, όπου έμεινε τέσσερις ώρες χωρίς να κουνηθεί καθόλου. Τ’ αποσπάσματα τρεις φορές πέρασαν από εκεί κι ένας ενωμοτάρχης κάθισε δίπλα στην τρύπα που ήταν ο Τζατζάς. Εμείς λέγαμε πως θα ’σκασε ο Γέρος εκεί μέσα. Πού να πάθει τίποτα όμως! Μόλις έφυγαν οι χωροφύλακες και νύχτωσε βγήκε από μέσα σαν λάστιχο. Και ήταν μια χαρά.

Τη νύχτα ήταν καλύτερα. Πήγαμε και κονιάσαμε στο σπίτι ενός Βλάχου. Τον φίλησε μόλις τον είδε τον Γέρο. Ο Τζατζάς μάς είπε να κοιμηθούμε ήσυχοι και να μη φυλάξει κανείς καρπούλι, όπως κάναμε πάντοτε τη νύχτα. Τότε του λέει ο Νάκος Πανταζής: “Καπετάνιε, μήπως μας σκοτώσουν;”.

“Σώπα, βρε φοβιτσιάρη!”, φώναξε ο Γέρος. “Εδώ ’μαι ’γω και μπαμπεσιά δεν γίνεται”. Και κοιμήθηκε πρώτος αυτός, για να μας δώσει θάρρος.

Την ίδια νύχτα πέρασε και το απόσπασμα και κόνιασε στο άλλο δωμάτιο. Ούτε κι αυτό τον έκαμε να ιδρώσει τ’ αντί του. Ο Βλάχος περιποιήθηκε και τους χωροφύλακες όπως κι εμάς. Ο αξιωματικός τον ρώτησε, αν ήξερε πού είναι ο Τζατζάς και του είπε πως, αν το μαρτυρούσε, θα φρόντιζε να ’παιρνε τριακόσιες χιλιάδες δραχμές, αλλά ο Βλάχος δεν άνοιξε καθόλου το στόμα του να μας προδώσει. Έτσι, τον αγαπούν όλοι οι Βλάχοι τον Γέρο και γι’ αυτό δεν θα τον πιάσουν ποτέ”.

“Και γιατί τον αγαπούν όλοι, Τάκη;”, ρώτησα.

“Γιατί τους ταΐζει όλους. Όλα του τα λεφτά σ’ αυτούς τα δίνει. Κάθε δουλειά που κάνει τους στέλνει και τη μίντζα τους. Όλοι τρώνε από δαύτον. Όλο χοντροδουλειές και όλο απένταρος είναι.”

“Ναι, αλλά έτσι, καπετάνιε, φαίνεται πως είναι δειλός, με τις πλάτες των άλλων κάνει...”

48 Οι πεδινές περιοχές που επέλεξαν οι βοσκοί για να περάσουν τον χειμώνα με τα κοπάδια τους, ώστε να έχουν τροφή για τα ζώα και να αποφύγουν τις αντίξοες καιρικές συνθήκες των ορεινών περιοχών.

49 Μας εντόπισαν, μας πήραν είδηση.

50 Φύγετε τρέχοντας.

“Αυτός μέσα στην Παραμυθιά έπιασε ολόκληρο απόσπασμα και το έμαθε γυμναστική! Ήταν τότε με τον Κιάμο. Εκεί που γλεντούσαν μέσα στο χωριό –ήταν Λαμπρή–, ήρθε ένας ανθυπομοίραρχος με πέντε χωροφύλακες. Δεν τον γνώριζε τον Τζατζά και πήγε να πάρει κι αυτός ένα κρασί. Ο ίδιος ο Γέρος, μάλιστα, του το πρόσφερε.

“Τι θέλεις εδώ πάνω καπετάνιε;”, τον ρώτησε.

“Θέλω να πιάσω τον Τζατζά”, του είπε εκείνος.

“Έχεις τόσο κουράγιο;”, τον ρώτησε ο Γέρος.

“Να τον δω μονάχα και θα δεις τι θα γίνει. Θα του κόψω τα πόδια!”

“Ε, εγώ ’μαι! Βάρα με, λοιπόν!”

Ο ανθυπομοίραρχος τα ’χασε και άρχισε να τρέμει. Ο Τζατζάς γελούσε.

“Τράβα, μωρέ, το πιστόλι σου!”, του είπε.

Πού να τραβήξει όμως αυτός; Τον παρακάλεσε μόνο να φύγει, για να μη βρει τον μπελά του.

“Θα φύγω εγώ, όταν θέλω”, είπε ο Γέρος.

Κατόπιν φώναξε όλους τους χωροφύλακους. “Ελάτε όλοι εδώ”, τους είπε. Συνάχτηκαν όλοι εμπρός του και ξέρεις τι έκαμε; Άρχισε να τους... γυμνάζει! “Προσοχή! Εμπρός, μαρς! Ένα δυο, ένα δυο!”. Μία ώρα τους γύμναζε και γελούσε μαζί μ’ όλο το χωριό, ώσπου τους λυπήθηκε και τους έδωσε απόλυση να φύγουν.

Το φάλτσο του είναι πως τ’ αρέσει να λέει πως αυτός είναι κι άλλος δεν είναι. Τους Ρετζαίους, τον Κιάμο, τον Ζώγα, τον Παληομάστορα, τον Ζήντρο, όλους τους περνάει για τίποτα. “Ρεζίλεύουν τη δουλειά”, λέει ολοένα. “Αν ήμουν Αρχή, με το ένα δάχτυλο θα τους έπιανα”. Εμείς κάναμε μαζί του μόνο έναν μήνα. Ύστερα χωρίσαμε. Αυτός δεν πολυκάνει παρέες. Το ’χει αυτό για σοφία. “Θέλετε να ’χετε φίλους;”, μας έλεγε, “Μην πολυκάνετε παρέες”. Και γι’ αυτό χωρίσαμε, αλλά και γιατί μας ρεζίλευε ολοένα. Μέσα στις στάνες στα χωριά που κοιμάται δεν φοβάται κανέναν. Όταν είναι στο κλαρί, φοβάται τους συντρόφους του. Ένα παιδί που ’χει κοντά του – ανεψούδι του λέει πως είναι–, αυτό τον φυλάει, όταν κοιμάται στο βουνό.

Είναι κι άλλα ακόμη... Το κυριότερο όμως είναι η τρέλα του. Ξεκινάει και πάει μέσα στις πολιτείες, για να βρει γυναίκες. Τα περισσότερά του λεφτά στις γυναίκες τα δίνει. Τις κουβαλάει και πάνω στα λημέρια. Μια φορά έφερε μια και κοντέψαμε να σκοτωθούμε όλοι μας. Έβαλε αυτή σπιουνιές πως κάποιος την πείραξε τη νύχτα και ο Τζατζάς το πήρε επί πόνου. Άρπαξε το πιστόλι του και της ζητούσε να του πει ποιος ήταν αυτός. Αυτή φοβήθηκε και δεν μαρτύρησε. Αλλά εκείνος θύμωσε, κι εμείς οι άλλοι το ίδιο, γιατί για μια παλιογυναίκα μας προσέβαλε και πήγαμε να σκοτωθούμε. Πιστεύω, μάλιστα, πως εμένα υποψιαζόταν. Εγώ δεν του είπα τίποτα, αλλά χωρίσαμε.

Πονάει όμως ο κακομοίρης για τα “παιδιά” και σε πολλούς στέλνει λεφτά στη φυλακή. Σε ’μένα δεν έστειλε, γιατί εμένα δεν με χωνεύει για τη δουλειά του Μελά-Μυλωνά. Ήθελε πολύ μερδικό κι εγώ είχα να ταΐσω τόσους ανθρώπους τότε. Έτσι, ούτε τον χωνεύω ούτε δεν τον χωνεύω. Όλες οι δουλειές έχουν μπερδέματα. Μα ο Γέρος είναι καλός και να δείτε ότι θα τους ξεφύγει πάλι.

Μα μήπως είναι μόνο αυτά; Μέσα στην Άρτα τσάκωσε τον Καραγκούνη, πράξη για την οποία κατηγορούν εμάς. Είναι η υπόθεση που λένε πως θα μας δικάσουν, εδώ πέρα, στην Αθήνα. Αυτός έπιασε δεκαπέντε αυτοκίνητα στο Ορλιακό. Ύστερα, ξέχασες που πήδηξε από ένα παράθυρο του Γεντί Κουλέ με μια ομπρέλα στα χέρια; Αυτός μας τα διηγίταν πάντα και ξεραινόταν στα γέλια. Με το στεφάνι ενός μπουγέλου⁵¹ λιμάρισε τα σίδερα ενός παραθυριού και μπόρεσε κι έφυγε...».

«Και 'σεις, λοιπόν, πιστέψατε πως απέδρασε με ομπρέλα;», διέκοψε την αφήγησή μου ο Δροσόπουλος. Αδυνατούσα να καταλάβω την εναντίον μου προκατάληψη και τον απότομο τρόπο του, ωστόσο, απάντησα, συγκρατώντας την ψυχραιμία μου.

«Όχι βέβαια, τότε ήμουν νεαρός δημοσιογράφος στα *Μακεδονικά Νέα* και τύχαινε να γνωρίζω τα πράγματα. Αν αυτήν τη φορά κάνετε λίγη υπομονή και δεν με διακόψετε, ίσως η αφήγησή μου να σας πληροφορήσει με άγνωστες λεπτομέρειες από τη δόξα των συναδέλφων σας στη Μακεδονία».

Με ένα ειρωνικό κοίταγμα επισφράγισε την παραχώρηση της άδειάς του και τότε ξεκίνησα τη μακρά εξιστόρηση των γεγονότων.

«Αργά την νύχτα της 11ης Δεκεμβρίου 1924 πολλοί παθόντες κατάφεραν να φτάσουν στη Θεσσαλονίκη. Παρουσιάστηκαν ενώπιον του διοικητή χωροφυλακής, Καραμπέλα, και του κατήγγειλαν τα παρακάτω παθήματά τους: δίπλα ακριβώς στο πυκνό δάσος Κοπέτσι πολυμελής ληστρική συμμορία είχε στήσει ενέδρα, καταλαμβάνοντας με φράγμα από πέτρες την οδό Σερρών-Θεσσαλονίκης έξω από το χωριό Ορλιακό. Είχαν επίσης ματαιώσει κάθε ενδεχόμενη διαφυγή των αυτοκινήτων με συρματοπλέγματα επί της δημοσίας οδού.

Στις 14:30 εμφανίστηκε το πρώτο επιβατικό ερχόμενο από Νιγρίτα. Το αυτοκίνητο σταμάτησε μπροστά στο οδόφραγμα. Ο σοφέρ αντιλήφθηκε εγκαίρως τα συρματοπλέγματα. Δεν πρόφτασε όμως να κατέβει από το αυτοκίνητο και τρεις ένοπλοι πήδηξαν εκατέρωθεν των τάφρων της οδού και με προτεταμένα πολεμικά όπλα διέταξαν τους επιβάτες να κατέβουν και να παραδώσουν ό,τι χρήματα και τιμαλφή είχαν πάνω τους.

Μόλις απογυμνώθηκαν οι επιβάτες του πρώτου αυτοκινήτου, άρχισαν να διέρχονται και τα άλλα, τα οποία –λόγω της εκεί καμπής του δρόμου– έπεφταν το ένα κατόπιν του άλλου στη σκηνή. Η ενέδρα δεν ήταν δυνατόν να γίνει αντιληπτή από μακριά και δεν είχαν καιρό να στρίψουν όπισθεν για να φύγουν. Οι ληστές φρόντιζαν να κρύβουν τους παθόντες πίσω από έναν βράχο. Συγκεντρωθήκαν, έτσι, επτά αυτοκίνητα, στα οποία επέβαιναν περί τους τριάντα επιβάτες. Καπνέμποροι κατά το πλείστον, οι οποίοι απογυμνώθηκαν. Με τα όπλα προτεταμένα απειλούσαν τους ατυχείς ανθρώπους, λέγοντας ότι θα κάψουν τα αυτοκίνητα μαζί με τους οδηγούς. Αυτοί που ξεγύμνωσαν τα θύματα ήταν τρεις, όμως και στις δυο πλευρές της οδού

⁵¹ Ενός κουβά.

υπήρχαν και πολλοί άλλοι, οι οποίοι άοπλοι στέκονταν σε υψώματα, επισκοπώντας. Οι κακούργοι που μιλούσαν καλά τα ελληνικά έφεραν πολιτική ή μάλλον χωρική ενδυμασία.

Αφού κράτησαν επί σχεδόν τρεις ώρες τους ληστευθέντες, κατόπιν τους επέτρεψαν να αναχωρήσουν με τη διαταγή να κατευθυνθούν προς τον Λαχανά. Πολλοί άφησαν επί τόπου και τις αποσκευές τους. Μεταξύ των ληστευθέντων ήταν ο διευθυντής του καπνεμπορικού οίκου “Ερμαν Σπύραν”, κύριος Σιάκης, από τον οποίο κατάφερα να πάρω συνέντευξη τότε και να μου διηγηθεί τα γεγονότα, όπως τα έζησε ο ίδιος:

“Ενώ ο σοφέρ, Γεώργιος Μελίκης, με μετέφερε από τις Σέρρες στη Θεσσαλονίκη και, καθώς έστρεφε τη μεταξύ 65ου και 66ου χιλιομέτρου καμπή, παρατήρησα δυο επιβατικά αυτοκίνητα σταθμευμένα άνευ επιβατών. Δεν υποπτεύτηκε κάτι και οδήγησε το αυτοκίνητο πλησίον των άλλων. Αίφνης δι’ ενός “Αλτ!” παρουσιάστηκε ένας γαλανομάτης και ξανθός, ηλικίας περίπου 28 χρονών, ένας φουστανελοφόρος ονόματι Νικόλαος, ετών 35, κι ένας γέρος ηλικίας περίπου 50 χρόνων, ονομαζόμενος Συννεφιάς. Οι τρεις τους ήταν οπλισμένοι με βραχύκαννα όπλα συστήματος Λέμπελ. Οι δυο φορούσαν στρατιωτική στολή χρώματος γκρι.

Ο νεότερος των ληστών, που προσαγορευόταν ως αρχηγός, διέταξε τον σοφέρ κι εμένα να του παραδώσουμε όσα χρήματα και τιμαλφή είχαμε μαζί μας. Με βραχνή φωνή φώναξε: “Ποιος είναι ο καπνέμπορος; Μη βγάλετε τα δαχτυλίδια σας, γιατί θα σας κόψω όλους σας!”. Πράγματι, του παραδώσαμε τα φορέματα και τα ρολόγια μας, ο δε σοφέρ και το περίστροφό του. Κατόπιν παρέδωσα και το κλειδί της βαλίτσας μου, από το οποίο οι ληστές αφαίρεσαν μόνο μερικά έγγραφα χωρίς να θίξουν τίποτε άλλο. Μετά την απογύμνωσή μας οδηγηθήκαμε εντός του δάσους, όπου συναντήσαμε και τους πριν από εμάς συλληφθέντες εμπόρους.

Ο αρχηγός της συμμορίας ήταν ευγενέστατος και διαχυτικότατος. “Τώρα που θα σας αφήσουμε να μην πάτε προς το Ορλιακό”, μας έλεγε, “αλλά να πάτε στον Λαχανά και να ειδοποιήστε τους σταυρωτήδες,⁵² για να έρθουν να αρχίσουμε λίγο τα παιχνιδάκια. Ξέρω ότι αύριο οι εφημερίδες θα τα γράψουν όλα αυτά. Μα γι’ αυτές δεν γίνεται ό,τι γίνεται;”. Εντύπωση μου έκανε η στάση του γερό Συννεφιά. Έτρεφε μακριά μαύρη γενειάδα κι έφερε λευκή φουστανέλα. Τα μάτια του έλαμπαν κάτω από τα πυκνά του φρύδια. Αμίλητος πλησίαζε κάθε αυτοκίνητο που ερχόταν κι έλεγε επιτακτικώς τη στερεότυπη φράση “Αλτ!”. Έπειτα, άφηνε τα περαιτέρω στον νεαρό αρχηγό της συμμορίας.

Οι ληστές είχαν κατασχέσει μαζί με τα πορτοφόλια μας και διάφορες αποσκευές και τρόφιμα. Ένας εκ των θυμάτων, ο Ζαχαριάδης, αδιαθέτησε και παρακάλεσε να του δοθεί ένα πορτοκάλι. Τότε ο αρχηγός, αποτεινόμενος προς τους συντρόφους, είπε: “Βρε, τι κάθεστε; Φέρτε γρήγορα τα πορτοκάλια!” και στραφείς προς εμάς, που ο τρόμος μάς έκοβε τα γόνατα, φώναξε: “Εμπρός, κύριοι, μην ντρέπεστε! Μήπως πεινάει κανένας; Γέρο Συννεφιά, εμπρός, τυρί και ψωμί!”. Παρά την ευγένειά του όμως, έλεγε: “Προσέξτε, κύριοι! Μία δραχμή που θα βρεθεί πάνω σας κοστίζει μία σφαίρα”.

52 Τους χωροφύλακες.

Εκείνη τη στιγμή το καραούλι ανήγγειλε την άφιξη δυο νέων αυτοκινήτων. Ο αρχηγός πλησίασε και δια του στερεοτύπου τρόπου ανάγκασε τους επιβάτες να κατέλθουν, να υποβληθούν σε έρευνα και να μεταβούν, συνοδεία του Γέρο Συννεφιά, στο άντρο των αιχμαλώτων. Ο νεαρός αρχιληστής διέταξε να μην ερευνηθούν οι δυο σοφέρ. “Δεν τους βλέπετε;”, είπε. “Αυτοί είναι πιο ψωριάρηδες από εμάς””.

Τον Ιανουάριο του 1925, λίγες μέρες μετά τη ληστεία στον Ορλιακό, ένα έγγραφο ήρθε να ρίξει λίγο φως στο σκότος που περιέβαλλε την υπόθεση μιας αναφοράς της υποδιοικήσεως χωροφυλακής Κιλκίς. Το έγγραφο ανέφερε ότι την 1η Ιανουαρίου 1925 οι αδελφοί Νίκος και Βασίλης Κοζαράς, φυγόδικοι και οι δύο, μαζί με άλλους δύο αγνώστους, διερχόμενοι εκ του χωριού Μπουράσκα της περιφέρειας Κιλκίς, απήγαγαν την ποιμενίδα Βαγγελιώ Θεοδώρου και μετά κατευθύνθηκαν προς το χωριό Ακίντζαλι, από όπου εισήλθαν στο σερβικό έδαφος. Στην αναφορά αυτήν περιεχόταν και η πληροφορία ότι ο ένας από τους αδερφούς Κοζάρα, ο Βασίλειος, είχε και κατά το παρελθόν αποπειραθεί να απαγάγει τη νεαρή ποιμενίδα.

Φόνευσαν την αδερφή και τον πατέρα της, κατακρεουργώντας τον, διότι επιχείρησαν να ματαιώσουν την απαγωγή με τις κραυγές τους, αντιτασσόμενοι στους σκοπούς τους. Σπύδοντας οι ληστές, εισήλθαν σε σερβικό έδαφος και στο χωριό Τσερνίτσι έγινε ο γάμος της κόρης και του Βασιλείου Κοζάρα με τις ευλογίες σέρβου ιερέα. Από εκεί τραπήκαν δυτικότερα και εισήλθαν στην περιφέρεια Μοναστηρίου, όπου και συνελήφθησαν ως ύποπτοι, καθώς στερούνταν διαβατηρίων.

Το γεγονός της απαγωγής συνδυάστηκε με το γεγονός της ληστείας του Ορλιακού και δημιουργήθηκαν υπόνοιες ότι οι απαγωγείς της νεαρής ποιμενίδας ήταν οι θρασείς ληστές του Ορλιακού. Επειδή αυτοί είχαν καταφύγει στη Σερβία, το υπουργείο εξωτερικών έκανε τα κατάλληλα διαβήματα προς τη σερβική πρεσβεία στην Αθήνα για την απέλαση των καταφευγόντων στο σερβικό έδαφος κακοποιών. Η σύλληψη των τριών κακούργων επιτεύχθηκε χάρη στις ενέργειες του ανθυπομοιράρχου, κύριου Στεφανάκη, που υπηρετούσε για σχεδόν έναν χρόνο στο εξεταστικό φυλάκιο Φλώρινας στα ελληνοσερβικά σύνορα.

Συγκεκριμένα, τη 18η Ιανουαρίου 1925 ειδοποιήθηκε με επιστολή του ομοιόβαθμού του σέρβου αξιωματικού, Αλ. Πέτροβιτς, ότι στην περιφέρεια Νεζοπόλεως⁵³ της Διοίκησης Μοναστηρίου είχαν συλληφθεί τέσσερεις έλληνες ύποπτοι χωρίς διαβατήρια, οι οποίοι μιλούσαν λίγο και τη σερβική. Η αστυνομία τούς ερεύνησε, κατέσχεσε το ποσό των 20.000 δραχμών που έφεραν και τους κράτησε μέχρι να εξακριβωθεί η ταυτότητά τους. Από τις ανακρίσεις που έγιναν τίποτα ενοχοποιητικό δεν προέκυπτε σε βάρος τους. Φαινόταν να είναι μάλλον ζωέμποροι, που εισήλθαν λαθραία στο σερβικό έδαφος και, συνεπώς, απολυταίοι.

Όμως ο ανθυπομοιράρχος Στεφανάκης, μόλις έλαβε την επιστολή, σχημάτισε την πεποίθηση ότι πρόκειται για έλληνες ληστές που εισήλθαν στο σερβικό έδαφος, διαφεύγοντας από την καταδίωξη των αποσπασμάτων. Έσπευσε, λοιπόν, να τηλεγραφήσει στον σέρβο συνάδελφό του ότι το καλύτερο που είχαν να κάνουν ήταν να τους κρατήσουν σε αυστηρή απομόνωση μέχρι να μεταβεί ο ίδιος στο Μοναστήρι, για να εξακριβώσει τα στοιχεία τους.

53 Η σημερινή Νιζόπολη.

Την επομένη κιάλας, επιβαίνοντας σε αυτοκίνητο, έσπευσε να μεταβεί εκεί. Στα σύνορα όμως εμποδίστηκε από σερβικό φυλάκιο, καθώς είχε δοθεί διαταγή να μην επιτραπεί η διάβαση σε κανένα ελληνικό αυτοκίνητο. Αμέσως επανήλθε στον σταθμό της Φλώρινας με την ελπίδα να προλάβει την αμαξοστοιχία για Μοναστήρι, αλλά ήταν ήδη αργά. Αναγκάστηκε να αναβάλει το ταξίδι του για την επόμενη ημέρα. Έτσι, στις 20:00 η ώρα την επομένη, επιβαίνων της τακτικής αμαξοστοιχίας, μετέβη πια στο Μοναστήρι. Οι ληστές όμως είχαν ήδη μεταφερθεί στο Βαλάντοβο, καθώς τους ζήτησε η εκεί υποδιόικηση, για να εξετάσει μήπως στο παρελθόν είχαν διαπράξει στην περιφέρεια εκείνη ληστεία ή ζωοκλοπή. Αναγκάστηκε, λοιπόν, να επιστρέψει στη Φλώρινα, παρακαλώντας να ειδοποιηθεί, όταν γίνει η μεταγωγή των ληστών στο Μοναστήρι.

Η ειδοποίηση έφτασε στις 25 του ίδιου μήνα, οπότε και ο Στεφανάκης επανήλθε στο Μοναστήρι. Εντωμεταξύ όμως, κατά την μεταγωγή από το Βαλάντοβο, ένας από τους ληστές, ο Βασίλειος Μπούτος, κατάφερε να αποδράσει. Εκών άκων ο γενικός διοικητής έκανε δεκτό τον Στεφανάκη, ο οποίος επέμεινε να γίνει η παράδοση των συλληφθέντων στις ελληνικές Αρχές και πέτυχε να αποσπάσει υπόσχεσή του ότι θα απευθυνόταν στο Υπουργείο Εσωτερικών του Βελιγραδίου, για να αιτηθεί τη σχετική άδεια. Αφού έλαβε τη διαβεβαίωση, επέστρεψε στη Φλώρινα, όπου υπέβαλλε μακρά αναφορά μαζί με τις ληφθείσες στο Μοναστήρι φωτογραφίες.

Ο Στεφανάκης μετέβη για ένατη φορά στο Μοναστήρι, διαχειριζόμενος την υπόθεση με άκρα λεπτότητα και διπλωματικότητα. Όλες οι ενέργειες των ελληνικών Αρχών συντονίζονταν για την παράδοση των ληστών. Έτσι, τη 18η Φεβρουαρίου 1925 επανήλθε για τελευταία φορά στο Μοναστήρι. Εκεί ο γενικός διοικητής τού ανήγγειλε ότι, κατόπιν εντολής του υπουργείου των εσωτερικών, θα παρέδιδε σε αυτόν τους τρεις ληστές. Συντάχθηκε, μάλιστα, και πρωτόκολλο, στο οποίο δικαιολογούταν η παράδοση. Ο Στεφανάκης ευχαρίστησε τον γενικό διευθυντή και τους φίλους σέρβους αξιωματικούς και παρέλαβε τους τρεις ληστές, μεταφέροντάς τους πίσω.

Την επόμενη μέρα, στις 19 Φεβρουαρίου 1925, έπειτα από πολλές αναβολές, μεταφέρθηκαν επιτέλους από τις σερβικές Αρχές οι δράστες της ληστείας του Ορλιακό. Για τη μεταφορά τους είχαν ληφθεί έκτακτα μέτρα. Εκτός από το ισχυρό απόσπασμα υπό τον ανθυπομοίραρχο Στεφανάκη, τους συνόδευε και απόσπασμα του Τμήματος Μεταγωγών υπό του ομοιόβαθμού του Χειλιδάκη. Παρίστατο επίσης και ο διοικητής του Τμήματος, μοίραρχος Τζέννος.

Όταν στις 18.30 η αμαξοστοιχία έφτασε και αποβιβάστηκαν όλοι οι επιβάτες, αφαιρέθηκαν από τους ληστές τα δεσμά, τα οποία τους είχαν τεθεί στα πόδια και οδηγήθηκαν πεζή από την έξοδο της οδού 26ης Οκτωβρίου εκτός της περιοχής του σταθμού. Εκεί μέσω των οδών Κουντουριώτου, Σαλαμίνας, Β. Ουγκώ, Φράγκων, Βασιλέως Ηρακλείου, Βενιζέλου και Μεγάλου Αλεξάνδρου μεταφέρθηκαν στο Διοικητήριο, στις φυλακές του οποίου κλείστηκαν. Μάλιστα, πάρθηκαν και έκτακτα μέτρα απαγόρευσης της μεταξύ τους επικοινωνίας. Το έγγραφο της παραλαβής τους υπέγραψε κι ενεχείρησε στον ανθυπομοίραρχο Στεφανάκη ο μοίραρχος Τζέννος.

Οι ληστές αρνούσαν τα πάντα. Το ίδιο έπραξαν και στη Σερβία και στη Φλώρινα. Ήταν οι ακόλουθοι: ο Βασίλειος Μπούτος ή Μπότσαρης ή Κοζαράς, που

κατόρθωσε να διαφύγει μετά τη σύλληψή τους από τις σερβικές Αρχές. Δεν εξακριβώθηκε από πού καταγόταν. Ο Δημήτρης Μπουρλής, 38 ετών, ποιμένας, σκηνίτης, από τον οποίον είχαν κατασχεθεί 3.800 δραχμές. Καταγόταν από την Κατερίνη, όπου είχε και δυο αδελφούς που κατηγορούνταν για πολλές ληστείες, ενώ τον ίδιο βάραιναν κατηγορίες και για τη ληστεία επί της δημοσίας οδού Γιαννιτσών, όποτε και μαζί με άλλους δύο Έλληνες λήστεψε 25.000 δραχμές από πλούσιο Οθωμανό. Κατά την ομολογία του οι δυο συνένοχοί του βρίσκονταν στην Αλβανία, όπου είχε καταφύγει κι αυτός, εισερχόμενος από καιρό σε καιρό σε ελληνικό έδαφος, διαπράττοντας ληστείες. Ο Σπύρος Γκάτσιος ή Γιαννούλης, 55 ετών, ζωέμπορος από την Κορυτσά. Ενεχόταν και στον φόνο του Λέοντα Γαβριλάκη στον Σωχό στις 10 Ιουλίου 1923. Η δίκη των δυο άλλων ενεχόμενων στο κακούργημα αναβλήθηκε κατ' επανάληψη, λόγω έλλειψης μαρτύρων. Ο Λέων Γαβριλάκης, εκπνέοντας είχε πει: “Ο Σπύρος με φόνευσε”. Ο Δημήτρης Τζατζάς, 38 ετών, ποιμένας από την Κρανιά του Ολύμπου. Χρησιμοποιούσε το ψευδώνυμο Ι. Ψάλτης. Θεωρούταν ο αγριότερος και επικινδυνότερος. Κάποτε μόνος του επιτέθηκε κατά πέντε χωροφυλάκων, τους οποίους και αφόπλισε. Είχε ήδη διαπράξει πολυάριθμες ληστείες και έχει επικηρυχτεί από την 20η Αυγούστου 1920 με βασιλικό διάταγμα με το ποσό των 5.000 δραχμών για την κατάδοσή του και με 20.000 δραχμές για τη σύλληψη και εξόντωσή του. Όταν μετήχθη στη Φλώρινα είχε δηλώσει: “Εγώ δεν λέγομαι Ψάλτης. Είμαι ο Τζατζάς”. Σε απόπειρα χωροφύλακα να αποσπάσει πληροφορίες, υποκρινόμενος τον συνήγορό τους, ο Τζατζάς απάντησε: “Μωρ’, τι δικηγόρος; Δεν τα τρώμε εμείς αυτά”.

Στις 20 Φεβρουαρίου 1925 ο διευθυντής διαχειρίσεως χωροφυλακής Μακεδονίας, αντισυνταγματάρχης Πατεράκης, μεταβείς στο Τμήμα Μεταγωγών του Διοικητηρίου Θεσσαλονίκης ενήργησε τις πρώτες ανακρίσεις για τη ληστεία στο Ορλιακό. Μαζί του μετέβησαν και οι εκ των παθόντων Τζιρίδης, ιατρός, και Ευαγγελίδης, καπνέμπορος, που μόλις αντίκρισαν τους ληστές τους αναγνώρισαν πάραυτα. Η αντιπαράσταση έγινε στο γραφείο του εκτελούντος χρέη δεσμοφύλακα, ενωμοτάρχη του κρατητηρίου του Διοικητηρίου.

Οι παθόντες με μεγάλη ευκολία γνώρισαν δυο από τους ληστές, τον Τζατζά και τον Μπουρλή. Ο Τζατζάς, μολονότι είδε ότι τον γνώρισαν, αρνήθηκε να ομολογήσει και ισχυρίστηκε ότι απατώνται. Ο Μπουρλής αρνήθηκε καταρχάς την ομολογία, όταν όμως του είπαν ότι θα ελαφρύνει τη θέση του, κάθισε, ζήτησε τσιγάρο και ομολόγησε τα πάντα. Βλέποντας ο Τζατζάς ότι δεν υπήρχε πλέον ελπίδα συγκάλυψης της ενοχής του, ομολόγησε και αυτός, ονόμασε δε και τα λοιπά συλληφθέντα μέλη της συμμορίας. Τον τρίτο από τους μεταφερθέντες, τον Γκάτσιο, δεν τον αναγνώρισε κανείς, καθότι δεν τον είχαν δει καλά την ώρα της ληστείας. Ο Μπουρλής τους είπε: “Όταν σας πιάσαμε εμείς, σας περιποιηθήκαμε. Σας παρακαλούμε, λοιπόν, να μην κάνετε επιβαρυντικές καταθέσεις και μας τουφεκίσουν. Λυπηθείτε μας και μην μας παίρνετε στον λαιμό σας, γιατί έχουμε παιδιά”.

Εξακριβώθηκε ότι η συμμορία συνέλαβε στο Μοναστήρι το σχέδιο για τη ληστεία με αρχηγό τον Βασίλειο Μπούτο ή Μποταρονή ή Κοζαρά και με οδηγό τον Μπουρλή, γνώστη του εδάφους. Όλοι κατευθύνθηκαν προς Δοϊράνη, από όπου κι εξόρμησαν σε ελληνικό έδαφος. Όταν έφτασαν στο 66ο χιλιόμετρο, διέπραξαν τη ληστεία. Ο Τζατζάς ήταν αυτός που σταματούσε τα αυτοκίνητα στο Ορλιακό ο δε

Μπουρλής φύλαγε τους ληστευμένους. Από τις ανακρίσεις προέκυψε ότι στην πράξη συμμετείχαν δεκατέσσερα άτομα, οκτώ από τα οποία είχαν κύρια δράση. Έπειτα ακολούθησαν την ίδια οδό και εισήλθαν σε σερβικό έδαφος όπου προέβησαν στη διανομή των λίτρων, λαμβάνοντας ο καθένας από 10.000. Ο Βασίλειος Μπούτος, ως αρχηγός, έλαβε επιπλέον κι ένα χρυσό ρολόι και δυο ενδυμασίες.

Ο Τζατζάς και ο Μπουρλής παραπέμφθηκαν στη Στρατιωτική Δικαιοσύνη που τους παρέδωσε στον λόχο υποδικοκατάδικων με τη διαταγή να είναι πάντα σιδηροδέσμοι και να φυλάσσονται αγρύπνως ως ύποπτοι αποδράσεως. Τους τοποθέτησαν, λοιπόν, στον δεξιό θάλαμο του κάτω πατώματος των φυλακών Επταπυργίου, διότι δεν υπήρχαν απομονωτήρια. Ο θάλαμος αυτός στο νοτιοανατολικό του άκρο συνδεόταν μέσα από μια μικρή θύρα με ένα σκοτεινό κελί, το οποίο χρησίμευε για την τοποθέτηση του κάδου, όπου οι εγκάθειρκτοι εκτελούσαν τις φυσικές τους ανάγκες τη νύχτα. Το κελί αυτό χωριζόταν από τον προθάλαμο με μισού τούβλου τοίχο, του οποίου η λεπτότητα δεν ήταν εμφανής σε μη εξασκημένο μάτι.

Στις 27 Μαρτίου 1925, μετά τον εσπερινό εγκλεισμό των φυλακισμένων στον θάλαμο, περίπου στις 18:30 οι δυο κακούργοι αποσύρθηκαν στη γωνιά τους και συνομιλούσαν χαμηλόφωνα. Άλλοι θορυβούσαν, ως συνήθως, άλλοι έψαλαν και άλλοι καταγίνονταν με διάφορες παιδιές. Ήταν σκοτάδι και είχε ανάψει ο νυσταλέος λυχνίας του θαλάμου. Ο Τζατζάς, προσποιούμενος ότι έχει πόνο στην κοιλιά, μπήκε στο ανακουφιστήριο και άρχισε τη διάτρηση του μεσότοιχου.

Περίπου στις 19:40 ο επόπτης υπολοχαγός έκανε την τελευταία επιθεώρηση στους θαλάμους και ο Τζατζάς βγήκε από το κελί. Όταν ο υπολοχαγός απήλθε, εκείνος εισήλθε πάλι στο κελί και μετά από λίγο εισήλθε και ο Μπουρλής. Άναψε ένα κερί και ο δεύτερος κατόρθωσε να ανοίξει τις χειροπέδες του πρώτου. Οι χειροπέδες βρέθηκαν και μέσα στην κλειδαριά τους υπήρχε ένα σπίρτο, με το οποίο ο Μπουρλής κατόρθωσε να στρέψει το ελατήριο. Δεν είχαν χρόνο φαίνεται, για να αφαιρέσουν και τις χειροπέδες του Μπουρλή.

Η ώρα ήταν 20:00 και σε λίγο θα σήμαινε η κατάκλιση, θα έπαυε ο θόρυβος και θα τοποθετούταν νυχτοσκοπός στη θύρα του προθαλάμου. Ο Τζατζάς άρχισε τη διάτρηση του μεσότοιχου. Αφού αφαιρέθηκε το πρώτο τούβλο, η εργασία ήταν πλέον εύκολη. Στον θάλαμο υπήρχε ακόμη θόρυβος που κατέπνιγε τον κρότο των αμμοκονιαμάτων. Μέσα σ' ένα τέταρτο της ώρας άνοιξε τρύπα ικανή να χωρέσει ανθρώπινο σώμα.

Ο προθάλαμος ήταν έρημος. Πρώτος εξήλθε ο Τζατζάς, που κατόπιν βοήθησε τον Μπουρλή. Αφήνοντας στο κελί τα υποδήματά τους, διέσχισαν τον προθάλαμο, έφτασαν στην αυλή και κατευθύνθηκαν στη νοτιοανατολική γωνία, όπου υπήρχαν τρία αποχωρητήρια στηριζόμενα στους τοίχους του περιβόλου. Αφαίρεσαν τη θύρα του μεσαίου αποχωρητηρίου, χρησιμοποίησαν τα οριζόντια ξύλινα διαζώματά της ως σκαλοπάτια και βρέθηκαν στη στέγη. Πάνω στη φρεσκοβαμμένη θύρα διακρίνονταν τα ίχνη των λασπωμένων ποδιών τους. Πήδηξαν κάτω από ύψος οκτώ μέτρων. Η ώρα ήταν 20:15.

Ο σκοπός, ακούγοντας τον γδούπο των πηδημάτων, ενέτεινε την προσοχή του. Οι δραπέτες έμειναν στη θέση τους για μερικά λεπτά κι εκείνος πίστεψε ότι

απατήθηκε. Κατόπιν εισήλθαν σε έναν κηπάκο δέκα μέτρα από τη σκοπιά. Οι χειροπέδες του Μπουρλή κροτούσαν. Ο σκοπός φώναξε “Άλτ!”. Οι κακούργοι έτρεξαν υπό την προστασία του σκότους. Ο σκοπός πυροβόλησε. Οι πυροβολισμοί αναστάτωσαν τη φρουρά, η οποία έσπευσε στα όπλα. Μισή ώρα μετά οι στρατιώτες έτρεχαν επί τα ίχνη των δραπετών. Ένας πρόσφυγας που στεκόταν στην πόρτα του, τους έδωσε την πληροφορία ότι πριν λίγο πέρασαν δυο άνδρες, εκ των οποίων ο πρώτος έτρεχε καλά, ενώ ο άλλος δυσκολευόταν.

Στις 29 Μαρτίου 1925 στον συνοικισμό Αγίας Παρασκευής δυο πρόσφυγες, μεταβαίνοντας περί τη 13:00 η ώρα στο σπίτι τους, πέρασαν δίπλα από τη χαράδρα μεταξύ της βορειοανατολικής πλευράς των αρχαίων τειχών και της οδού Λαγκαδά-Ασβεστοχωρίου. Παρατήρησαν έναν άνθρωπο πεσμένο και ακίνητο. Στην αρχή νομίσανε ότι είναι πτώμα και θελήσανε να ειδοποιήσουν την αστυνομία, μέχρι που άκουσαν αναστεναγμούς. Αμέσως προστρέξανε και, σκύβοντας από πάνω του, ρωτήσανε τον άγνωστο τι έπαθε. Αυτός μετά δυσκολίας απάντησε ότι διερχόταν έφιππος τη χαράδρα, αλλά το άλογό του αφήνιασε και τον έριξε κάτω. Παρακάλεσε να το μεταφέρουν στο κοντινότερο σπίτι κάποιων συγγενών του για νοσηλεία.

Συγκινημένοι από την κατάστασή του, ετοιμάζονταν να εκτελέσουν την παράκλησή του, όταν τους αναχαίτισε ένα περίεργο αντικείμενο. Ο καρπός του αριστερού του χεριού περικλειόταν από κρίκο που παρέπεμπε σε χειροπέδες, καθώς από αυτόν κρεμόταν μικρή αλυσίδα, ενώ κάτω βρισκόταν μια λίμα. Αντιλήφθηκαν ότι πρόκειται για δραπέτη φυλακών και τότε, όχι μόνο δεν τον μεταφέρανε εκεί που ζήτησε, αλλά τον πίεςανε να ομολογήσει ποιος είναι.

“Βρε παιδιά, ο Μπουρλής είμαι, που έφυγα χθες από το Γεδί Κουλέ. Στα χέρια σας είναι να με σώσετε. Κάντε το, γιατί έχω παιδιά”.

Ο ένας έμεινε πλησίον του για να τον επιτηρεί και ο άλλος πρόσφυγας, ονόματι Ευθύμιος Μπογάκης, έτρεξε στις φυλακές του Επταπυργίου και ειδοποίησε, αναφέροντας στον αρχιφύλακα Μαθιουδάκη με συντομία τα καθέκαστα. Χωρίς να χάσει καιρό, ο Μαθιουδάκης παρέλαβε όλους τους διαθέσιμους άνδρες κι ένα φορείο και έσπευσε επί τόπου. Στη θέα των στρατιωτών ο Μπουρλής λιποθύμησε και στην κατάσταση αυτή τοποθετήθηκε στο φορείο και μεταφέρθηκε πίσω στις φυλακές, στον ίδιο θάλαμο του αίματος.

Η είδηση της σύλληψής του διαδόθηκε με ταχύτητα αστραπής μεταξύ των φυλακισμένων και των επισκεπτών, οι οποίοι βρίσκονταν εκείνη την ώρα στο επισκεπτήριο των φυλακών. Καθώς ο λήσταρχος μεταφερόταν πάνω στο μοιραίο φορείο, πλήθος επισκεπτών και φυλακισμένων συγκεντρώθηκε στον εξωτερικό περίβολο, για να θαυμάσει τον ήρωα της ημέρας. Την αναστάτωση, μάλιστα, εκμεταλλεύτηκε κι ένας φυλακισμένος κουμουνιστής –σεσημασμένος πια και για άλλες υποθέσεις–, Νικόλαος Ζαχαριάδης, που βρήκε την ευκαιρία να αποδράσει, φεύγοντας από το επισκεπτήριο προς την έξοδο της φυλακής.

Την ίδια μέρα ο Καράμπελας επισκέφθηκε τον Μπουρλή στον θάλαμό του και τον υπέβαλε σε πρόχειρη εξέταση. Δεν μπόρεσε να πει περισσότερα λόγω της οικτρής κατάστασής του, που ήταν κατάδηλη από τα οιδήματα, τα οποία έφερε σε όλο το σώμα του και είχαν κάνει το πρόσωπό του αγνώριστο. Παρά την αξιοθρήνητη όψη

του, κατόρθωσε να αποσπάσει από το στόμα του μερικές ομολογίες, από τις οποίες προέκυπταν τα εξής:

Μια μέρα ο Τζατζάς, βγαίνοντας από το κελί που χρησίμευε ως αποχωρητήριο του θαλάμου, πλησίασε μυστηριωδώς τον Μπουρλή και του ανακοίνωσε ότι ανακάλυψε τρόπο για να σωθούν. Του μυστικού αυτού κατέστη κοινωνός και ο Γκάτσος, ο τρίτος ληστής του Ορλιακού, αλλά δείλιασε και δήλωσε αποχή. Το σχέδιο μελετήθηκε σε όλες του τις λεπτομέρειες από τους δύο λήσταρχους κι έτσι τέθηκε σε εφαρμογή.

Υπήρξε ευρεία συνεννόηση των φυλακισμένων του θαλάμου, καθώς και ορισμένων δεσμοφυλάκων. Ο υπόδικος λοχίας Παρθαινώτης, επιστήθιος φίλος του Τζατζά, με τον οποίον κάπνιζαν μαζί χασίς που τους προμήθευαν άγνωστοι, του χορήγησε μια λίμα για τη διάρρηξη των χειροπεδών κι έναν τεράστιο λοστό, με τον οποίο ο ληστής διέτρησε το τοίχωμα του αποχωρητηρίου.

Απέδρασαν, πήδησαν, πυροβολήθηκαν και, παρά τα κατάγματα τα οποία υπέστησαν, κατόρθωσαν να φτάσουν μέχρι τη γνωστή χαράδρα. Εκεί τους εγκατέλειψαν οι δυνάμεις τους και αναγκάστηκαν να σταθούν και να διανυκτερεύσουν. Εκείνο το βράδυ κοιμήθηκαν και οι δυο τους έναν ύπνο ανήσυχο. Την επομένη ξυπνήσανε, απορώντας πώς δεν βρίσκονταν στη φυλακή.

Ο Τζατζάς παραπονέθηκε τότε ότι έσπασε το αριστερό του χέρι. Ο Μπουρλής προσπάθησε να κινηθεί προς το μέρος του, για να τον βοηθήσει, αλλά ήταν αδύνατο. Βρισκόταν σε χειρότερη κατάσταση από αυτόν, καθώς πέρα από το αριστερό του χέρι, είχε σπάσει και τη μέση του. Ο Τζατζάς έκρινε ότι ήταν επικίνδυνο να μείνουν σε εκείνη τη θέση και σε λίγο έφυγε για να κρυφτεί κάπου μακρύτερα. Το βράδυ όμως ξαναγύρισε, έφερε στον Μπουρλή ψωμί και τον ρώτησε πώς τα πήγαινε. “Άσχημα”, του απάντησε εκείνος. Ο Τζατζάς τον καθησύχασε με την υπόσχεση πως θα ερχόταν το επόμενο βράδυ με ζώο να τον παραλάβει. “Πέρασα και δεύτερο βράδυ στο ύπαιθρο. Τα άλλα τα ξέρετε”, είπε στο τέλος της εξέτασής του.

Σε ένα διάλειμμα της δίκης στο Γ΄ Διαρκές Στρατοδικείο της 8ης Ιουλίου 1925, πλησίασα τους κατηγορούμενους. Ήταν όλοι ατάραχοι και αρνούσαν ότι αυτοί διέπραξαν τη ληστεία. Εντονότερα όλων αρνούσαν ο Μπουρλής, πράγμα το οποίο έκανε και αργότερα στην απολογία του. Αλλά οι παθόντες ήταν αμείλικτοι. Ουδεμία αμφιβολία είχαν για την ταυτότητά του. Κατά την τρομερή και κρίσιμη στιγμή που ο ληστής τούς συνέλαβε και τους οδήγησε στη χαράδρα, τα χαρακτηριστικά του προσώπου του –όσα επέτρεπε να φαίνονται το μαύρο μαντήλι, με το οποίο είχαν σκεπάσει τα πρόσωπά τους οι συμμορίτες– αποτυπώθηκαν δυνατά στη μνήμη τους.

Το δικαστήριο, απόλυτα πεισμένο, δεν επέμεινε περισσότερο στην εξέταση των μαρτύρων. Το ίδιο και η υπεράσπιση. Οι κατηγορούμενοι εγκατέλειψαν την ελπίδα τους στην επιείκεια των δικαστών. Στις 12.30 οι στρατοδίκες ανέλαβαν τις θέσεις τους και, καθώς η φρουρά παρουσίαζε τα όπλα, αναγνώστηκε η απόφαση, με την οποία κηρύσσονταν ένοχοι οι καταργούμενοι Δημήτριος Μπουρλής παμψηφεί και Σπύρος Γκάτσιος δια ψήφων τριών κατά δύο, επιβάλλοντας στον πρώτο την ποινή του θανάτου και στον δεύτερο τα ισόβια δεσμά.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας ο γραμματέας του Στρατοδικείου, ανθυπασπιστής Βουρνάς, επισκέφθηκε τις φυλακές Επταπυργίου, όπου από

εικοσαήμερου είχαν μεταφερθεί όλοι οι ληστές του Ορλιακού, και ζήτησε να δει τον Μπουρλή. Ο Μπουρλής, με τον αιώνιο κούκο⁵⁴ στο κεφάλι του, προσήχθη στον αυλόγυρο των φυλακών και άκουσε την απόφαση του Στρατοδικείου απαθής και ατάραχος. Κατόπιν, χωρίς να πει τίποτα άλλο, ζήτησε να τον επαναφέρουν στον θάλαμό του. Δεν μεταφέρθηκε όμως εκεί, αλλά στο λεγόμενο “κελί του αίματος”. Από τον στενό φεγγίτη του κελιού αυτού οι σκοποί άκουσαν τον ληστή να κλαίει όλη νύχτα σαν παιδί. Δεν μιλούσε σε κανέναν, αλλά κάπνιζε διαρκώς. Τις πρωινές ώρες μόνο, υποκύπτοντας στον ηθικό και φυσικό κάματο, αποκοιμήθηκε.

Στις 9 Ιουλίου 1925, μια μέρα μετά την ανακοίνωση της απόφασης, ο Μπουρλής σηκώθηκε από το κρεβάτι του ήσυχος. Είχε αναλάβει τη παροιμιώδη ψυχραιμία του, εκείνη που τον διέκρινε απέναντι σε τόσους κινδύνους και συγκινήσεις της πολυκύμαντης ληστρικής ζωής του. Ζήτησε αμέσως να δει τον αρχιφύλακα των φυλακών, Μαθιουδάκη, ενώπιον του οποίου προέβη σε εξομολογήσεις σχετικές με τον ληστρικό του βίο. Τις υπόλοιπες ώρες τις πέρασε ήσυχος, βηματίζοντας κατά μήκος και κατά πλάτος του τσιμεντένιου κελιού του, αναμένοντας στωικά τον θάνατο, ο οποίος –λόγω της αναχώρησης στη Βέροια του στρατηγού Τσερούλη, που θα υπέγραφε τη σχετική απόφαση– άργησε να έρθει, για να τον απαλλάξει από το ψυχικό μαρτύριο.

Από το μεσημέρι το Επταπύργιο είχε εξαιρετική κίνηση. Οι κατάδικοι βαρυποινίτες, οι οποίοι είχαν πληροφορηθεί κυρίως από τις εφημερίδες ότι η εκτέλεση θα γινόταν το απόγευμα, σχολίαζαν μεγαλόφωνα το γεγονός. Στις συζητήσεις λάμβαναν μέρος και οι σκοποί. Ως μακρινός ψίθυρος έφταναν μέχρι του σκοτεινού κελιού του μελλοθάνατου οι φωνές εκείνων που θα ζούσαν. Κατά την έξοδό του στο προαύλιο οι κατάδικοι συνωθούνταν έξω από τον φεγγίτη του μελλοθάνατου, του δίναν τσιγάρα και του απηύθυναν διάφορες ερωτήσεις και παρήγορα λόγια.

“Πώς τα περνάς, Μπουρλή;”

“Ο θάνατος είναι για τα παλικάρια, δεν πρέπει να φοβάσαι.”

“Δεν φοβούμαι κανέναν”, απαντούσε, “όποιος κάνει, πρέπει να τιμωρείτε».

Το επόμενο πρωί, στις 8.30 ακριβώς, επισκέφτηκε τις φυλακές Επταπυργίου, προκειμένου να παραμυθήσει⁵⁵ και να κοινωνήσει τον κατάδικο ο στρατιωτικός ιερέας Παπαστρατάκης. Μαζί του είχε ιδιαίτερη συνομιλία για ένα τέταρτο της ώρας. Πολλοί είδαν από τον φεγγίτη τον Μπουρλή να εξομολογείται με το κεφάλι σκυφτό κι ύστερα να κοινωνεί των αγράνων μυστηρίων.

Τις ιερές στιγμές διέκοψε ένας θόρυβος. Το αυτοκίνητο με τη δύναμη του Τμήματος Μεταγωγών είχε έρθει και ανέμενε. Επίσης, με άλλο αυτοκίνητο είχαν φτάσει και ο αντιπρόσωπος του κυβερνητικού επιτρόπου, λοχαγός Μοντάκης, μαζί με τον επίτροπο του Φρουραρχείου, κύριο Τσιπά, και τον γραμματέα του Στρατοδικείου, κύριο Παπαποστόλου. Με διαταγή των αξιωματικών ο κατάδικος οδηγήθηκε ενώπιόν τους. Ο Παπανικολάου του εξήγησε ότι έφτασε η ώρα. Ο κατάδικος υπέστη έναν μικρό, αδιόρατο κλονισμό. Ο ιερέας τον υποβάσταζε και τον ενθάρρυνε. Ήταν όμως περιττό. Αστραπιαία συνήλθε και είπε: “Είμαι έτοιμος. Πάμε, εμπρός!”.

54 Τραγιάσκα

55 Να παρηγορήσει.

Οδηγήθηκε από τους χωροφύλακες του Τμήματος Μεταγωγών στο φορτηγό αυτοκίνητο της 3ης Μεταγωγικής Μοίρας, στο οποίο εισήλθε και ο ιερέας. Προπορεύθηκε το αυτοκίνητο των αξιωματικών και το αυτοκίνητο του κατάδικου εκκίνησε υπό τις ψαλμωδίες του ιερέα. Τα δύο οχήματα διέρχονταν μέσα από στενούς δρομίσκους και τα παράθυρά τους ανοίγονταν, για να υπερπληρωθούν από περιεργούς που είχαν καταλάβει τα πεζοδρόμια. Το γκριζο αυτοκίνητο φάνηκε κι ένας ψίθυρος ακουγόταν: “Να ’τος! Αυτός είναι!”.

Ωρα 16.15. Ο συνήθης τόπος των εκτελέσεων πυρπολήθηκε από τις ηλιακές ακτίνες. Απόγευμα ζέστης, ιδρώτα και ευθυμίας. Το πλήθος που είχε συρρεύσει και απειλούσε να διαρρήξει τους στοίχους των στρατιωτικών, που είχαν τοποθετηθεί γύρω από τον τόπο της εκτέλεσης, ανέμενε, έπινε λεμονάδες, μασούσε πασατέμπο, κάπνιζε και αστειεύοταν. Άλλοι έκαναν κριτική στον όγκο του συρρέοντος κόσμου. Δεν ήταν τόσο ικανοποιητικός. Ύστερα η παράταξη δεν ήταν ομοιόμορφη...

Στο κλασικό «Π» στοιχίζονται οι άνδρες του Τάγματος Φρουράς με στρατιώτες του 18ου Συντάγματος που διέκοψαν τις εκεί εκτελούμενες ασκήσεις βολής, για να καταλάβουν μέρος της παράταξης. Πολλοί χωροφύλακες –τόσοι πολλοί που να απορούσε κανείς πώς βρέθηκαν– κατέβαλαν απεγνωσμένες προσπάθειες να διατηρήσουν κάποια τάξη. Το φιλοθεάμον κοινό, αποτελούμενο ως επί το πλείστον από στρατιώτες, ήταν αρκετά ατίθασο. Αλλά υπήρχαν και οι ευτυχείς θνητοί, τους οποίους με ζηλόφθονο μάτι έβλεπε το πλήθος, να κινούνται ελεύθερα στο τετράγωνο του θανάτου. Ήταν οι δημοσιογράφοι.

Περί τις 16:45 ένα σύννεφο σκόνης μαζί με τους βιασμένους ορυγμούς του κλάξον των αυτοκινήτων ειδοποίησαν το πλήθος ότι μεταφέρεται ο μελλοθάνατος. Ξάφνου όμως τα αυτοκίνητα σταμάτησαν. Στην καμπή του δρόμου βρέθηκαν μπροστά από την πένθιμη πομπή της κηδείας κάποιοι λοχία πεθαμένου στο Α΄ Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Και πράγμα παράδοξο, η κηδεία του πεθαμένου παραμέρισε μπροστά στην κηδεία του ζωντανού. Ο ζωντανός έμελλε να ταφή γρηγορότερα από τον νεκρό ήδη λοχία, σύμφωνα με τις ανεξιχνίαστες βουλές της μοίρας του. Ένας ψίθυρος ακούστηκε: “Έφτασε!”.

Ο κατάδικος αποβιβάστηκε από το αυτοκίνητο και οδηγήθηκε στο ύψωμα των εκτελέσεων. Εκεί πολιορκήθηκε από το σμήνος των δημοσιογράφων και κεραυνοβολήθηκε από ερωτήσεις.

“Την έκανες τη ληστεία στο Ορλιακό, Μπουρλή;”

“Ναι, την έκανα! Δεν έχω κάνει όμως τις άλλες, εκτός από αυτήν των Γιαννιτσών το 1921, που πιάσαμε τους Οθωμανούς. Από τη ληστεία του Ορλιακού πήραμε ο καθένας 40.000 δραχμές, αλλά μας τις κλέψανε οι αστυνομικοί στη Σερβία”

“Ποιοι και ποιο ήσασταν στη ληστεία του Ορλιακού;”

“Ο Τζατζάς, οι αδελφοί Κοζαρά, ο Κουτσούμπρας, ο Δημήτρης Χρόνης, ο Μπούτος κι εγώ.”

“Έκανες ποτέ φόνο, Μπουρλή;”

“Όχι, το ορκίζομαι στην ψυχή που θα παραδώσω.”

“Θέλεις να μας πεις τίποτα άλλο, Μπουρλή;”

“Θα τα πείτε;”

“Μείνε ήσυχος”

“Ναι, έχω ένα παράπονο. Είχα παρακαλέσει να με αφήσουν και αύριο, για να προφτάσει να έρθει η γυναίκα μου, η Σοφία, με τα παιδάκια μου, τη Βασιλεία και τον Γιώργο. Είχα να τους πω σπουδαία πράγματα.”

“Μπορείς να τα πεις σε μας με την πεποίθηση σίγουρη ότι θα της τα πούμε.”

“Σας ευχαριστώ. Να της πείτε να μη δώσει το ένα παιδί στον αδελφό μου, δεν θέλω. Και να ζητήσει από αυτόν να της δώσει 8.000 δραχμές.”

“Καλά, Μπουρλή. Δεν μας είπες όμως, πού βρίσκεται η γυναίκα σου και ο αδελφός σου;”

“Στη Σερβία”.

Υποκύπτοντας στην επιμονή του ανθυπολοχαγού, οι δημοσιογράφοι παραχωρήσαμε τον κατάδικο στους εκτελεστές του επιλόγου του δράματος. Ο Μπουρλής εγκαταλείφθηκε πάνω στο φοβερό ύψωμα απέναντι σε δέκα όπλα μάνλιχερ, ισάριθμα των ανδρών του τάγματος της Δημοκρατικής Φρουράς.

Ήταν η ώρα 16:57 ακριβώς. Νεκρική σιγή απλώθηκε από άκρο σ' άκρο. Αναμενόταν το πρώτο παράγγελμα. Ο μελλοθάνατος κάπνιζε ακόμα τραγικά ψύχραιμος το τσιγάρο του, από το οποίο σκορπιζόταν μια ελαφρά μυρωδιά χασίς. Οι παρευρισκόμενοι απομακρύνονταν σε αρκετή απόσταση εκτός βολής. Ο αξιωματικός ξιφούλκησε κι έδωσε το πρώτο παράγγελμα: “Γεμίσατε!”. Τα όπλα κατέβηκαν και γεμίστηκαν επί του γόνατος. Ο γραμματέας του Στρατοδικείου προχώρησε, αποκαλύφθηκε και ανάγνωσε την καταδικαστική απόφαση. Ένας ενωμοτάρχης προχώρησε και ρώτησε τον κατάδικο, αν θέλει να του δέσουν τα μάτια. Ο Μπουρλής αρνήθηκε. Δεν δέχθηκε επίσης ούτε να γονατίσει. Τρομερά ψύχραιμος με δεμένα πάντοτε τα χέρια ανέμενε να αντιμετωπίσει τον θάνατο.

Το δεύτερο παράγγελμα δόθηκε και το ξίφος υψώθηκε: “Επί σκοπόν!”. Ο Μπουρλής πέταξε το καπέλο του και φώναξε: “Ζήτω η ελευθερία! Γεια σας, παι...”. Δεν προλαβαίνει να αποτελειώσει τη φράση του. Το τρομερό παράγγελμα “Πυρ!” ακούστηκε και με το κατέβασμα του ξίφους ακολούθησε ομοβροντία πυροβολισμών. Υπό τη θερμή ευθυμία του απογέυματος, οι σωλήνες των όπλων του εκτελεστικού αποσπάσματος εκκένωσαν τον θάνατο στα στήθη του καταδικασμένου.

Ο λοχίας προχώρησε κι έδωσε την τελειωτική βολή. Με ανοιχτά τα μάτια οιμωγές εξήλθαν από το στόμα του Μπουρλή. Δεύτερη χαριστική βολή και ήταν πλέον νεκρός, πλημμυρισμένος από το αίμα του με το κρανίο του οικτρά παραμορφωμένο. Το πλήθος όρμησε περίεργο να δει τον νεκρό. Υπεράνθρωπες προσπάθειες στρατιωτών και χωροφυλάκων δεν κατόρθωσαν τίποτα. Τέλος, μετά βίας το φορείο με τον νεκρό μεταφέρθηκε από τους νεκροθάφτες στον νεοσκαφή τάφο, που βρισκόταν πενήντα εκατοστά απόσταση από τους τάφους των τουφεκισμένων Νικολάου, Σαληκουρτζή και Σταμούλη, οι οποίοι, από τις περιποιήσεις κάποιου χεριού, είχαν αποκτήσει κάγκελα, καντήλια και άνθη. Εκεί θάφτηκε και ο Δημήτρης Μπουρλής».

4 (Λάρισα, 24 Μαρτίου 1930, βράδυ)

Ήταν 12 τη νύχτα. Κάτω από το ξενοδοχείο μου διανυκτέρευε ένα ζαχαροπλαστείο. Πολλοί θαμώνες συζητούσαν άλλοτε χαμηλόφωνα και ψιθυριστά και άλλοτε με ένταση και ζωηρότητα για τα γεγονότα των ημερών. Είχα μόλις τηλεφωνήσει στην *Ακρόπολις* για να μεταδώσω τις πρώτες πληροφορίες και, με μόνο μου σύντροφο το τσιγάρο, του οποίου τον καπνό ρουφούσα άπληστα, προσπαθούσα να συντάξω τις εντυπώσεις μου. Πλαγίως μου κάθισε κάποιος, στο πρόσωπο του οποίου με τη δεύτερη, πιο προσεκτική –λόγω της νύχτας– ματιά αναγνώρισα τον κύριο Τσαμπουλά.

Αμέσως, σαν να επιδίωκε τη συντροφιά μου, μου έδωσε αναγνώριση, σημειώνοντάς μου ότι με γνώριζε ως δημοσιογράφο από τη Θεσσαλονίκη, καθώς και ο ίδιος με διάφορους τρόπους είχε εμπλακεί στην υπόθεση του Τζαζτά. Έπειτα, χωρίς να υπάρξει από μέρους μου αμφιβολία για την πρόθεσή του να κουβεντιάσουμε σχετικά, σχολίασε το γεγονός πως είμαι ο μοναδικός δημοσιογράφος αθηναϊκής εφημερίδας που κατέφθασε στο σημείο όσο τα γεγονότα εξελίσσονταν.

Του εξήγησα ότι στ' αλήθεια ήμουν τελικά, όπως είχα από την αρχή υποψιαστεί, ο μοναδικός δημοσιογράφος που ειδοποιήθηκε εγκαίρως. Το επείγον τηλεγράφημα είχε φτάσει σε εμένα από τον άτυχο ενωμοτάρχη Δαφέρμο, ο οποίος με καλούσε στη Λάρισα εμπιστευτικά, εξηγώντας μου με συντομία ότι ο λήσταρχος Τζατζάς επρόκειτο μέχρι το μεσημέρι να εξοντωθεί. Ο απόηχος των κατορθωμάτων του διαβόητου αρχιλήσταρχου, που για δεκαεννιά ολόκληρα χρόνια τρομοκράτησε ολόκληρη την Θεσσαλία, τη Μακεδονία και την Ήπειρο, έφτανε πάντα εκκωφαντικός μέχρι την Αθήνα, οπότε και η διεύθυνση της εφημερίδας αμέσως ενέκρινε την αποστολή μου στη Λάρισα.

«Το δημοσιογραφικό μου στάδιο, εδώ και έξι χρόνια, σε μεγάλο βαθμό ήδη από τη Θεσσαλονίκη, όπως γνωρίζετε, έχει αρκετά συνδεθεί με τον Τζατζά και τα κατορθωμάτα του. Ελπίζω», είπα χαμογελώντας, «η θανάτωσή του να μη βλάψει, τελικά, τη δουλειά μου. Το κομμένο του κεφάλι», συνέχισα, «είναι η χαριστική βολή στη ληστοκρατία της Ελλάδας. Όμως ενάμιση χρόνο πριν η πολιτεία είχε ήδη δώσει το οριστικό τέλος της με τη σε θάνατο καταδίκη των αδελφών Ρετζαίων από το Κακουργιοδικείο Κέρκυρας. Είχα παρακολουθήσει και καταγράψει τη σπουδαία αυτή δίκη, απεσταλμένος της εφημερίδας *Εσπερινής*. Είναι σίγουρο πως κανένας από τους δύο αδελφούς, Γιάννη και Θύμιο Ρέντζο, δεν πίστευε, στ' αλήθεια, μέχρι τη στιγμή εκείνη πως θα καταδικαστεί σε θάνατο για τη ληστεία της Πέτρας που διαπράχθηκε στις 13 Ιουνίου του 1926 στην καμπή της τοποθεσίας Πέτρα στην Ήπειρο. Σε εκείνο το σημείο γράφτηκε τότε το φρικαλεότερο έγκλημα που είδε ποτέ η Ελλάδα. Οκτώ άνθρωποι νεκροί και 15.000.000 της Εθνικής Τραπέζης κλεμμένα από τους δολοφόνους. Θυμάστε, φαντάζομαι...»

Το βλέμμα του με ενθάρρυνε να συνεχίσω. «Στις 7 Οκτωβρίου 1929 το ειδικό Πενταμελές Εφετείο είχε αποσυρθεί για να συνεδριάσει. Η διάσκεψη είχε παραταθεί μέχρι το απόγευμα. Όσο διαρκούσε η αναμονή όλοι οι κατηγορούμενοι, και ιδιαίτέρως οι Ρετζαίοι και οι τρεις αυτουργοί της ληστείας της Πέτρας, ήταν τόσο

φορτισμένοι που δεν μιλάγανε μεταξύ τους. Ανέμεναν κατειλημμένοι από αγωνία, την οποία πρόδιδαν τα κατακίτρινα και κίτρινα πρόσωπά τους, την απόφαση που θα όριζε τη διάρκεια της ζωής τους από 'δω και πέρα.

Στις 16:30 οι δικαστές εμφανίστηκαν και αμέσως κατέλαβαν τις θέσεις τους. Ο Πρόεδρος ξεκίνησε την ανάγνωση της πολυσέλιδης απόφασης του δικαστηρίου. Κατά τη διάρκεια της εκφώνησής της, όλοι οι κατηγορούμενοι με εντατική προσοχή εκδήλωναν την ψυχική τους διάθεση, κάνοντας διάφορες νευρικές κινήσεις και μορφασμούς. Οι Διαμαντής και Κωνσταντίνος Καψάλης και Ευάγγελος Κόκκαλης κρίθηκαν ένοχοι αυτουργίας για τη ληστεία της Πέτρας, ενώ οι Ιωάννης και Ευθύμιος Ρέντζος ένοχοι ηθικής αυτουργίας εξ ιδιοτέλειας. Το δικαστήριο επέβαλλε και στους πέντε τη θανατική ποινή. Ένοχοι, επίσης συνέργειας εξ ιδιοτέλειας, κρίθηκαν και ο Ιωάννης Ματσάγγας και ο Βασιλειάδης, οι οποίοι όμως καταδικάστηκαν στην ελαφρύτερη ποινή των ισοβίων δεσμών.

Οι καταδικασθέντες σε θάνατο και σε ισόβια δεσμά ήταν βαθύτατα θλιμμένοι. Ο Γιάννης και ο Θύμιος μετά βίας στέκονταν στα πόδια τους. Θεωρούσαν την ποινή άδικη. Πίστευαν ότι στην πραγματικότητα το δικαστήριο έλαβε υπόψη τα εγκλήματα που διέπραξαν πριν την αμνηστία τους, αλλά ακόμα και την εξέγερση της κοινής γνώμης μετά την τελευταία απαγωγή του Τζατζά σε βάρος του γερούσιαστή Χατζηγάκη.

Εκείνο το δικαστήριο αποτέλεσε και την αφορμή να ζητήσω από τον Πέτρο Γιάνναρο, τον διευθυντή της εφημερίδας μου, να γράψω ένα μεγάλο ρεπορτάζ, για τις ανάγκες του οποίου επισκέφθηκα μια σειρά από περιοχές, όπου ανθούσε η ληστεία. Την επόμενη κιόλας μέρα πέρασα από την Κέρκυρα στην Αλβανία και από εκεί στην Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία με την ελπίδα πάντα ότι θα κατάφερνα να συναντήσω τον Τζατζά και να περάσω λίγες μέρες μαζί του».

Ενδιαφερόμενος να ακούσει τις λεπτομέρειες αυτού του οδοιπορικού, ο συνομιλητής μου άναψε το τσιγάρο που είχε τοποθετημένο στα χείλη του και κρεμάστηκε από τα δικά μου.

«Η Αδριατική μάς υποδέχτηκε αφιλόξενα. Ο ουρανός ήταν μαύρος και σκοτεινός κι ένας δυνατός αέρας σήκωνε πελώρια κύματα. Ολόκληρη τη νύχτα το βαπόρι μας, ένα παλιό ιταλικό ημιφορτηγό, πάλευε απεγνωσμένα με τη μανιασμένη θάλασσα. Όταν έφεξε, φάνηκαν οι ακτές της Αλβανίας. Σε λίγο θα φτάναμε στον προορισμό μας.

Στάθηκα όρθιος στη γέφυρα, κοιτάζοντας τα κύματα να πέφτουν λυσσασμένα στις πλευρές του βαποριού. Κάτω, στην πλώρη, λογής λογής άνθρωποι, καθισμένοι σταυροπόδι και ξαπλωμένοι ανάμεσα σε κιβώτια και αλυσίδες. Ξύπνιοι, αλλά τρομοκρατημένοι από τη θύελλα. Ένας μόνο δεν ενδιαφερόταν για την καταιγίδα. Ήταν ξαπλωμένος στο μέσο του καταστρώματος και κάπνιζε αδιάκοπα. Κάτι κουρέλια έκρυβαν το αθλητικό σώμα του. Ακριβώς εκείνη τη στιγμή το πλοίο μπήκε στο λιμάνι της Αυλώνας. Η θάλασσα έγινε απότομα λίμνη. Οι άγκυρες έσκισαν τα γαλανά νερά και το βαπόρι σταμάτησε κάτω από το ιώδες βουνό με τα κάτασπρα χωριά.

Κατέβηκα στο κατάστρωμα, όπου όλοι ετοιμάζαν τις βαλίτσες τους. Ο άγνωστος με το αθλητικό σώμα τινάχθηκε όρθιος και πήγε στα πλάγια του πλοίου. Τα μάτια του έλαμπαν παράξενα μέσα στο ηλιοκαμένο του πρόσωπο. Άνοιξε το στόμα του και μόρφασε σαν να ήθελε κάτι να μου πει. Τελικά του απηύθυνα εγώ τον λόγο. Γνώριζε πολύ καλά τα ελληνικά. Ήταν Έλληνας που γεννήθηκε στην Αλβανία. Μου συστήθηκε με το όνομα Αζίζ. Επανερχόταν, όπως μου εξήγησε, στη χώρα αυτήν κατόπιν μακράς απουσίας. Στη φωνή του διέκρινα κάποιο ράγισμα και στο βλέμμα του κάτι το διάπυρο και συγχρόνως απελπισμένο. Κουβαλούσε πολλά χρήματα πάνω του. Υπέθεσα πως η άθλια εμφάνισή του ίσως να μην ήταν παρά κάλυψη.

Αποβιβαστήκαμε μαζί στην Αυλώνα. Προθυμοποιήθηκε να μου βρει ένα υποφερτό δωμάτιο. Το μεσημέρι γευματίσαμε μαζί και όσο τρώγαμε με ρώτησε: “Γιατί ήρθατε εδώ; Ο τόπος αυτός είναι πολύ άγριος”.

“Ακριβώς η αιτία αυτή με έφερε στα χώματα σας”, του απάντησα. “Είμαι δημοσιογράφος και θέλω να μάθω για τη ζωή των ληστών. Θα ξεκινήσω την περιοδεία μου από τη χώρα σας κι έπειτα θα συνεχίσω στην Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία με σκοπό να βρω τον καπετάνιο Τζατζά και να γράψω γι’ αυτόν”. Ο Αζίζ χαμογέλασε χωρίς να πει τίποτα.

Τη νύχτα περπατήσαμε στην παραλία. Περάσαμε έξω από ένα καράβι αγκυροβολημένο στο λιμάνι. Ο πλοίαρχος, ένας τεράστιος άντρας, άνοιξε την αγκαλιά του κι έσφιξε τον Αζίζ. Μιλήσανε γρήγορα στα αλβανικά και μετά με κοίταξαν. “Καθίστε”, μου είπε ο πλοίαρχος και μου προσέφερε μια καρέκλα. Ένας ημίγυμνος νέος ήρθε και καθάρισε το τραπέζι από ένα πιάτο φασόλια και μας σέρβιρε ουίσκι. Συνέχισαν να μιλάνε αλβανικά σε ρυθμούς πυρετώδεις χωρίς να μπορώ να καταλάβω λέξη. Ο Αζίζ μού χτύπησε φιλικά τον ώμο. “Πρόκειται για μια πολύ σπουδαία υπόθεση. Μας συγχωρείς που μιλάμε στη γλώσσα μας. Αργότερα θα σου εξηγήσω”.

Κατάλαβα ότι θα μου εμπιστευόταν κάποιο σπουδαίο μυστικό και, πράγματι, λίγη ώρα μετά μου εξήγησε: “Τύρισα στην Αλβανία για να σκοτώσω κάποιον που με πρόδωσε. Μάθε ότι θα τον σφάζω σαν τραγί”. “Και είσαι σίγουρος ότι θα σκοτώσεις μόνο έναν;” τον διέκοψε ο πλοίαρχος, καγχάζοντας. Στο άκουσμα αυτών των λέξεων ένιωσα το κορμί μου να παγώνει ολόκληρο. “Άκου”, μου είπε ο Αζίζ, “στο βαπόρι μού μίλησες περί ληστών κι εξέφρασες την επιθυμία να τους γνωρίσεις. Είμαι κι εγώ ένας απ’ αυτούς. Θέλεις, λοιπόν, τώρα να σου πω για ποιον λόγο βγήκα στο κλαρί;”. Σαν να είχα χάσει τη φωνή μου κατάφερα μόνο να του γνέψω καταφατικά.

“Πριν λίγα χρόνια, όταν η αδελφή μου ήταν δεκαπέντε χρόνων, επέστρεψε ένα βράδυ στο σπίτι και λιποθύμησε. Είχε παρασυρθεί από έναν γέρο γείτονά μας στα χωράφια κι είχε χάσει την τιμή της. Ο πατέρας μου την έσφαξε αμέσως, γιατί στους τόπους μας μια κόρη οφείλει να φονευθεί, άμα αφήσει να τη βιάσουν. Ύστερα πήρε το ντουφέκι του και σκότωσε τον γέρο. Του έριξε δυο σφαίρες από το παράθυρο την ώρα που έτρωγε στο τραπέζι με τα δυο παιδιά του. Έπειτα, βγήκε στο κλαρί κι έγινε σύντροφος του Καντάρα που τρομοκρατούσε από χρόνια ολόκληρες περιοχές της Αλβανίας και της Ελλάδας.

Τα αποσπάσματα πολλές φορές συνεπλάκησαν με τη συμμορία τους κι έχασαν αρκετούς άνδρες. Στο τέλος κουράστηκαν και άφησαν τον πατέρα μου ήσυχο.

Οι πλούσιοι ταξιδιώτες λάμβαναν εγκαίρως ειδοποίηση και απέφευγαν να περνάνε από το μέρος εκείνο. Μια μέρα η μάνα μου έπεσε βαριά άρρωστη. Ο πατέρας μου το έμαθε και δεν μπόρεσε να αντισταθεί στον πειρασμό να έρθει να τη δει. Προστατευμένος από έμπιστους φίλους, κατέβηκε μια νύχτα μέχρι τα Τίρανα.

Πέρασαν από τότε ολόκληρα πέντε έτη. Ήμουν μικρό παιδί. Τον βλέπω ακόμα να επιστρέφει στο σπίτι με τη δερμάτινη στολή του, με τις μπότες του, με το φέσι του και το όπλο στο χέρι. Τα γένια του είχαν ασπρίσει. Έπεσε στην αγκαλιά της μητέρας μου και ύστερα μας φίλησε όλους με μεγάλη συγκίνηση. Έφυγε μόλις άρχισε να ξημερώνει. Ακούστηκαν μερικοί πυροβολισμοί. Δυο άντρες που ήταν κρυμμένοι πίσω από έναν τοίχο τον δολοφόνησαν”.

“Ωστε οι χωροφύλακες είχαν ανακαλύψει τα ίχνη του;”, ρώτησα. Ο Αζίζ σήκωσε το κεφάλι.

“Δεν ήταν οι χωροφύλακες, αλλά τα δυο παιδιά του ανθρώπου που σκότωσε ο πατέρας μου. Ήμασταν πολύ νέοι για να εκδικηθούμε. Η αδελφή μου παντρεύτηκε έναν Έλληνα που έμενε στη Θεσσαλονίκη κι εγώ έφυγα για την Ιταλία, περιμένοντας τη στιγμή που θα έπαιρνα το αίμα πίσω. Έζησα στην Ιταλία ήσυχος κι ευτυχισμένος. Παντρεύτηκα με μια Αλβανίδα που γνώρισα εκεί κι έκανα κι ένα παιδί.

Ξαφνικά μια μέρα η μάνα μου, που διψούσε για εκδίκηση για τον σκοτωμό του πατέρα μου, είπε στον αδελφό μου πως έφτασε η ώρα να χυθεί αίμα. Εκείνος δείλιασε, ζήτησε χρόνο για να αποφασίσει και στο τέλος ομολόγησε ότι δεν ήθελε. Ότι δεν έπρεπε να χυθεί αίμα. Τότε...”. Ο Αζίζ ρούφηξε ένα ποτήρι ούισκι, ανέπνευσε δυνατά και συνέχισε. “Τότε η μητέρα μου μού έγραψε να γυρίσω πίσω. Χρειαζόταν κάποιος για το έργο αυτό. Άφησα τη θέση μου, τη γυναίκα μου, το παιδί μου και ξαναγύρισα. Τώρα κρύβομαι, γιατί, αν οι άλλοι δύο υποπτευθούν κάτι και μάθουν για την επιστροφή μου, θα φύγουν. Δεν ξέρω, μάλιστα, αν θα πάω να χαιρετήσω τη μητέρα μου πριν ξεκαθαρίσω τους λογαριασμούς μου. Ύστερα θα βγω στο κλαρί όπως τόσοι άλλοι και θα ζήσω με το επάγγελμα αυτό”.

“Και η γυναίκα σου; Το παιδί σου;”

“Θα έρθουν εδώ. Ένας λήσταρχος μπορεί να είναι και παντρεμένος και να βλέπει τους δικούς του. Τίποτα δεν τον εμποδίζει. Αρκεί μόνο να ξέρει να προφυλάγεται”.

Αποφάσισα να χρησιμοποιήσω την αρκετά τακτική αεροπορική συγκοινωνία που συνέδεε την Αυλώνα με το Δυρράχιο και τα Τίρανα. Ο Αζίζ με συνόδευσε μέχρι το αεροδρόμιο. Δεν του είπα τίποτα για τον φόνο που επρόκειτο να κάνει. Μόνο, όταν μου έσφιξε το χέρι, τον ρώτησα απλώς: “Θα ξαναειδωθούμε;”.

“Νέσσερ”, μου απάντησε, μειδιώντας. Νέσσερ θα πει “ίσως”, “κάποτε”, “μια μέρα”. Θα πει επίσης “ποιος ξέρει;”. Είναι μια λέξη που μόνο από τον τρόπο που την προφέρει κανείς μπορείς να καταλάβεις τη σημασία της.

Τέσσερις μέρες αργότερα βρέθηκα να κάθομαι στο πεζοδρόμιο ενός καφενείου στα Τίρανα. Υπήρχαν εκεί ένας αξιωματικός της αστυνομίας, ένας αλβανός νεαρός διπλωμάτης και ο καθηγητής γαλλικών των αδελφών του βασιλιά Ζόγου. Πολύ σύντομα άρχισαν να μιλούν για διάφορα ληστρικά συμβάντα.

“Έχουμε ένα νέο έγκλημα από χθες”, είπε απότομα ο αστυνομικός. Οι παριστάμενοι έσκυψαν για να ακούσουν. “Κατά το σούρουπο δυο αδελφοί υπέστησαν

επίθεση έξω από το σπίτι τους. Ο ένας δολοφονήθηκε. Ο άλλος τη γλίτωσε με ένα ελαφρύ τραύμα”. Κανένας από την ομήγυρη δεν παρατήρησε την ταραχή μου, που με δυσκολία συγκράτησα. Ο αξιωματικός προσέθεσε: “Πρόκειται, ασφαλώς, περί εκδικήσεως. Οι δυο αυτοί άνθρωποι είχαν δολοφονήσει πριν καιρό έναν διάσημο ληστή. Αν ο γιος αυτουνού δεν ήταν μακριά από την Αλβανία, θα νόμιζα ότι αυτός τους πυροβόλησε. Ο αδελφός του κατόρθωσε να αποδείξει το άλλοθι. Δεν μπορούμε να καταλάβουμε τι συμβαίνει”.

Όλοι εξέφρασαν την έκπληξή τους. Ο καθηγητής γαλλικών που φορούσε γυαλιά και ζακέ παρέδωσε ένα μάθημα εγκληματικής ψυχολογίας. Ο διπλωμάτης είπε τη γνώμη του κατά τον τόνο της Κοινωνίας των Εθνών. Μόνο εγώ δεν έλαβα μέρος στη συζήτηση. Ο αστυνομικός παρατήρησε με κάποια έκπληξη ότι, ενώ ήμουν δημοσιογράφος, δεν φαινόμουν πολύ να ενδιαφέρομαι για τέτοια ζητήματα.

Όταν επέστρεψα στο ξενοδοχείο, κάποιος με περίμενε στο μικρό σαλονάκι. Ήταν ο Αζίζ. Τον κοίταξα με φόβο και το χέρι που του έτεινα έτρεμε. Τον έσυρα έξω και βηματίσαμε άσκοπα μέσα στους λασπωμένους μαύρους δρομίσκους. Αποφύγαμε και οι δύο να μιλήσουμε απ’ ευθείας για το ζήτημα.

“Και τώρα; Τι θα κάνεις;” τον ρώτησα μετά από λίγο.

Ο Αζίζ σήκωσε το κεφάλι. “Δεν με αναγνώρισε κανείς”, απάντησε. “Μερικοί φίλοι μου προμήθευσαν ένα αυτοκίνητο. Θέλω να φύγω για το εσωτερικό. Θα μεταφέρω επιβάτες. Όταν η Αστυνομία απελπιστεί σχετικά με την ανακάλυψη του δολοφόνου, θα επιστρέψω. Σκέψου ότι μου ξέφυγε ο ένας και άρα ένας από τους δολοφόνους του πατέρα μου είναι ακόμα ζωντανός”.

Γρήγορα χωρίς να το σκεφτώ πρότεινα: “Θέλεις να έρθεις μαζί μου; Θα διατρέξω την Αλβανία, την Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία. Έχω ανάγκη από ένα αυτοκίνητο και από έναν διερμηνέα. Εσύ κάπως ξέρεις τους ανθρώπους που θέλω να δω. Σε μισθώνω μαζί με το αυτοκίνητο σου”. Ο Αζίζ δέχτηκε. Δίχως τη βοήθειά του δεν θα μπορούσα να κάνω αυτό που ήθελα. Χωρίς να το ξέρω είχα εξασφαλίσει την επιτυχία του ρεπορτάζ μου.

Αναχωρήσαμε την επομένη. Ο Αζίζ έκοψε τα γένια του και ντύθηκε ευρωπαϊκά. Είχε γίνει ένας άψογος υπάλληλος, σχεδόν δειλός, που εργαζόταν, για να κερδίσει το ψωμί του. Το αυτοκίνητό του ήταν ένα Φορντ, στερεό και ψηλό, που μπορούσε να περάσει τις πιο δύσκολες κακοτοπιές και να διασχίσει μια χώρα γεμάτη από άσχημους δρόμους. Στην κεντρική πλατεία των Τιράνων σταματήσαμε λίγα λεπτά για να χαιρετήσω τον διευθυντή της αστυνομίας. Καθότανε, όπως και την προηγούμενη μέρα, στο ίδιο τραπέζι και στην ίδια καρέκλα και συζητούσε με τον διπλωμάτη. “Μα τι διάβολο; Οι άνθρωποι αυτοί εργάζονται στα καφενεία;”, αναρωτήθηκα. Ο Αζίζ γύρισε το κεφάλι του, ώστε να μην τον δουν. Ο αστυνόμος μου ευχήθηκε καλό ταξίδι με έναν ειρωνικό τρόπο: “Δεν θα συναντήσετε ληστές”, μου είπε. “Τους έχουμε όλους εξοντώσει!”. Καθώς το αυτοκίνητο ξανάρχισε να τρέχει, έστρεψα και του φώναξα: “Νέτσερ!”.

Μετά από μία μέρα και μία νύχτα δρόμου φτάσαμε στο Αργυρόκαστρο, την πόλη που βρίσκεται στο μεσημβρινό άκρο της Αλβανίας. Εκεί φάγαμε κάτι και ξεκινήσαμε πάλι. Έπειτα από μία ώρα αρχίσαμε να εισερχόμαστε στην Ήπειρο, τη

θρυλική χώρα των ληστών. Το απόγευμα αφήσαμε τη μεγάλη οδό των Ιωαννίνων και πήραμε τον δρόμο που χανόταν στο βουνό.

“Εδώ, καθώς μου είπαν στα Γιάννενα”, άρχισε να λέει ο Αζίζ, “αιχμαλωτίστηκαν εκατό άνθρωποι από τη ληστοσυμμορία του Τζατζά. Είναι ένα θηρίο που το τρέμει όλη η περιοχή.”

“Πώς έγινε ληστής;”

“Μια ακόμα ιστορία εκδίκησης τον έφερε κι αυτόν έξω απ’ τον νόμο. Κι έχει γίνει τόσο τρομερός που οι χωροφύλακες αλλάζουν δρόμο, ενώ όσοι ταξιδιώτες είναι υποχρεωμένοι να διασχίσουν τη περιοχή ζητούν ένοπλη φρουρά να τους συνοδέψει. Η ενεργητικότητα και η δύναμή του είναι μεγάλη. Άκουσα να λένε ότι μπορεί να διανύσει πεζή σε μία μόνο μέρα τα εκατό χιλιόμετρα που χωρίζουν τα Γιάννενα από το Αργυρόκαστρο! Ο λήσταρχος αυτός έχει μια στρατιά ολόκληρη από οπαδούς. Όλοι οι πρόκριτοι τον υποστηρίζουν και τον υποθάλπουν. Ζει μέσα στις σπηλιές και στα κορφοβούνια και κανείς ποτέ δεν τολμά να τον θίξει. Είναι πολύ φιλεύσπλαχνος και σκορπάει άφθονα χρήματα. Όταν ποτέ κατέβει στα χωριά οι φτωχοί χωριάτες βγαίνουν στους δρόμους και φωνάζουν από χαρά. Οι γυναίκες αφήνουν τις δουλειές τους και οι άνδρες τους αγρούς, για να χορέψουν μέσα στους δρόμους. Κάποτε, μάλιστα, ως πυροτέχνημα για την υποδοχή του χρησιμεύουν τα έπιπλα κανενός τοκογλύφου”.

Στο πανδοχείο που κάναμε στάση μερικοί χωροφύλακες έπιναν ρακί και γλεντούσαν. Τέντωνα τα αυτιά μου για να ακούσω τον αντίλαλο των χαρούμενων τραγουδιών τους. Ένας από αυτούς είχε μαζί του έναν αυλό φτιαγμένο από κέρατο και σκόρπιζε παθητικούς σκοπούς την ώρα που ο Αζίζ συνέχισε να μου εξιστορεί ορισμένα γεγονότα γύρω από τη ζωή του Τζατζά:

“Κάποτε ο λήσταρχος Τζατζάς ερωτεύτηκε τρελά μια πανέμορφη κοπέλα κι έζησε μαζί της αρκετό καιρό. Την έκλεψε μέσα από τη στάνη του πατέρα της. Σταμάτησε πια να ασχολείται και με τα χρήματα και με τους χωροφύλακες. Η μόνη του σκέψη ήταν η γυναίκα που αγαπούσε. Είχε αποφασίσει να αφήσει το κλαρί και η αστυνομία, που παρακολουθούσε τις εξελίξεις, προσπαθούσε να τον καταλάβει εξ απρόοπτου. Οι χωροφύλακες πλησίαζαν κατά δεκάδες τη σπηλιά που ζούσε ευτυχισμένος, αλλά κάθε φορά που ο κίνδυνος ήταν μεγάλος τα παλικάρια του τον ειδοποιούσαν κι έτσι ο λήσταρχος άρπαζε την ερωμένη του και χανόταν μέσα στις χαράδρες. Αυτό κράτησε αρκετό καιρό, ώσπου το έπιασαν με κατεργαριά. Ένας αστυνόμος έπεισε τη γυναίκα του Τζατζά να του πει ότι, αν παραδινόταν θα έπαιρνε αμνηστία. Αυτός το πίστεψε κι ένα ωραίο πρωί παρουσιάστηκε μόνος του στη χωροφυλακή της Λάρισας.”

“Και τώρα, πώς ξαναβρέθηκε στο κλαρί;”

“Όταν κατάλαβε ότι ο αστυνόμος τού είχε στήσει παγίδα και πως θα έμενε στη φυλακή, δραπέτευσε. Και τώρα άκουσε μιαν άλλη ιστορία που θα σου διηγηθώ”.

Πήγα να πλησιάσω το αυτί μου κοντά στο στόμα του, για να μη χάσω λέξη, όμως ο Αζίζ σηκώθηκε από την καρέκλα του, κάνοντας μου νόημα να φύγουμε από το πανδοχείο. Η αφήγησή του συνεχίστηκε μαζί με το ταξίδι μας, μόλις μπήκαμε στο αυτοκίνητο:

“Εδώ και λίγα χρόνια υπήρχαν δυο φοβεροί ληστές που τρομοκρατούσαν ολόκληρη την Ήπειρο. Ήταν Αλβανοί και λέγονταν Μίρο και Αμέντ Λεμτζέ. Τους είχε γεννήσει μία μητέρα και είχαν πάρει τα βουνά, γιατί και αυτοί σκότωσαν την αδελφή τους. Ολόκληροι λόχοι στρατού τους κυνηγούσαν μα ήταν αδύνατο να τους συλλάβουν. Τα κεφάλια τους είχαν επικηρυχτεί για σεβαστό ποσό, αλλά κανείς δεν τους πρόδιδε. Η τύχη όμως γύρισε κάποτε. Ο ένας μετά τον άλλον οι άνδρες των Λεμτζέ σκοτώθηκαν, συνελήφθησαν ή λιποτάχτησαν. Στο τέλος δεν έμεινε παρά ένας μαζί τους. Οι χωροφύλακες τούς είχαν περιζώσει και αναγκάστηκαν να καταφύγουν στα ελληνικά σύνορα.

“Φύγετε”, είχε πει ο Μίρο στους άλλους. “Αν μείνετε μαζί μου, δεν θα σωθεί κανείς”. Χωρίστηκαν, κλαίγοντας, για πρώτη φορά στη ζωή τους. Ο Μίρο ανέμενε το τέλος. Μολαταύτα, ήταν εκείνος που έζησε. Οι χωροφύλακες δεν τον βρήκαν”.

Το αυτοκίνητό μας είχε φθάσει κοντά σ’ ένα πέτρινο σπίτι που βρισκόταν μέσα στα δέντρα. “Εκεί”, μου είπε ο Αζίζ, “ο Αμέντ και ο σύντροφός του σταμάτησαν λίγες ώρες για ν’ αναπαυθούν. Αλλά η κούραση και η αποθάρρυνση έκαναν τον σύντροφό του να χάσει και αυτό το αίσθημα της τιμής. Σκέφτηκε ότι ήταν χαμένοι και θυμήθηκε ότι μεγάλη αμοιβή είχε οριστεί γι’ αυτόν που θα έφερνε το κεφάλι ενός από τα αδέρφια κι επιπλέον, αν ήταν ληστής, θα του δινόταν χάρη. Ο Αμέντ σηκώθηκε μόλις έφεξε, βγήκε στο κατώφλι της πόρτας και κοίταξε το βουνό και τον ήλιο. Ίσως να ήλπιζε ακόμη τη στιγμή εκείνη. Μια πιστολιά όμως τον έριξε νεκρό.

Στα Γιάννενα ήταν ημέρα αγοράς. Οι έμποροι αλληλοβρίζονταν, τα παιδιά κυλιόντουσαν στη σκόνη, οι γυναίκες έφεραν στη ράχη τούς μεγάλους μπόγους και οι άνδρες γελούσαν κι έπιναν. Έπειτα, μια εκπληκτική και τρομερή φήμη κυκλοφόρησε. Όλοι παραμέρισαν για ν’ αφήσουν να προχωρήσει ένας λασπωμένος καβαλάρης με τα χέρια γεμάτα αίματα. Ο καβαλάρης, όταν είδε τον αστυνόμο, έριξε στα πόδια του το όπλο και το μαχαίρι του κι ύστερα έσυρε μέσα από ένα ταγάρι το κεφάλι του Αμέντ Λεμτζέ.

Επάνω στις αετοράχες ο Μίρο δεν ήξερε τι είχε συμβεί. Έτρεχε σαν τρελός στις χαράδρες και τα κορφοβούνια, για να βρει τον πιστό σύντροφο και αδερφό του. Μα εκείνος δεν φαινόταν πουθενά. Οι χωρικοί, όταν έβλεπαν να εμφανίζεται σε καμιά κορυφή η σιλουέτα αυτή με τα κατάμαυρα πυκνά γένια που έφθαναν ως το στήθος, έτρεμαν από φόβο”. Ο Αζίζ σιώπησε.

“Και μετά;”, τον ρώτησα με αγωνία. Χωρίς να μου απαντήσει ο Αζίζ στάθμευσε ξανά το αυτοκίνητο. Αυτήν τη φορά βρισκόμασταν μπρος στην πόρτα ενός μοναστηριού, ενός τεκέ που ήταν χρωματισμένος κόκκινος. Κατεβήκαμε από το όχημα και ακολούθησα τον Αζίζ. Κτύπησε το μάνταλο της πόρτας. Ένας μοναχός ήρθε ν’ ανοίξει. Μας άφησαν να μπούμε μέσα. Σε μια στοά γεμάτη άνθη μας προσέφεραν κρασί και σταφίδες.

Ο Αζίζ συνέχισε: “Εδώ ο Μίρο ήρθε ένα βράδυ εξαντλημένος να ζητήσει άσυλο. Οι μοναχοί τον έμπασαν μέσα και του έδωσαν να φάγει και να πιει. Αλλά η όψη του μουσαφίρη τούς ανησύχησε. Στο πρόσωπο του απαίσιου αυτού αλήτη νόμισαν πως γνώρισαν τον περίφημο ληστή. Και τότε, για να τον θέσουν σε σκληρή δοκιμασία, άρχισαν να αφηγούνται μπρος του τον τραγικό θάνατο του Αμέντ Λεμτζέ.

Ο Μίρο σκυμμένος επάνω στο τραπέζι με τα μάτια νεκρά και μισοκλεισμένα, έπινε καφέ. Επί πολλή ώρα αντιστάθηκε, κράτησε τη θλίψη μέσα στο στήθος του και κατόρθωσε να συγκρατήσει τα δάκρυά του κάτω από τα βλέφαρα. Αλλά οι μοναχοί τον παρατήρησαν προσεκτικά και στο τέλος ένας απ' αυτούς σταμάτησε με μια χειρονομία εκείνον που μιλούσε. Δεν ήταν ανάγκη να προχωρήσει περισσότερο. Μέσα στο χέρι του αλήτη το φλιτζάνι έτρεμε. Ήταν, φυσικά, ο αδελφός του Αμέντ.

Αμέσως ειδοποιήθηκαν αστυνομικοί, που ήρθαν στο μοναστήρι να συλλάβουν τον ηττημένο ληστή. Δέκα χωροφύλακες τον συνόδευσαν κατά τη μεταφορά του στα Γιάννενα. Στον δρόμο απλώς τους είπε: “Πολεμήσαμε επί πολύ, αλλά πιστά. Θα ήθελα να πεθάνω στα βουνά με μια σφαίρα και όχι να με τουφεκίσουν μπρος στους ανθρώπους”. Οι χωροφύλακες συνεννοήθηκαν. Ο ένας εξ αυτών διέταξε: “Εμπρός! Ανέβα πάνω στον βράχο αυτό”. Ο ληστής, τρέμοντας και διστάζοντας, υπάκουσε. “Στρέψε προς εμάς. Αντίο!”, φώναζαν οι χωροφύλακες. Ο Μίρο Λεμτζέ στάθηκε όρθιος, δέχθηκε δέκα σφαίρες στην καρδιά από τους εχθρούς του κι έπεσε εμπρός, όπως ήθελε...”. Το μοναστήρι ήταν γεμάτο αρώματα. “Ας ξαναφύγουμε”, είπε ο Αζίζ. “Οι ληστές είναι μακριά, στη λίμνη Οχρίδα, και μακρύτερα, στο Όστροβο, οι κοιτατζήδες”.

Εκείνο το βράδυ φάγαμε στην Κλειδωνιά, ένα χωριουδάκι που βρίσκεται στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Η νύχτα βρήκε το αυτοκίνητο καταλασπωμένο να χορεύει μέσα στον κατεστραμμένο δρόμο. Σε κάποια σημεία δεν υπήρχε καν δρόμος και ο Αζίζ οδηγούταν από το ένστικτο κατ' ευθείαν προς κάποιο δέντρο ή βράχο που διακρινόταν την τελευταία στιγμή κάτω από το χλωμό φως της σελήνης. Κάποτε περνούσαμε και από κανένα χωριό. Όμως όλοι οι χωριάτες ήταν βυθισμένοι σε μακάριο ύπνο. Μόνο στον κήπο ενός μικρού πλινθόκτιστου μοναστηριού περπατούσαν ρακένδυτοι γέροι μοναχοί, που φαίνεται πως πήγαιναν να προσευχηθούν προτού κοιμηθούν μέσα στα κελιά τους.

Ο Αζίζ ήταν σκυμμένος επάνω στο βολάν του με τα δόντια σφιγμένα κι εγώ μαζεμένος δίπλα του από το κρύο και από τον φόβο, με το χέρι χωμένο στην τσέπη του πανωφοριού μου και επάνω στο ρεβόλβερ μου. Βρισκόμασταν σε εκείνον τον δρόμο που όλοι στην Αλβανία ξέρουν πως φρουρείται και φράσσεται από αλήτες. Και δεν ήταν πια οι κλασικοί ληστές, των οποίων οι Λεμτζέ ήταν το τελευταίο πρότυπο, αλλά μεμονωμένοι και μέτριοι κακοποιοί. Μας είπαν να αποφύγουμε το μέρος αυτό, αλλά το περάσαμε τη νύχτα εκείνη χωρίς –ευτυχώς– να μας συμβεί τίποτα.

Κατακουρασμένος έκλεισα κάποια στιγμή τα μάτια μου και σχεδόν κοιμήθηκα. Ένα τίναγμα δυνατότερο από τα άλλα με ξύπνησε. Είδα ότι ο Αζίζ είχε εγκαταλείψει οριστικά το σχέδιο του δρόμου και οδηγούσε το αυτοκίνητο μέσα από τον βάλτο, κατευθυνόμενος δεν ξέρω πού. “Πού πάμε;”, του φώναξα έντρομος. Με μια χειρονομία μου ένευσε να του έχω εμπιστοσύνη. Εκείνη τη στιγμή περάσαμε έναν μικρό χείμαρρο και το μαύρο νερό, γεμάτο χρυσές αντανακλάσεις, υπερέβαινε το σκαλοπάτι του αυτοκινήτου. Στο τέλος, φτάσαμε μπροστά σ' ένα μοναχικό σπίτι που τα παράθυρά του ήταν κατάφωτα.

Ο Αζίζ χτύπησε την πόρτα και είπε λίγες λέξεις, στηρίζοντας το στόμα του σε κάποια χαραμάδα. Μας άνοιξαν αμέσως. Οι χωρικοί ήταν ακόμη στο τραπέζι και

δειπνούσαν. Ο άνδρας ήταν μικρόσωμος και ισχνός με τα κίτρινα μάτια του πάντοτε ακίνητα και η γυναίκα του ήταν ωραία, λεπτή και γελαστή. Τέσσερα παιδιά φρόνιμα έτρωγαν τη σούπα τους. Σε μια γωνιά κρεμόντουσαν δύο εικονίσματα. Ένα όπλο ήταν ριγμένο στο κρεβάτι και φαινόταν πως μόλις είχε εναποτεθεί εκεί. Μια κάπα βρισκότανε επάνω σ' ένα κάθισμα. Το δωμάτιο ήταν καθαρό κι ευχάριστο. Επάνω από το τζάκι υπήρχε μια λιθογραφία του βασιλιά Ζόγου, εφίππου με φτερά, μανδύα, σπιρούνια και σπαθί. Ήταν το σπίτι ενός χωρικού χωρίς περιουσία, αλλά οπωσδήποτε ευτυχισμένου.

Μας υποδέχτηκαν θερμότατα και η γυναίκα έφερε ένα μπουκάλι με ρακί και γλυκά. Όλη η οικογένεια είχε στα χείλη της τ' όνομα του Αζίζ και το πρόφερε με ειλικρινή χαρά. “Είναι ένας φίλος του πατέρα μου”, μου εξήγησε ο Αζίζ. “Η μάλλον το σπίτι αυτό ήταν για τον πατέρα μου κάτι σαν δικό του. Όσο βρισκόταν στα βουνά, ποτέ δεν ζήτησε ματαίως εδώ κρασί, κρεβάτι και καταφύγιο. Ο Ορίμα, που μας φιλοξενεί σήμερα, ήταν τότε μικρό παιδί. Αλλά οι γονείς του εξαφανίστηκαν, όπως ο πατέρας μου. Αυτός διατήρησε τη φιλία κι εγώ την ευγνωμοσύνη.”

“Γιατί με έφερες εδώ;”

“Απλώς για να περάσαμε την νύκτα. Ύστερα... Το πρωί θα μάθεις”.

Η γυναίκα κοίμισε τα παιδιά και ήρθε και κάθισε σ' ένα χαμηλό καρεκλάκι κοντά στη φωτιά με τα χέρια στα γόνατα και το στόμα μισανοιγμένο. Ο οικοδεσπότης έστριβε συνεχώς σιγαρέτα και σάλιωνε με τη γλώσσα τα δάχτυλά του. Ο Αζίζ έσπασε τη σιωπή: “Η ζωή είναι σκληρή εδώ. Άλλοτε, κατά την εποχή της Δημοκρατίας και της ακμής των μεγάλων ληστών, μπορούσε κανείς να ζει. Η Δημοκρατία άφηνε ελεύθερους τους ληστές που έπαιρναν λύτρα από τους πλούσιους και υποστήριζαν τους φτωχούς. Αφότου όμως εγκαταστάθηκε ο βασιλιάς, οι φόροι έγιναν βαρείς, παίρνουν τους νέους και τους κάνουν στρατιώτες και οι ιπποτικοί ληστές της παλιάς εποχής δεν υπάρχουν πια. Τον χειμώνα θερίζει τα χωριά πείνα φρικτή. Δεν υπάρχουν πια συμμορίες, παρά μεμονωμένοι κακοποιοί που λεηλατούν τους ταξιδιώτες.

Όταν η αθλιότητα είναι απελπιστική, όταν τα παιδιά πεινάσουν στο σπίτι, ο πατέρας ξεκρεμά το ντουφέκι του και πηγαίνει μέσα στα γιονίς, στις κοιλάδες που περνούν οι δρόμοι. Κάποτε πηγαίνουν δύο και τρεις μαζί, γείτονες ή συγγενείς. Όταν η επιχείρηση τελειώσει, επανέρχονται στο σπίτι τους και παραμένουν άγνωστοι. Μερικοί δεν κάμνουν παρά μία φορά στη ζωή τους το ολίστημα αυτό, γιατί δεν έχουν ανάγκη παρά μία μόνο φορά να γίνουν κλέφτες. Είναι ένας νόμος φυσικός, ανθρώπινος, ίσως το πρώτο ένστικτο του ανθρώπου να αφαιρεί με τη βία τη ζωή για χάρη της ζωής”. Ο Αζίζ χαμήλωσε τη φωνή του, γιατί η γυναίκα ήθελε να κοιμίσει το μικρότερό της παιδάκι, που έκλαιγε σαν δαιμονισμένο.

Την επόμενη μέρα προχωρήσαμε ανατολικά. Στη Φλώρινα σταματήσαμε λίγο προς το βράδυ. Μείναμε σ' ένα χωριό για να περάσουμε τη νύχτα. Όταν άρχισε να ξημερώνει, ο ουρανός ήταν αρκετά καθαρός και οι πρώτες ακτίνες του ήλιου ρόδιζαν τις κορυφογραμμές. Ο Αζίζ συνέχισε τις ιστορίες του, που ήταν γεμάτες ενδιαφέρον. Άρπαξε τη φαντασία μου και την ανάγκαζε ν' αναπαραστήσει διάφορους θρύλους και ηρωικές σκηνές. Γνώριζε κατά βάθος όλες τις διακλαδώσεις της ληστείας στα Βαλκάνια και μου ομολόγησε ότι ουδέποτε έπαψε να μαθαίνει κάθε τι σχετικό με αυτές. Ακόμη και κατά την ακούσια εξορία του η μητέρα του τον κρατούσε ενήμερο

με μακροσκελείς επιστολές όλων των συμβάντων. Τα γνώριζε όλα σαν να είχαν εκτυλιχτεί μπροστά στα μάτια του.

Όταν φτάσαμε στη Θεσσαλονίκη, αντιλήφθηκα ότι, σχεδόν πέντε χρόνια μετά τη ληστεία στο Ορλιακό και την απόδραση από το Γεντί Κουλέ, το όνομα του Τζατζά δεν μπορούσε κανείς να το προφέρει χωρίς φόβο. Τη νύχτα πήγαμε με τον Αζίζ στο μπαρ των άγγλων ναυτών που βρισκόταν σ' έναν στενό δρόμο της πόλης. Ο καταστηματάρχης ήταν ένας παλιός άγγλος τζόκεϋ που είχε περάσει όλο σχεδόν το στάδιό του στο Παρίσι και που τώρα είχε ξεπέσει στη μακεδονική πρωτεύουσα. Περίεργοι άνθρωποι σύχναζαν στο μπαρ αυτό. Είχαν ύποπτες φυσιογνωμίες, βλέμμα ανήσυχο και μιλούσαν πάντα με μεγάλη επιφύλαξη. Ο άνθρωπος που ζητούσε ο Αζίζ, και με τον οποίον γνωριστήκαμε μετά από λίγο, ήταν ένας πολύπειρος έλληνας πλοίαρχος με καταγωγή από το χωριό του Τζατζά. “Αυτός μπορεί να σου δώσει αρκετές πληροφορίες”, μου ψιθύρισε στ' αυτή. “Ρώτησέ τον και θα σου πει”.

Μου είπε πως είχε έρθει από τη Νότιο Αμερική και εκεί κάτω είχε ακούσει να γίνεται λόγος περί του διάσημου βραζιλιάνου ληστή Λαμπιόν. Από ένα πρόσφατο ταξίδι του στη Βραζιλία είχε μάθει πολλά για αυτόν. “Ο Λαμπιόν”, συνέχισε, “είναι ένας αρχηγός συμμορίας που κυριαρχεί σε ολόκληρη την περιοχή του Ρίο Γκράντε. Θρασύτατος, άριστος σκοπευτής, ακολουθούμενος από τολμηρούς οπαδούς περιφρονεί κυριολεκτικά τον νόμο και δεν φοβάται ν' αγωνιστεί με τις δυνάμεις της αστυνομίας, διεξάγοντας αληθινές μάχες. Οι γαιοκτήμονες συνθηκολογούν μαζί του. Διεξάγει όπως θέλει τις εκλογές στην περιφέρεια και λένε πως κάποιος βραζιλιανός πολιτικός οφείλει την ταχεία ανάδειξή του στο γεγονός ότι είναι φίλος και προστατευόμενος του Λαμπιόν”.

“Αλλά και ο Τζατζάς μού φαίνεται πως έχει τον ίδιο χαρακτήρα”, του αντέτεινα. Χρειάστηκαν δύο ακόμη ούισκι για να κατορθώσω να τον κάνω να μιλήσει. Εν τέλει, ο πλοίαρχος μάς αφηγήθηκε την ιστορία του Τζατζά: “Από παιδί”, μας είπε, “ήταν φιλόανθρωπος και τολμηρός. Κάποτε όμως είχε τρομερούς θυμούς και επιτιθόταν εναντίον κανενός παιδιού της εποχής μας. Συνήθως τα έβαζε με παιδιά μεγαλύτερά του. Κοκκίνιζε και επαναλάμβανε την επίθεση μέχρις ότου έπεφτε εξαντλημένος. Και έκλαιγε, όχι από λύπη, αλλ' από λύσσα. Οι γονείς του ήταν πολύ φτωχοί, γι' αυτό είχε αρχίσει να μαθαίνει την τέχνη του μπαλωματή. Την εποχή εκείνη θέλησε να νυμφευθεί μια κόρη του χωριού. Μα ο πατέρας της του είπε: “Συ δεν μπορείς να ζήσεις τον εαυτό σου, πώς θα μπορέσεις να ζήσεις και την κόρη μου;”.

Ο Τζατζάς έκλαψε μέρες πολλές. Έπειτα, ένα σούρουπο, τρέμοντας από θυμό και απόγνωση, έκλεισε το μαγαζί του, πήρε το όπλο του και περνώντας άνοιξε με μια κλωτσιά την πόρτα του ανθρώπου που του αρνήθηκε την κόρη του. “Πάω να βγάλω χρήματα”, του είπε. “Θα σε κάνω και 'σένα να κερδίσεις. Θα σου φέρω πελάτες”. Ο άνθρωπος αυτός έφτιαχνε φέρετρα. Η κόρη άκουσε τον Τζατζά και ρίγησε, κατάλαβε τι σήμαιναν τα λόγια αυτά: ληστής στο κλαρί.

Πέρασαν 35 χρόνια από τότε. Ο Τζατζάς κράτησε τον λόγο του. Έκανε χρήματα και προμήθευσε πελάτες στον έμπορο φέρετρων. Αλλά δεν ξανακατέβηκε από τα βουνά. Ακόμη δεν έχει κρεμάσει το ντουφέκι του...”. Ο πλοίαρχος είχε γίνει στουπί και συνέχισε τις εκμυστηρεύσεις: “Ψάχνουν να τον βρουν παντού. Πριν λίγες

μέρες, νόμιζαν πως βρισκότανε στην Ήπειρο. Είχαν πλανηθεί, γιατί ήταν στη Θεσσαλία. Πολλά αποσπάσματα τον καταδίωκαν και τον ανάγκασαν να καταφύγει εκεί που υπάρχει ασφάλεια, στο μόνο μέρος που μπορεί να υπολογίζει στη φιλία και στην αφοσίωση όλων. Και το μέρος αυτό είναι το χωριό του, το χωριό μας”. Δεν πρόλαβε να πει τίποτε άλλο, γιατί κοιμήθηκε.

Αναχώρησα με τον Αζίζ και στην πόρτα του μπαρ του είπα: “Πρέπει να φύγουμε αμέσως για το μέρος, όπου ο Τζατζάς έκανε την τελευταία του επιδρομή.”

“Τα Τρίκαλα είναι τουλάχιστον μία μέρα απόσταση και ο δρόμος είναι πολύ άσχημος”.

“Τότε ας φύγουμε το πρωί”.

Στη μεγάλη πλατεία των Τρικάλων ο ήλιος είχε αρχίσει να γέρνει προς τη δύση του. Καθόμασταν εκεί κάτω από τα δένδρα και πίναμε το ούζο μας πάνω σ’ ένα σιδερένιο τραπεζάκι. Οι άνθρωποι μας κοίταζαν με έκπληξη. Δεν μπορούσα να καταλάβω τι εντύπωση τους κάναμε. Ο καφετζής, από τον οποίο ζητήσαμε να μας εγκαταστήσει στη σκιά, αν και δεν επιτρεπόταν, υπάκουσε ευχαρίστως. Και αυτό γιατί οι άλλοι δύο σύντροφοί μας ήταν ο νομάρχης Τρικάλων και ο αρχηγός της χωροφυλακής. Προγευματίσαμε καλά. Οι δύο συνδαιτυμόνες μου ήταν γεμάτοι φροντίδα.

Η συνομιλία δεν είχε παρά ένα θέμα: τον Τζατζά. Ο νομάρχης, που ήταν χοντρός και συμπαθής, μόλις είχε παρατήσει μια μακρά διήγηση για το θρυλικό αυτό άνθρωπο. Τότε ο διευθυντής της αστυνομίας σήκωσε τα χέρια του και είπε: “Κάναμε ό,τι ήταν δυνατόν. Μα δεν μπορέσαμε να τον πιάσουμε. Ξέφυγε από τον κλοιό μας σαν το λαγό. Τι να σας πω... Είναι αδύνατο να συλληφθεί ο Τζατζάς”.

Δεν άκουγα πια τα σχόλια. Οι αφηγήσεις του Αζίζ, του πλοιάρχου, του νομάρχη και του αξιωματικού συνεχίζονταν μέσα στο κεφάλι μου. Ήθελα να γνωρίσω από κοντά τον τρομερό αυτό άνθρωπο που εδώ και δυο χρόνια είχε καταστεί μεγάλη προσωπικότητα σε μια ολόκληρη χώρα και προσωπική μου δημοσιογραφική εμμονή. Σκεφτόμουν πως ίσως ο Τζατζάς είχε πάρει το νέο αυτό θάρρος από την ιδέα ότι είχε σταθερούς φίλους που πολλοί, μάλιστα, κατείχαν επίσημες θέσεις. Λεγόταν ότι μερικοί πολιτικοί αντιλήφθηκαν ποια χρήσιμη δύναμη είχε ο διάσημος αυτός λήσταρχος, δύναμη που σκέφτηκαν να τη μεταχειριστούν για λογαριασμό τους, κάνοντάς τον όργανό τους με αντάλλαγμα την ατιμωρησία που του παρείχαν.

Τότε όμως εντάθηκε και ο αγώνας κατά των ληστών. Ο Βενιζέλος ήθελε να βάλει τέρμα στη ληστεία κι έτσι πολλοί μεμονωμένοι κακοποιοί συλλαμβάνονταν και κάθε εγκληματική απόπειρα γνώριζε την καταστολή. Μόνον ο βασιλεύς τον ορέων παραμένει αήττητος και, μάλιστα, η εντατικοποίηση των διώξεων τόνωνε ακόμα περισσότερο την ενεργητικότητά του.

“Κατά τις αρχές του φθινοπώρου”, συνέχισε την αφήγησή του ο διευθυντής της χωροφυλακής, “αποφάσισε να κάνει μια μεγάλη επιχείρηση. Την 8η Σεπτεμβρίου όλοι οι παραθεριστές ήταν καβάλα στα μουλάρια ή σε γαϊδούρια. Και όλοι ήταν εύθυμοι και γελαστοί. Υπήρχαν εκεί ο γερουσιαστής Χατζηγάκης, ο ιατρός Βαλιάκος, ένας μοίραρχος της χωροφυλακής, ο κύριος Καραπέτρος και μαζί τους κάποιες γνωστές οικογένειες της περιοχής, όπως οι Βαλιάκου, Σταματοπούλου, Καραφέρι, Κωστατζή, Παπαϊωάννου, Παπασπύρου, Παπαγιαννίδου, καθώς και ο υπολοχαγός

Κούζης και ο κύριος Σωτήριος Χατζηγιάκης, ανιψιός του γερουσιαστή. Υπήρχαν πολλές γυναίκες και παιδιά. Ολόκληρο το караβάνι κατελάμβανε διακόσια με τριακόσια μέτρα και κατέβαινε τους δρόμους.

Οι πρώτοι είχαν φτάσει σε μια στροφή πλησίον μιας γέφυρας. Εκεί οι Τζατζάς και Μπαμπάνης, όρθιοι στον δρόμο, με τα όπλα στη μασχάλη τούς περίμεναν. Οι άνδρες τους γονατισμένοι πίσω από τους θάμνους είχαν στραμμένα τα όπλα τους προς τους ταξιδιώτες. Ακούστηκαν δύο ή τρεις πυροβολισμοί που ρίχθηκαν για εκφοβισμό. Άλλωστε, ουδείς σκέφτηκε να αντισταθεί. Όλοι ύψωσαν τα χέρια. Οι τρομοκρατημένοι παραθεριστές τοποθετήθηκαν σε κάποιο μέρος. Έπειτα ένας ένας, οδηγήθηκαν ενώπιον του λήσταρχου, που, καθισμένος επάνω σ' έναν βράχο, τους υπέβαλε διάφορες ερωτήσεις χωρίς να τους κοιτάζει με τα μάτια μισόκλειστα: “Ποιος είσαι; Πώς σε λένε;”. Ο ένας ήταν γερουσιαστής, οι άλλοι αξιωματούχοι, πλούσιοι κτηματίες και αστοί. Αλλά δεν ήταν μεταξύ τους ο Αβέρωφ. Ο Τζατζάς θα άφηνε όλους τους άλλους, αρκεί να έβρισκε τον Αβέρωφ. Δυστυχώς όμως για τον λήσταρχο ο πολυεκατομμυριούχος αυτός βιομήχανος και κτηματίας είχε μείνει στο Περούλι.

Μία περίπου ώρα ο Τζατζάς και ο Μπαμπάνης συσκεφτήκαν. Ο Μπαμπάνης, φοβούμενος τις ευθύνες, ήθελε ν' απολύσει όλους τους συλληφθέντες, αλλά ο Τζατζάς ήταν αμείλικτος: “Όλοι επάνω στο βουνό”, διέταξε. Και μέσα στη βροχή, που άρχισε να πέφτει, οι συλληφθέντες ανήλθαν και πάλι προς το δάσος, περιφρουρούμενοι από τους ληστές.

Την επομένη μέγας πανικός σημειώθηκε σε όλη την Ελλάδα. Οι εφημερίδες ήταν γεμάτες από την τρομερή είδηση. Η κυβέρνηση ανησύχησε. Ισχυρές δυνάμεις της Αστυνομίας, ιππικό και αυτοκίνητα εξοπλισμένα και αεροπλάνα τέθηκαν σε κίνηση και έσπευσαν προς τα Τρίκαλα. Μεταξύ των αιχμαλώτων υπήρχε ένας άνθρωπος που γνώριζε τους ληστές και που είχε έρθει κάποτε σε πολύ στενή επαφή μαζί τους. Ήταν ο ιατρός κύριος Ζάχος που περιποιήθηκε κάποτε τον Τζατζά, όταν είχε αρρωστήσει. Όλοι ήλπιζαν από αυτόν να σώσει τους δυστυχείς αιχμαλώτους. Και, πράγματι, τους έσωσε.

Οι υπόλοιποι παραθεριστές επέστρεψαν κατά το βράδυ στα Τρίκαλα και κλείστηκαν έντρομοι στα σπίτια τους. Κανείς δεν τολμούσε να μιλήσει. Το μόνο που έλεγαν ήταν ότι όλοι οι συλληφθέντες ήταν καλά, αλλά ο Τζατζάς ζητούσε για να τους απολύσει λύτρα τεσσάρων εκατομμυρίων. Οι ημέρες περνούσαν. Οι οικογένειες των εξαφανισμένων είχαν απαυδήσει από τις άστοχες ενέργειες των αποσπασμάτων και διαπραγματεύονταν απ' ευθείας με τους λήστας χωρίς να ενδιαφέρονται για όσα έπραττε η αστυνομία. Και, μάλιστα, έκαναν κάτι καλύτερο: ζήτησαν επισήμως από την κυβέρνηση να παύσει την καταδίωξη της συμμορίας, ώστε να αποσοβηθεί κάθε κίνδυνος για τα κεφάλια των αιχμαλώτων.

Στο μεταξύ έφτασε αυτοπροσώπως ο υπουργός εσωτερικών, κύριος Αργυρόπουλος, για να διευθύνει τις δυνάμεις της αστυνομίας. Ολίγον κατ' ολίγον το χρήμα μαζεύτηκε, αλλά δεν προσέγγιζε τα τέσσερα εκατομμύρια. Παράλληλα, εκεί επάνω, μέσα στο δάσος, ένας νεαρός αιχμάλωτος παραφρόνησε από τον τρόμο, ενώ άλλοι σωριάζονταν από την κόπωση. Ο Τζατζάς, εξαντλημένος από το να σέρνει τους επίσης εξαντλημένους αιχμαλώτους από βουνό σε βουνό, τους απέλυσε, αρκούμενος να πάρει μόνον 900.000 δραχμές.

Μια νύκτα ο Μπαμπάνης με τα παλικάρια του εξαφανίστηκε κι επέστρεψε στα λημέρια του, ο δε Τζατζάς ανήλθε στα βουνά της Θεσσαλίας. Ξέρουμε καλά πού βρίσκεται τώρα. Εκατοντάδες από τους δικούς μας τον διώκουν γύρω από την Κρασιά και προς τον Όλυμπο. Δεν θα διαφύγει επί πολύ». Ο αρχηγός της χωροφυλακής επισφράγισε την αφήγησή του, πίνοντας μονορούφι το ούζο του.

Πριν φύγουμε από τα Τρίκαλα, κατάφερα να συναντήσω και τον γεροϋσιαστή Χατζηγάκη και τον έπεισα να μου διηγηθεί τα της αιχμαλωσίας του και όσων πέρασε σχεδόν μία εβδομάδα ανάμεσα στους ληστές. Στην αρχή δίστασε, ύστερα όμως, υποκύπτοντας στην επιμονή μου, άρχισε να λέει: “Είμαι περίπου ογδόντα ετών, μα ποτέ δεν ενθυμούμαι να δοκίμασα τόσο τραγικές στιγμές. Ανατριχιάζω ολόκληρος, όταν σκέπτομαι ότι ο θάνατος επί επτά ημέρες ενέδρευε γύρω μου. Έπαιξα μαζί του και σώθηκα. Προσφέρθηκα να αιχμαλωτισθώ αντ’ άλλου και ολίγον έλειψε να χάσω το κεφάλι μου. Αλλά μήπως ήταν μόνον η απειλή των ληστών; Κινδύνευα να πεθάνω από τις κακουχίες. Υπέφερα πολύ λόγω της μεγάλης μου ηλικίας. Είχα εξαντληθεί εντελώς, και, αν τρεις ακόμη ημέρες παρατεινόταν η αιχμαλωσία μου, αυτές θα ήταν αρκετές για να με στείλουν στον άλλον κόσμο”.

“Οι άλλοι αιχμάλωτοι υπέφεραν, όπως και σεις;”, τον ρώτησα, όσο κρατούσα σημειώσεις από τις απαντήσεις του.

“Κι εκείνοι ταλαιπωρήθηκαν. Πάντως, πολύ λιγότερο από εμένα. Και τώρα θα σας αφηγηθώ αυτό που κυρίως σας ενδιαφέρει: το πώς περάσαμε τόσες ημέρες στα χέρια των ληστών. Είναι τόσο περιπετειώδης η ιστορία αυτή, ώστε ούτε ο δεινότερος μυθιστοριογράφος δεν θα μπορούσε να συλλάβει.

Τον λήσταρχο Τζατζά τον γνώριζα από άλλοτε και πολλάκις μου δόθηκε η ευκαιρία να φανώ χρήσιμος σε ατυχείς χωρικούς που καταπιέζονταν από αυτόν. Δεν γνωρίζω για ποιόν λόγο, αλλά εν πάση περιπτώσει εξασκώ κάποιο γόητρο μεταξύ των Σαρακατσαναίων, πράγμα που με ώθησε να προσφερθώ ως όμηρος, αντί του γαμπρού μου, σκεπτόμενος ότι εκείνον δεν θα δίσταζαν να τον φονεύσουν, αν τυχόν δεν έφθαναν τα λύτρα, ενώ εμένα οπωσδήποτε θα με σέβονταν, φοβούμενοι γενική εξέγερση των χωρικών. Κι όμως, όχι λίγες φορές με απείλησαν ότι θα μου κόψουν το κεφάλι. Εάν δε δεν επενέβαινε ο κύριος Ζάχος, θα είχα σφαγιασθεί κι εγώ και ο υπενωμοτάρχης Καραμπήτσος.

Όταν πέσαμε στην ενέδρα των ληστών φοβήθηκα πολύ για την τύχη του κυρίου Σταματόπουλου. Ήταν ο πλουσιότερος όλων και δεν υπήρχε αμφιβολία ότι θα ήταν εκ των πρώτων που θα κρατούσαν οι ληστές. Πλησίασα τον Τζατζά και του είπα:

“Καπετάνιε, σκέψου την κόρη μου και άφησέ τον ελεύθερο. Μένω εγώ ως όμηρος. Θα σου στείλουν τα χρήματα που ζητάς.”

“Θέλω τουλάχιστον τέσσερα εκατομμύρια από σας και διακόσιες χιλιάδες από την κυρία Παπαγιαννίδου.”

“Είναι πολλά αυτά που ζητάς. Δεν θα μπορέσω να τα εξοικονομήσω”. Με κοίταξε χαμογελώντας χωρίς να μου απαντήσει αμέσως. “Παππού, θα τα κανονίσουμε”, μου είπε ύστερα από λίγα λεπτά. “Μη φοβάσαι ότι μπορούμε να σου κάνουμε κακό. Δεν πρέπει όμως να μας γελάσετε, γιατί θα θυμώσουμε πολύ. Κι όσο

από 'μένα, να μη φοβάσαι και τόσο. Έχε το νου σου στον Καραντώνη. Είναι σωστό θηρίο αυτός”.

Κάποιοι από τους παραθεριστές, δεν θυμάμαι ποιος ακριβώς, είχε μαζί του ένα παγούρι γεμάτο ρακί. Του ζήτησα να πιά λίγο και να προσφέρω και στους ληστές. Ο Τζατζάς και ο Καραντώνης δίστασαν να το βάλουν στο στόμα τους. “Μη φοβάσθε παλικάρια. Δεν έχει μέσα δηλητήριο. Να, πίνω εγώ πρώτος. Γεια σου, καπετάνιε!”. Τότε ο Τζατζάς άρπαξε θαρραλέα το παγούρι και γέμισε το στόμα του ρακί. Ύστερα το έδωσε στον Καραντώνη. “Γεια σου, γέρο”, μου φώναξαν και οι δύο μαζί.

Είδα τους άλλους να φεύγουν προς το χωριό και τα μάτια μου γέμισαν δάκρυα. Η κόρη μου κουνούσε το μαντήλι. Ποιος ήξερε αν θα τους ξανάβλεπα. Σε μια στιγμή αισθάνθηκα ένα χέρι να σφίγγει το δικό μου. Ήταν ο κύριος Ζάχος που φαινόταν εξαιρετικά συγκινημένος. Ο Μπαλιάκος και ο Ραφτάκος δεν μιλούσαν. Οι ληστές στέκονταν λίγο παρέκει και μας κοιτούσαν. Ομολογώ ότι σεβάστηκαν τον πόνο μας και δεν μας ενοχλούσαν.

Κάποτε, πλησιάζει ο Τζατζάς και μου λέει: “Παππού, σήκω. Έχουμε να κάνουμε πολύ δρόμο. Δεν πρέπει να στενοχωριέσαι και τόσο. Αύριο ή μεθαύριο θα είσαι ελεύθερος, εάν, εννοείται, στείλουν αμέσως τα λύτρα”. Σηκώθηκαν όλοι και προχωρήσαμε προς την κατεύθυνση του Περτουλίου μέσω των δασών και των χαραδρών και αποφεύγοντας επιμελώς τη δημόσια οδό. Δύο από τους ληστές προπορεύονταν, ενώ άλλοι δύο μας ακολουθούσαν σε απόσταση δέκα βημάτων.

Η πορεία μας ήταν κοπιαστική. Ο κύριος Ζάχος, αντιλαμβανόμενος ότι δυσκολευόμουν να περιπατήσω, έσπευσε να με υποβαστάξει. Ο Τζατζάς φαινόταν σύννους και ολιγόλογος. Βάδιζε δίπλα μας και δεν μιλούσε καθόλου. Τον εξέτασα με προσοχή. Δεν ήτα ωραίος, αλλά τα χαρακτηριστικά του ήταν κανονικότερα. Τα μάτια του, μεγάλα και σπινθηροβόλα, είχαν προικισθεί από τη φύση με μια περίεργη μαγνητική δύναμη. Για αυτό ουδέποτε διέτασσε δια λόγων, αλλά δια νευμάτων. Τα μαλλιά του πυκνά και γκριζα προσέδιδαν μεγαλύτερη επιβλητικότητα στη φυσιογνωμία του.

Είχε αρχίσει να νυχτώνει όταν φθάσαμε στο πρώτο κρησφύγετο. Δεν γνωρίζω ποια ακριβώς διεύθυνση είχαμε ακολουθήσει και σε ποιο σημείο βρισκόμουνα. Ήμουνα κατάκοπος και κρύωνα φοβερά. Τα πόδια είχαν ματώσει. Εκτός από τον κύριο Ζάχο, με βοηθούσε στο να βαδίζω και ο Καραμπέτσος. Τι φρικτό μαρτύριο... Μαρτύριο που παρατάθηκε επί τόσες ημέρες...

“Θα μείνουμε απόψε εδώ”, μου είπε ο Τζατζάς, δείχνοντάς μου το κρησφύγετο. Ομολογώ ότι δεν είδα τίποτε. Το σκοτάδι ήταν τόσο πυκνό που μόνο άνθρωπος που γυρίζει καλά τα μέρη αυτά μπορούσε να ξέρει πού βρισκόμασταν. Τα γαυγίσματα ενός σκύλου με έπεισαν ότι, πράγματι, είχαμε φθάσει στο ασφαλές καταφύγιο.

Πεινούσαμε τρομερά. Ο λήσταρχος το κατάλαβε και διέταξε να ψήσουν εντόσθια και δύο μπούτια αρνιού. Ουδέποτε έφαγα με τέτοια όρεξη. Το ίδιο μου είπε και ο κύριος Ζάχος. Τι τα θέλεις, φίλε μου... Το στομάχι σε αναγκάζει να λησμονείς όλους τους κινδύνους. Και, μάλιστα, όταν έχεις να φας ως και δεκατρείς ώρες!

Ήπιαμε και λίγο κρασί μπρούσκο, πράγμα που τόνωσε τις εξαντλημένες δυνάμεις μας.

Ο Τζατζάς φαινόταν εύθυμος. Μιλούσε με τον κύριο Ζάχο και γελούσε. Μόνο ο Καραντώνης ήταν βλοσυρός. Τι περίεργος τύπος ανθρώπου... Ούτε καρδιά, ούτε ψυχή είχε. Αισθήματα αιμοβόρα και απαίσια. Ψυχοσύνθεση αντίθετη με του Τζατζά.

“Μας συγχωρείς, γέρο”, μου λέει, “διότι απόψε δεν θα κοιμηθείς σε μαλακό κρεβάτι. Πάρε και τη δική μου κάπα και στρώσε την χάμω. Δεν έχω τίποτε άλλο να σου δώσω.”

“Και συ, τι θα κάνεις;”

“Εγώ; Είμαι συνηθισμένος από κακουχίες. Όλη μου τη ζωή σχεδόν, εκτός από τα χρόνια που έμενα φυλακή, την πέρασα στα βουνά και τις φάλαγγες. Το πετσί μου είναι σκληρό και δεν έχει ανάγκη από μαλακά στρώματα”.

Πήρα την κάπα που μου έδωσε και την έστρωσα χάμω. Ο Μπαλιάκος μού έφερε μια μεγάλη πέτρα για προσκέφαλο. Ο Ραφτάκος ζάρωσε δίπλα μου. Έτρεμε το κακόμοιρο το παιδί από τον φόβο και από το κρύο. Ο κύριος Ζάχος λίγο παρέκει κάπνιζε συνεχώς. Κατόπιν, ο Καραντώνης, που αντελήφθη αυτό το πράγμα, τον διέταξε να σβήσει το τσιγάρο. “Θέλεις να μας δουν τα αποσπάσματα;” του εφώναξε. “Δεν καταλαβαίνεις ότι, αν συμβεί αυτό, πάτε όλοι χαμένοι; Πέσε, γιατρέ, να κοιμηθείς, το καλό που σου θέλω!”. Ο κύριος Ζάχος κάθισε κάτω σταυροπόδι και έπαυσε να καπνίζει. Ζήτησε μόνον να πιεί λίγο νερό, γιατί διψούσε φοβερά. Ο Τζατζάς του προσέφερε το παγούρι του. Όλη τη νύκτα δεν έκλεισε μάτι μα ούτε και οι άλλοι αιχμάλωτοι. Μόνον ο Ραφτάκος που είχε ακουμπήσει το κεφάλι του στα γόνατά μου κοιμότανε αμέριμνα. Το καημένο το παιδί δεν ήξερε τι κίνδυνος μας απειλούσε.

Τ’ αστερία φέγγανε στον ολοκάθαρο ουρανό. Ένα δυνατό αεράκι κουνούσε τα κλαδιά των δένδρων. Ο σκύλος, που μας είχε υποδεχτεί όταν φτάσαμε, ουρλιάζε απαίσια.

“Κακός οιωνός”, ψιθύρισε τότε ο Τζατζάς. “Κάποιος θα πεθάνει”. Πάγωσε το αίμα μου, αν και δεν πίστευα στις προλήψεις. Άθελά μου έκανα τον σταυρό μου. Εκείνοι που θα πέθαιναν ήμασταν, βέβαια, εμείς... Είτε από τα χέρια των ληστών είτε από σφαίρες, αν γινόταν συμπλοκή με κανένα απόσπασμα. Τότε ο Πανταζής φώναξε:

“Αν η μοίρα γράφει να συμβεί κανένα κακό, θα πεθάνουμε όλοι μαζί. Πρώτοι εσείς, γιατί εσείς θα είσθε η αιτία.”

“Μα γιατί να συμβεί κακό;”, διέκοψε ο Ζάχος.

“Φοβάμαι προδοσία”, απάντησε ο Πανταζής.

“Όχι, δεν πρέπει να σκέπτεσαι τέτοιο πράγμα. Οι άνθρωποί μας φροντίζουν για μας, ούτε τα αποσπάσματα θα παραπλανήσουν και τα λύτρα γρήγορα θα σας τα στείλουν. Έχετε εμπιστοσύνη.”

“Μα τότε, γιατί ουρλιάζει ο σκύλος;”

“Αστείες προλήψεις που δεν πρέπει να τις πιστεύετε.”

“Χμ... Ποτέ δεν γελαστήκαμε σ’ αυτά που τόσα χρόνια μας έλεγαν οι πατεράδες μας. Ας είναι όμως. Αύριο θα ιδούμε και τι λέει η πλάτη του αρνιού”.

Είχε αρχίσει να ξημερώνει. Μαύρα σύννεφα μαζεύονταν στον ουρανό. Προμηνούσαν άγρια θύελλα. “Αλλοίμονο μας”, είπα μέσα μου. “Όλοι –και αυτή ακόμη η φύση– συνωμοτούν εναντίον μας”.

“Σηκωθείτε!”, φώναξε κάποτε ο Τζατζάς. “Πρέπει να φύγουμε αμέσως, γιατί θα κάνουμε μεγάλη πορεία”. Εκόντες άκοντες συμμορφωθήκαμε με τη διαταγή του αρχηγού. Νέα μαρτύρια άρχισαν τότε για εμάς. Ο υπενωμοτάρχης Καραμπέτσος προσπαθούσε να με υποβαστάζει.

Επί ώρες περιπλανηθήκαμε στο πυκνόφυτο δάσος του Περτουλίου νηστικοί και διψασμένοι. Κατά το μεσημέρι σταθήκαμε σ’ ένα μέρος γεμάτο από ψηλούς θάμνους. Ο Μήτσος Τζατζάς σφύριζε προς όλες τις διευθύνσεις συστηματικά. Προφανώς, κάποιον αναζητούσε. Έξαφνα οι θάμνοι κινήθηκαν και δύο Σαρακατσαναίοι πρόβαλαν. Ο λήσταρχος τους ένευσε να πλησιάσουν. Βαστούσαν σακούλια γεμάτα ψωμί, τυρί κι ελιές. Ο Τζατζάς τα μοίρασε σε μας και τους συντρόφους του. Οποίον λουκούλλειων γεύμα!

Ύστερα τους πήρε κατά μέρος και συζήτησε μαζί τους επί πολλή ώρα. Ο Καραντώνης, περίεργος να μάθει νέα, πλησίασε κι αυτός. Τι είπαν δεν έμαθα αμέσως. Είδα όμως τους ληστές να επιστρέφουν αγριεμένοι. Τα μάτια του Καραντώνη πετούσαν σπίθες. Ο Τζατζάς φαινόταν κάπως ηρεμότερος.

“Τα αποσπάσματα μας κυνηγούν κατά πόδας”, είπε ξερά, αποτεινόμενος προς τον κύριο Ζάχο. “Έμπρός δρόμο. Και ’συ, γέρο, πρόσεξε να μη μας βραδύνεις την πορεία. Αν δεν περπατάς, θα αναγκαστούμε να σε σφάξουμε και να αφήσουμε να βρουν το κουφάρι σου. Άντε, δρόμο!”. Ήταν η πρώτη φορά που μου μιλούσαν έτσι. Απ’ αυτό συμπεράνα ότι κάτι σοβαρό συνέβαινε. Περπατήσαμε αρκετές ώρες ακόμη, έως ότου εγκατασταθήκαμε κοντά σε κάποιο ρέμα, όπου και μείναμε μέχρι της Τετάρτης.

Εκεί, κατά τις ώρες της τρομερής αγωνίας μας ξετυλίχθηκε η φρικτή σκηνή της παραφροσύνης του ατυχούς Ραφτάκου, σκηνή που θα μου μείνει αλησμόνητη σ’ όλη μου τη ζωή. Οι ληστές, φοβούμενοι τ’ αποσπάσματα, μας είχαν υποχρεώσει να μένουμε πρηνηδόν και ν’ αποφεύγουμε κάθε θόρυβο. Ο μικρός όμως Ραφτάκος θέλησε να σηκωθεί. Τότε ο Καραντώνης όρμησε κατά πάνω του, έβγαλε το τσαρούχι του και άρχισε να τον κτυπά στο κεφάλι. Έπειτα ανέσπασε το μαχαίρι του, αποφασισμένος να τον ξεκοιλιάσει.

“Μη, για τον Θεό!”, του φώναξα. “Μικρό παιδί είναι! Σκοτώστε εμάς, αλλ’ αφήσέ το ήσυχο”.

“Σκάσε συ, παλιόγερε! Θα ’ρθει και η σειρά σου.”

“Μα δεν ντρέπεστε;”, φώναξε ο κύριος Ζάχος. “Εσείς, που θεωρείστε σ’ όλη τη Θεσσαλία πονόψυχοι, να βάψετε τα χέρια σας με το αίμα ενός αθώου παιδιού;”. Τα λόγια αυτά κάλμαραν κάπως τον Καραντώνη. Αλλ’ από τη στιγμή εκείνη ο μικρός έχασε πια το λογικό του. Έλεγε διάφορες ανοησίες, κοίταζε ηλίθια, γελούσε, έκλαιγε, έβριζε τους ληστές, πράγμα που επιδείνωσε τη θέση μας. Το κτύπημα στο κεφάλι με το χοντρό τσαρούχι γεμάτο πρόκες και ο τρόμος του ξεκοιλιάσματος έκαναν τον δυστυχή Ραφτάκο να τρελαθεί, γεγονός που κατάλαβαν αργότερα κι αυτοί οι ληστές. Ο Τζατζάς, μάλιστα, λυπήθηκε πολύ γι’ αυτό και θύμωσε με τον Καραντώνη.

Το απόγευμα έφθασε στο κρησφύγετο κάποιος άνθρωπος των ληστών. Ο Τζατζάς και ο Καραντώνης τον πήραν κατά μέρος και άρχισαν να μιλούν. Ο Τζατζάς φαινότανε σκεπτικός, ενώ ο Καραντώνης κινούσε απειλητικά τα χέρια του. Κατάλαβα πως θα μιλούσαν για τα λύτρα. Είτε οι συγγενείς μας δεν μπόρεσαν να τα εξοικονομήσουν αμέσως είτε ζητούσαν μείωση του ποσού. Ο Τζατζάς θέλησε να με πλησιάσει, για να μου πει κάτι, μα ο Καραντώνης τον σταμάτησε.

“Άκου, παλιόγερε”, μου φώναξε, “οι δικοί σου μας κοροϊδεύουν. Μόνο η Παπαγιαννίδου στάθηκε τίμια και μας έστειλε διακόσιες χιλιάδες δραχμές που ζητήσαμε. Ο κυρ’ Σταματόπουλος μας μήνυσε ότι δεν δίνει πεντάρα κι ας σου κόψουμε το κεφάλι. Είναι άτιμος και την ατιμία του θα την πληρώσεις εσύ. Ετοιμάσου, λοιπόν, να πεθάνεις!”

“Σκεφτείτε καλά, βρε παιδιά, αυτό που θα κάνετε”, είπε παρεμβαίνοντας ο κύριος Ζάχος. “Είναι αμαρτία, γέρο άνθρωπο να θέλετε να τον σφάζετε. Περιμένετε μερικές ημέρες ακόμη. Θα στείλουμε γράμμα στα Τρίκαλα και θα τους παρακαλέσουμε να βρουν τα λύτρα. Μόνο μη ζητάτε τόσα πολλά”.

“Ας είναι κι έτσι”, είπε ο Τζατζάς, που πάντα έπαιρνε το μέρος μου. “Κάτσε παππού και γράψε στον Σταματόπουλο ότι αν δεν πληρώσει, θα του στείλουμε πεσκέσι το κεφάλι σου. Πρόσθεσέ του ότι για την ατιμία του αυτή θα τον τιμωρήσω σκληρά, όπου κι αν πάει. Μα στον Βόλο μα στη Λάρισα και στην Αθήνα, κάπου θα τον βρω. Και ξέρεις ότι ο Τζατζάς δεν συνηθίζει να λέει λόγια”.

Μου έδωσαν χαρτί και μολύβι κι έγραψα. Ομολογώ ότι κι εγώ θύμωσα με τη διαγωγή του γαμπρού μου. Να ξέρει πως κινδυνεύω και να μ’ αφήνει χωρίς βοήθεια; Κι όχι μόνον αυτό, αλλά να στέλνει και τ’ αποσπάσματα, για να κυκλώσουν τους ληστές; Πράξη εγκληματική, που θα επιτάχυνε το τέλος μας!

Το δεύτερο βράδυ ζύγωνε πάλι. Ο Ζαμπούρας που ’χε φύγει από το απόγευμα, γύρισε κρατώντας ένα παχύτατο αρνί σφαγμένο. Οι ληστές το ’ψησαν στα κλαδιά κι ύστερα το μοίρασαν σ’ όλους. Ο ενωμοτάρχης Καραμπέτσος μού ’δωσε τον σουγιά του κι έκοψα ένα κομμάτι. Ήταν γλυκύτατο και καλοψημένο. Ο κύριος Ζάχος έφαγε κατά κόρον. Φαίνεται πως πεινούσε πολύ. Μόνον ο ατυχής Ραπτάκος δεν έβαζε τίποτε στο στόμα του. Δεν είχε συνέλθει ακόμη από το γερό κτύπημα που του ’δωσε στο κεφάλι ο Καραντώνης. Ο Τζατζάς την ώρα που τρώγαμε πλησίασε, για να με περιποιηθεί. Θέλησε να μ’ εξευμενίσει για τον άσχημο τρόπο, με τον οποίον μου φέρθηκε το μεσημέρι.

“Φύλαξε, παππού, την πλάτη που τρως”, μου είπε, “για να την κοιτάξουμε το πρωί να ιδούμε τι θα γίνει.”

“Και πιστεύεις σ’ αυτά, καπετάνιε;”

“Αν πιστεύω; Πάντα βγήκαν αληθινά. Άκουσε μια ιστορία και θα δεις πως έχω δίκιο. Την παραμονή της συμπλοκής που ’κανα τώρα τελευταία με τ’ αποσπάσματα, ήμουνα σε μια στάνη, όπου σούβλισαν ένα τραγί προς τιμή μου. Από περιέργεια πήρα την πλάτη και την κοίταξα. Τα μάτια μου γούρλωσαν από τον τρόμο.

“Τι έχεις;”, με ρώτησαν οι σύντροφοί μου. “Προβλέπεις κανένα κακό;”

“Ναι... Φαίνεται ένα μνήμα. Κάποιος θα πεθάνει. Ένας μόνο”.

Όταν εξέτασα την πλάτη για δεύτερη φορά, ανέπνευσα με ανακούφιση.

“Αυτός που θα πεθάνει δεν είναι δικός μας”, τους φώναξα. “Πάντως από δικές μας σφαίρες θα πάει”. Να, ο Πανταζής που ήταν εμπρός, μπορεί να στο βεβαιώσει. Δεν είναι έτσι, Θύμιο;”

“Έτσι είναι, γέρο, όπως σου τα λέγει ο καπετάνιος.”

“Την άλλη μέρα, λοιπόν, έγινε η συμπλοκή όλως τυχαίως. Καθώς πηγαίναμε στον λόγγο, μας είδαν και μας κτύπησαν. Πέσαμε αμέσως χάρω κι αρχίσαμε το τουφεκίδι. Οι σφαίρες σφύριζαν στ’ αυτιά μας. Ήμασταν όμως καλά προφυλαγμένοι, ενώ οι χωροφύλακες δεν ήξεραν τα μέρη και γι’ αυτό έμειναν ακάλυπτοι. Η μάχη βάστηξε δυο ώρες χωρίς κανείς ούτε από μας ούτε απ’ αυτούς να πάθει τίποτε. Μόνο σε μια στιγμή άκουσα ένα “Ωχ!” και είδα κάποιον χωροφύλακα να πέφτει ξερός. Στην αρχή νόμισα πως ήταν λαβωμένος. Έπειτα έμαθα πως η σφαίρα τον βρήκε στο κούτελο και τον άφησε στον τόπο. Πίστεψέ με πως λυπήθηκα πολύ γι’ αυτό. Τι έφταιγε ο δυστυχής να χάσει τη ζωή του; Μαζί μας δεν είχε τίποτε ο άνθρωπος... Υπηρετούσε την Πολιτεία κι έπρεπε να εκτελέσει τις διαταγές της...”

Συρόμενοι στο έδαφος και προστατευόμενοι από τους πυκνούς θάμνους κατορθώσαμε να ξεφύγουμε από τον κλοιό των αποσπασμάτων. Την άλλη μέρα έστειλα πενήντα χιλιάδες δραχμές στην οικογένεια του ατυχούς χωροφύλακα, η οποία, όπως μαθαίνω, δεν πήρε από το κράτος ούτε σύνταξη ακόμη. Δεν νομίζεις, γέρο, πως είναι ντροπή;”.

Καθώς μιλούσε, τα μάτια του είχαν χάσει όλη εκείνη την αγριάδα που ενέπνεε τρόμο και σεβασμό σ’ όσους τον αντίκριζαν. Τα αδρά χαρακτηριστικά του προσώπου του είχαν γίνει γλυκύτερα. Φαινότανε άλλος άνθρωπος ή πραγματικός ίσως, που είχε νικηθεί απ’ τον προηγούμενο άνθρωπο του κλαριού.

“Μα γιατί δεν άφησες το κλαρί;” τόλμησα να τον ρωτήσω. “Αν έμενες στη χώρα μαζί με τους άλλους ανθρώπους σήμερα θα ήσουν πολύ πιο ευτυχής”.

“Είναι αργά, είναι πολύ αργά”, μουρμούρισε. “Η Πολιτεία άλλωστε αδίκησε την οικογένειά μου τόσο, ώστε –φαντάσου!– για μια κότα σκότωσαν απ’ το ξύλο στη φυλακή τον αδερφό μου. Κι όχι μόνο αυτό, αλλά δεν μ’ άφησαν να πάω ούτε στην κηδεία του. Ήμουν στρατιώτης τότε κι αναγκάστηκα να λιποτακτήσω. Τ’ άλλα ήρθαν μόνα τους... Κι όταν βγεις στο κλαρί από μίσος προς την άδικη Πολιτεία, δύσκολα το αφήνεις...”

Μια φορά μ’ έπεισαν με μπαμπεσιά να το κάνω και μ’ έκλεισαν δύο χρόνια στη φυλακή ενώ μου ’χαν υποσχεθεί αμνηστία. Βλέπεις, λοιπόν, ότι η Πολιτεία μάς κάνει ληστές. Φαντάζομαι δε, τι τραβούν εκείνοι που μένουν στις πόλεις, αδύνατοι, απροστάτευτοι, που δεν μπορούν ούτε τον δικηγόρο τους να βρουν ούτε το ανάστημά τους να υψώσουν για να διαμαρτυρηθούν”.

Τα μεσάνυχτα άρχισε μια ψιλή βροχή, που ύστερα έγινε ραγδαία. Οι κάπες λίγο μπορούσαν να μας προστατεύσουν. Πήρα τον μικρό Ραφτάκο στην αγκαλιά μου και τον τύλιξα με την κάπα. Έξαφνα οι θάμνοι κινήθηκαν. Όλοι συγκρατήσαμε τις αναπνοές μας. Ήταν τα αποσπάσματα; Πάντως, κάτι συνέβαινε. Ένα βαρύ πράγμα έπεσε επάνω μου. Στο σκοτάδι δεν διέκρινα τι ακριβώς ήταν.

“Αγριογούρουνο!”, φώναξε ο Τζατζάς. “Βρε το ζαγάρι, μας τρόμαξε!”. Ο Καραντώνης θέλησε να το σκοτώσει με το ντουφέκι.

“Τι κάνεις εκεί;”, του φώναξε ο Τζατζάς. “Θέλεις να μας προδώσεις;”.

Τέλος, όλοι κοιμηθήκαμε. Η κούραση των δύο ημερών μας βύθισε σε βαθύ ύπνο. Μόνο δυο ληστές αγρυπνούσαν. Ένα γερό σκούντημα με ξύπνησε την αυγή. “Άκου, γέρο», μου είπε ο Καραντώνης. “Τα λύτρα δεν έρχονται και τ' αποσπάσματα διαρκώς μας ζώνουν. Η ιστορία αυτή διαρκεί πάρα πολύ. Το κεφάλι μας κινδυνεύει. Ετοιμάσου, λοιπόν, να πεθάνεις”. Ωραίος πρωινός καφές... Κοίταξα τον Τζατζά, ο οποίος χαμήλωσε τα μάτια του. Ο Καραντώνης ανέσπασε το μαχαίρι του και το ακούμπησε στην κοιλιά μου. Κατάλαβα ότι πραγματικά έφθασε το τέλος μου. “Αν θέλεις να με σκοτώσεις”, του είπα, “ρίξε μου μια ντουφεκιά και μη με παιδεύεις. Σκότωσέ με καλύτερα με μια σφαίρα”.

“Ας είναι, παππού. Θα περιμένουμε ακόμη μία μέρα και θα δούμε τι θα γίνει. Θα περπατάς όμως, γιατί το κεφάλι σου κρέμεται από μια τρίχα”.

Μείναμε εκεί έως την Τετάρτη. Φύγαμε τη νύκτα, και αφού περιπλανηθήκαμε σ' ένα δάσος πυκνό, καταλήξαμε σε μια χαράδρα κοντά στο Λάντο. Νέα πάλι κατασκήνωση. Εδώ οπωσδήποτε ήμασταν περισσότερο προφυλαγμένοι από το κρύο και τη βροχή. Οι ληστές ήταν αγριεμένοι. Δεν μας έδωσαν να φάμε τίποτε και μας διέταξαν να κοιμηθούμε. Χωθήκαμε μέσα στις φτέρες νηστικοί και άρρωστοι. Τα μαρτύριά μας διήρκησαν ακόμα τρεις μέρες. Ύστερα μας άφησαν. Δοξάζω τώρα τον Θεό, ότι σώθηκα και από την περιπέτεια αυτή”.

Μία ώρα μετά την αφήγηση του κυρίου Χατζηγάκη ήρθε η ώρα να αποχαιρετήσω και τον Αζίτζ. Ήμασταν και οι δύο αρκετά συγκινημένοι. Δεν θέλησε να του δώσω περισσότερα από τα συμφωνηθέντα κι, επειδή επέμενα να του κάνω ένα δώρο, μου ζήτησε ένα μαχαίρι με αργυρή λαβή, που είχα φέρει από ταξίδι μου στη Νέα Υόρκη. “Μην κάνεις πολύ κακή χρήση”, του είπα. Ο Αζίτζ γέλασε. Μου είπε και πάλι αντίο, ακουμπώντας το χέρι του στην καρδιά και στο στόμα κι έφυγε.

Δεν πρόλαβα να ρουφήξω λίγο ακόμα από τον καπνό του τσιγάρου μου και ο Τσαμπουλάς, χωρίς πρώτα να του το ζητήσω, σαν απλώς να περίμενε τη σειρά του τόση ώρα –ίσως χωρίς καν να έχει ακούσει καλά καλά όσα διηγούμουν–, ξεκίνησε να μου αφηγείται τα περιστατικά από την δική του ζωή: «Το 1919 προκάλεσα τη μετάθεσή μου στη Λάρισα, όπου ανέλαβα τη διοίκηση της χωροφυλακής και τα καθήκοντα του ανωτέρου επόπτη μεταβατικών αποσπασμάτων. Καθώς είχα προϋπηρετήσει στην περιφέρεια εκείνη και γνώριζα πρόσωπα και πράγματα, μπορούσα να συνεισφέρω στην πράυνση της ασφάλειας, που είχε περιέλθει σε οικτρό σημείο. Δεν περνούσε ημέρα χωρίς να σημειωθεί σοβαρό αδίκημα. Φόνοι, ληστείες, εμπρησμοί, διαρρήξεις και κλοπές ήταν στην ημερήσια διάταξη.

Η δύναμη της χωροφυλακής που είχα παραλάβει, αναχωρώντας για τη Θεσσαλία, ήταν ανεπαρκέστατη. Δεν αρκούσε ούτε για την τρέχουσα και συνήθη υπηρεσία. Ανέφερα την κατάσταση στον στρατηγό Γεωργιάδη, διοικητή της εμπέδου Μεραρχίας, και τον παρακάλεσα να θέσει υπό τις διαταγές μου αρκούσα δύναμη ευζώνων ως και αξιωματικούς γνωστούς μου και ικανούς. Με τους ευζώνους αυτούς

και με μια ενίσχυση χωροφυλάκων, απεσταλμένων από τη Θεσσαλονίκη, κατήρτισα αποσπάσματα μικρά, πλην όμως ισχυρά, τα οποία εφοδίασα καλώς.

Στα ληστοκρατούμενα χωριά βρήκα του κατάλληλους πράκτορες, επικοινωνήσα μαζί τους με άκρα μυστικότητα και τους υποσχέθηκα αμοιβές. Αυτούς γνώριζαν ως πράκτορες μόνο οι κατά τόπους αποσπασματάρχες, υποδιοικητές και αστυνομικοί σταθμάρχες, που ήταν και οι μόνοι, στους οποίους μετέδιδαν κάθε σχετική με την κίνηση των ληστών πληροφορία, κατονομάζοντας τους υποθάλλοντες τους και τα κρησφύγετά τους. Επειδή το μάλλον ληστοκρατούμενο μέρος ήταν η περιφέρεια Ελάσσονος, επέλεξα ως έδρα μου την κωμόπολη τούτη.

Από πολύ καιρό οι επικηρυγμένοι ληστές Βελώνης και Καντάρας διέπρατταν κάθε είδους έγκλημα και τρομοκρατούσαν την περιοχή πότε χώρια και πότε ενωμένοι. Ο Βελώνης είχε τραυματίσει τον ενωμοτάρχη Στράτο σε μια συμπλοκή κοντά στο χωριό Τσαριτσάνη. Έκρινα τότε πως έπρεπε να καλέσω τη σύζυγό του, για να την ψαρέψω και να τη συμβουλέψω να πείσει τον άντρα της –και αυτός με τη σειρά του τον Καντάρα– να προσέλθουν, υποσχόμενός της ότι θα τύχαιναν υποστήριξης από εμένα και ότι θα τους αθώωνα. Χρειαζόμουν τη συνδρομή τους για την καταδίωξη των άλλων ληστών και της είπα ότι, αν δεν υπάκουαν, θα πήγαιναν χαμένοι, ότι θα ήταν κρίμα τέτοια παλικάρια να σκοτωθούν και τα τοιαύτα. Μου υποσχέθηκε ότι θα το μετέφερε στον Γιώργο, τον άντρα της, και θα μου απαντούσε. Την άφησα ελεύθερη.

Συγχρόνως, κάλεσα έμπιστό μου πρόσωπο, που γνώριζε τους ληστές, και του ανέθεσα να φέρει επιστολή μου προς αυτούς, στην οποία τους έγραφα ότι επιθυμώ να τους συναντήσω, για να τους γνωρίσω και να μιλήσουμε. Έκανα σαφές ότι, αν πειθόντουσαν να προσέλθουν, είχε καλώς. Αν όχι, θα μετέβαινα μόνος μετ' ενός ευζώνου δεκανέα, εντελώς άοπλοι και οι δυο και δεν θα διέτρεχαν κανέναν κίνδυνο. Εγώ, μάλιστα, και ο δεκανέας, τους έγραψα, βάζαμε το κεφάλι μας στον ντορβά αφημένοι στα χέρια τους.

Την επομένη αυτό το πρόσωπο ερχόμενο στην Ελασσόνα μού ενεχείρησε επιστολή του Βελώνη, στην οποία μεταξύ άλλων μου έγραφε: “Αύριο πάρε τον δρόμο στο Λευτεροχώρι και 'μεις θα σε πιάσουμε”, μη ορίζοντας το μέρος συνάντησης, εξαιτίας του φόβου ενέδρας. Πότε όμως οι ληστές όρισαν τόπο συνάντησης; Έχοντας υπόψη μου ότι πιθανόν να μην πείθονταν να προσέλθουν, κάλεσα το απόγευμα τρεις αποσπασματάρχες και τον οδηγό των αποσπασμάτων Γεώργιο Λιόλιο, ληστή άλλοτε, από εκεί καταγόμενο, πιστό και γενναίο και γνώστη όλων των επίκαιρων σημείων, ο οποίος επί τουρκοκρατίας είχε αιχμαλωτίσει τον περιηγητή Ρίχτερ στον Όλυμπο, και τους εξέθεσα τα της επιστολής. Επειδή όμως, όπως προανέφερα, ήταν πιθανό να μην ερχόντουσαν οι ληστές, τους διέταξα να καταλάβουν επίκαιρα σημεία, υποδεικνυόμενα από τον Λιόλιο, και να ενεδρεύσουν τη νύχτα και την επόμενη ημέρα, διότι ήταν πιθανό οι ληστές να διέλθουν από τα σημεία αυτά.

Ο Λιόλιος με δώδεκα άνδρες τράπηκε προς το σημείο κοντά στην Τσαριτσάνη. Το πρωί της επομένης συναντήθηκα με τον βουλευτή Ελασσόνας, κύριο Κόρακα, του υπέδειξα την επιστολή του Βελώνη και του εξήγησα ότι μετά από λίγο θα είχα συνάντηση μαζί τους. Με παρακάλεσε να έρθει και αυτός, φρονώντας ότι, λόγω της θέσης του και της επιβολής του, θα συντελούσε, ώστε οι ληστές να προσέλθουν.

Ιππεύοντας τραπήκαμε προς το Ελευθεροχώρι, που δεν απείχε πολύ από την Ελασσόνα, έχοντας μαζί μας και τον πεζοπορούντα δεκανέα. Προχωρώντας περίπου για μία ώρα σε μια καμπή του δρόμου διακρίναμε έναν άνθρωπο που μας καλούσε, νεύοντας. Άμα πλησιάσαμε φάνηκε ο Βελώνης, ψηλός και πάνοπλος. Γνώρισα τα χαρακτηριστικά του από διάφορες πληροφορίες.

Πλησίασε, μας χαιρέτησε, μου φίλησε το χέρι και κράτησε τον αναβολέα, για να αφιππεύσω. Τον ρώτησα για τον Καντάρα και μου είπε ότι μας περίμενε εκεί κοντά σε μια βρύση. Προχωρήσαμε προς το δάσος κι εκεί είδαμε τον Καντάρα να κόβει κλαδιά, προετοιμάζοντας το τραπέζι του φαγητού. Με χαιρέτησε χωρίς να φιλήσει το χέρι μου. Ήταν ηλικίας τριάντα περίπου ετών, ξανθός, κοντός, έχοντας ανοιχτά μαλλιά, μουστάκια και γένια, πάνοπλος και αυτός. Η μορφή του Βελώνη ήταν συμπαθητική και ήρεμη, ενώ του Καντάρα άγρια και αποκρουστική. Αμφότεροι έφεραν μικρά τηλεσκόπια, είχαν τα κεφάλια ακάλυπτα και την κόμη μακριά. Παρατήρησα ότι και οι δύο είχαν για φυλακτό ένα μικρό ευαγγέλιο σε επάργυρη θήκη κρεμασμένο στον λαιμό με μια μετάξινη λωρίδα μέσα.

Ήταν η ώρα του γεύματος όταν είδαμε να κατεβαίνουν από τον λόφο τρεις χωρικοί. Ήταν οι κομίζοντες τα του γεύματος, το οποίο αποτελούταν από αμνό οβελία έτοιμο προς διανομή, καθώς και από γιουρτί, τυρί και ψωμί. Οι ληστές ήταν βέβαιοι ότι θα πηγαίναμε στη συνάντηση και γι' αυτό είχαν φτιάξει πλούσιο γεύμα. Αφού ανταλλάξαμε λίγες λέξεις, στρωθήκαμε πάνω στα κλαριά και αρχίσαμε να τρώμε.

Καθ' όλη τη διάρκεια του γεύματος έφεραν τα όπλα τους αναρτημένα στους ώμους κι ενίοτε κατηύθυναν το τηλεσκόπιο προς διάφορα σημεία φοβούμενοι αφηνιδιασμό. Ο Βελώνης έφερε μακρύ όπλο γκρα, ενώ ο Καντάρας βραχύκαννο του ιππικού. Στον συνοδό δεκανέα είχαμε δώσει δυο παγούρια κρασί από την Ελασσόνα, για να τα χρησιμοποιήσουμε στο γεύμα. Τον διέταξα και τα έφερε. Το ένα έδωσα να πει ο Καντάρας και το άλλο κράτησα εγώ και, αφού ευχήθηκα όπως έπρεπε να ευχηθώ, ήπια. Ο Καντάρας όμως γελώντας μου είπε ότι δεν πίνει κρασί. Κατάλαβα ότι υποπτευθήκε μήπως είχαμε ρίξει ναρκωτικό στο παγούρι που του έδωσα να πει. Τότε, παίρνοντας από τα χέρια του το παγούρι, ήπια γελώντας, για να του αποδείξω ότι απατιόταν. Έτσι, ήπια και αυτός, ευχόμενος υγεία και ανώτερους βαθμούς. Ήπια και άλλοι, γελώντας.

Έπειτα ο Καντάρας πρότεινε να το ρίξουμε στο σημάδι. Το μέρος ήταν τέτοιο που δεν ακούγονταν μακριά οι πυροβολισμοί και άρα δεν ήταν φόβος να έρθει κανείς περίεργος. Διέταξε, λοιπόν, έναν εκ των κομιστών του γεύματος να μετρήσει τετρακόσια βήματα, να καρφώσει σ' ένα δέντρο ένα τεμάχιο εφημερίδας κι έπειτα να κρυφτεί σε μέρος απυρόβλητο και να κινεί το μαντίλι, αν το βλήμα έβρισκε τον στόχο του. Πρώτος πυροβόλησα εγώ με το όπλο του Καντάρα, πετυχαίνοντας τον στόχο. Δεύτερος ο Καντάρας, ο οποίος πέτυχε μετά την τρίτη βολή. Μετά από αυτόν ο Βελώνης, βρίσκοντας στόχο με τη δεύτερη και τελευταίος ο δεκανέας που πέτυχε με την πρώτη βολή. Αντιλήφθηκα ότι το αποτέλεσμα της σκοποβολής λύπησε κάπως τους ληστές. Δεν το περίμεναν.

Κατόπιν άρχισα να επαναλαμβάνω όσα είχα γράψει στην επιστολή μου. Τους πρόετρεψα να προσέλθουν, τους υποσχέθηκα θερμή υποστήριξη, τους εξήγησα ότι

ήταν κατάλληλη η περίσταση και δεν θα την έβρισκαν ξανά, καθώς ήμουν στενός φίλος του Βενιζέλου. Άκουσαν με προσοχή τους λόγους μου, αλλά με παρακάλεσαν να τους δώσω έναν μήνα προθεσμία, για να κανονίσουν μερικές υποθέσεις τους, υποσχόμενοι ότι θα με ειδοποιούσαν για το πού θα έπρεπε να μεταβώ, για να τους παραλάβω. Την ανάγκη φιλοτιμία ποιούμενος, τους έδωσα την προθεσμία που ζήτησαν και τους συνέστησα να παρακινήσουν και να πιάσουν τους ανυπότακτους και τους λιποτάκτες να προσέλθουν στο στράτευμα και να παρακολουθήσουν και τους άλλους κακοποιούς. Τέλος, ζήτησα να με κρατούν ενήμερο των κινήσεών τους.

Είχα διαμορφώσει τη γνώμη ότι δεν σκόπευαν να προσέλθουν και ότι ο λόγος που είχαν ζητήσει τη μηνιαία προθεσμία ήταν για να με εξαπατήσουν, έτσι ώστε να μην πιέζω τους υποθάλλοντές τους και να έχουν, όντας ακαταδίωκτοι, ελευθερία κινήσεων. Τους έκανα σαφές ότι θα έπαυα κάθε καταδίωξη κατά το μηνιαίο διάστημα. Ύστερα τους ευχήθηκα καλή αντάμωση και ετοιμαστήκαμε να επιστρέψουμε στην Ελασσόνα. Τότε, ο μεν Βελώνης μου προσέφερε ένα χρυσό ρολόι, το οποίο και δέχτηκα, ευχαριστώντας τον, ο δε Καντάρας ένα κομπολόι από ελεφαντόδοντο, το οποίο επίσης δέχτηκα. Τους αποχαιρετήσαμε ξανά και επιστρέψαμε στην Ελασσόνα, όπου συγκέντρωσα αρκούσα δύναμη ανδρών και ανέμενα ειδήσεις από τα τέσσερα Τμήματα, τα οποία το προηγούμενο απόγευμα είχα διατάξει να ενεδρεύουν.

Την τρίτη ημέρα μετά τα μεσάνυκτα ήρθε ένας χωροφύλακας του Τμήματος του Λιόλιου και μου ενεχείρησε επιστολή του, στην οποία μου ανέφερε ότι έχει κυκλώσει τους ληστές σε έναν απομονωμένο οικίσκο στην Τσαριτσάνη, ότι κοιμόντουσαν χωρίς να έχουν αντιληφθεί την κύκλωση και ότι ανέμενε διαταγές. Τον διέταξα να τους φρουρεί αγρύπνως και, αν εντωμεταξύ οι ληστές καταλάβαιναν την πολιορκία κι έκαναν απόπειρα εξόδου, να τους χτυπήσει, αλλιώς να περιμένει.

Έδωσα γραπτή τη διαταγή στον χωροφύλακα, συστήνοντάς του να σπεύσει όσο δύναται ταχέως προς συνάντηση του Λιόλιου. Ο χωροφύλακας απήλθε κι εγώ, συγκεντρώνοντας τους εν Ελασσόνα άντρες μου, βάδισα προς το σημείο, που είχα υποδείξει στην επιστολή μου στον Λιόλιο ως τόπο συνάντησής μας. Το σημείο ήταν τα μνήματα Τσαριτσάνης.

Φτάνοντας εκεί απέστειλα αμέσως έναν ανθυπασπιστή με είκοσι άντρες προς ενίσχυση του Λιόλιου. Με τους υπόλοιπους περίπου πενήντα άντρες προχώρησα, κυκλώνοντας τον οικίσκο. Άμα εξασφάλισα καλώς την κύκλωση από όλα τα σημεία, διέταξα τον ανθυπασπιστή να χτυπήσει την πόρτα, ενώ οι ληστές κοιμόντουσαν ακόμα χωρίς όμως να εισέλθουν. Αν τους καλούσαν να εισέλθουν, διέταξα να μην το κάνουν, αλλά να τους ανακοινώσουν ότι τους είχε περικυκλώσει δύναμη τετρακοσίων αντρων και ότι δεν εξαρτώνται από εμένα, αλλά είναι ανεξάρτητο απόσπασμα.

Οι ληστές ζήτησαν από τον γιατρό και τον δήμαρχο Τσαριτσάνης να τους συμβουλευτούν, νομίζοντας ότι, πράγματι, τους πολιορκούσε Τμήμα ανεξάρτητο και ότι εγώ δεν βρισκόμουν εκεί. Ειδοποίησα αμέσως τον δήμαρχο Παλάγκα να τους πει ότι ήμουν εκεί και δεν θα γλίτωναν, επομένως να παραδοθούν, αν ήθελαν να φανώ επιεικής και να τους υποστηρίξω στη δίκη, όπως τους είχα υποσχεθεί, αλλιώς θα τους έκοβα. Συγχρόνως τους επέδειξε την πολιορκούσα δύναμη.

Επιστρέφοντας ο Παλάγκας από τη συνάντηση με τους ληστές, μου ανακοίνωσε ότι ήταν έτοιμοι να παραδοθούν, ελπίζοντας ότι δεν θα αθετούσα την υπόσχεσή μου. Απέστειλα τότε τον ίδιο ανθυπασιπιστή με δύναμη αρκετή και παραδόθηκαν μαζί με τον οπλισμό τους. Όταν με αντίκρισαν, ο Βελώνης ήταν ήρεμος όμως του Καντάρα τα μάτια έβγαζαν φωτιά κάθε φορά που έπεφταν πάνω μου, σαν να μου έλεγε “Αχ, να ήξερα το παιχνίδι που μου έπαιζες, θα σε πετσόκοβα χθες!”.

Έταξα κατ’ αντιζυγία τους άνδρες μου, αφού πρώτα γέμισαν τα όπλα τους παρουσία των ληστών, και τους τοποθέτησα στη μέση χωρίς να τους δέσω. Έτσι, βαδίσαμε προς την Ελασσόνα, όπου τους έκλεισα στο κρατητήριο και έβαλα να τους φυλάει ένας χωροφύλακας αξιωματικός με ισχυρή δύναμη. Η Ελασσόνα, έχοντας πληροφορηθεί τη σύλληψη, βγήκε για να μας προϋπαντήσει.

Την επομένη τούς έστειλα με αυτοκίνητο και ισχυρή συνοδεία στη Λάρισα. Το απόγευμα που έφτασα κι εγώ εκεί έλαβα τηλεγράφημα από τη Ραψάνη, σύμφωνα με το οποίο στην περιφέρεια εκείνη, κοντά στο χωριό Αιγάνη, φάνηκαν και οι επικηρυγμένοι ληστές Μπλουγούρας και Σιώκας. Στον τομέα εκείνο, όπου ήταν και τα λημέρια του Τζατζά, είχα τοποθετήσει αξιωματικό διοικητή. Δυστυχώς όμως, ενώ ήταν κάλλιστος αξιωματικός για την αστυνομία πόλεως, δεν ήταν ικανός και επιτήδειος για την υπηρεσία που του είχα αναθέσει. Για αυτό αναγκάστηκα να μεταβώ εκεί ο ίδιος.

Είχα πληροφορίες ότι υποθάλπονταν από έναν κτηνοτρόφο παντρεμένο στη Ραψάνη και ότι ο κτηνοτρόφος αυτός, δέκα ημέρες πριν, είχε συναντήσει τους ληστές στο έρημο μοναστήρι κοντά στο χωριό Κρασιά, προμηθευόντάς τους τρόφιμα, κρασί και τσιγάρα με το άλογο, στο οποίο επέβαινε και αυτός.

Τον κάλεσα ιδιαιτέρως και τον ρώτησα ως εξής: “Γιώργο, έχεις καιρό να δεις τους ληστές Μπλουγούρα και Σιώκα;”

“Καμιά δεκαριά μήνες. Ήρθαν ένα βράδυ στο μαντρί μου και, επειδή τότε ήταν τα αποσπάσματα και είχαμε και άλλους κλέφτες, δεν τόλμησα να πω τίποτα, αν όμως τύχει να τους ανταμώσω, θα σου πω”.

Αμα όμως του είπα ότι γνώριζα πως προ δέκα ημερών τους είχε ανταμώσει και ότι τους πήγε φαγητό, άρχισε να τρέμει, να ομολογεί ότι, πράγματι, τους συνάντησε και να λέει όλη την αλήθεια. Πρόσθεσε, μάλιστα, ότι δεν ήταν μόνο αυτός που τροφοδοτούσε τους ληστές, αλλά και άλλοι κτηνοτρόφοι, τους οποίους και κατονόμασε. Τον άφησα ελεύθερο, σημειώνοντας τα ονόματά τους.

Η είδηση της σύλληψης των διαβόητων Βελώνη και του Καντάρα διαδόθηκε αστραπιαίως κι επέδρασε βαθύτητα στις ψυχές των χωρικών. Το απόγευμα κάλεσα όλους όσους είχα σημειώσει και απαίτησα να μου παραδώσουν τους ληστές, αλλιώς θα κατέβαζα τα ποίμνιά τους από τον Όλυμπο στον κάμπο και αυτούς θα τους έστελνα στις φυλακές. Ήταν καλοκαίρι και, αν πραγματοποιούσα την απειλή μου, τα πρόβατά τους θα ψοφούσαν, διότι ήταν συνηθισμένα στο βουνό και δεν θα άντεχαν στη ζέστη του κάμπου. Έφεραν αντιρρήσεις ότι δεν ήταν εύκολο πράγμα και ότι θα το φρόντιζαν όσο μπορούσαν. Επανελάβα την απειλή, διατάσσοντας έναν ενωμοτάρχη να παραλάβει ισχυρή δύναμη, να μεταβεί στο Όλυμπο και να κατεβάσει τα ποίμνιά τους στον κάμπο. Συνεννοηθήκαμε μια στιγμή με τα μάτια και μου υποσχέθηκαν ότι εντός δέκα –το πολύ δεκαπέντε– ημερών θα τους παρέδιδαν.

Ήμουν έτοιμος να επανέλθω στη Λάρισα, όταν έμπιστος πράκτορας μου ανέφερε ότι εκείνο το απόγευμα οι ληστές θα μετέβαιναν να λημεριάσουν σε σημείο που απείχε λιγότερο από μία ώρα από τη Ραψάνη και ότι θα πήγαιναν στο λημέρι το βράδυ. Διέταξα τότε τον ενωμοτάρχη Πετρακάκη να μεταβεί με δεκαπέντε άνδρες μέσα από το δάσος των Αγίων Θεοδώρων και να καταλάβει επίκαιρες θέσεις γύρω από το σημείο, αναμένοντας την άφιξη των ληστών.

Ακόμη, κάλεσα στο τηλέφωνο τον ενωμοτάρχη Πυργετού, κύριο Στράτο, αυτόν που είχε τραυματίσει ο Βελώνης στην Τσαριτσάνη, και τον διέταξα να συγκεντρώσει ένοπλους πολίτες μαζί με τους άνδρες του και να βαδίσει προς το μέρος που του είχα υποδείξει όσο το δυνατόν προφυλασσόμενος, για να μη γίνει αντιληπτός, πριν δύσει ο ήλιος. Το σημείο αυτό απείχε περίπου μία ώρα από τον Πυργετό. Εγώ θα πήγαινα με ένα Τμήμα χωροφυλάκων και πολιτών προς το δυτικό του σημείο, για να επιτευχθεί η κύκλωση.

Μετά από λίγο όμως άκουσα πυροβολισμούς εκ μέρους του Τμήματος του Στράτου. Τι είχε συμβεί; Ο Στράτος, προχωρώντας με τους άνδρες του και θεωρώντας τους άνδρες του Τμήματος του Πετρακάκη ως ληστές, άνοιξε πυρ, ενώ εγώ τους είχα διατάξει να είναι προσεκτικοί και μόνο, αν πεισθούν ότι πρόκειται για ληστές, να βιάλλουν. Τους είχα επίσης ενημερώσει ότι στο σημείο είχα προαποστείλει τον Πετρακάκη. Η σύγχυση αυτή έδωσε στους ληστές την εντύπωση ότι κυκλώνονταν και, πριν καταλάβω την έξοδο από τους Αγίους Θεοδώρους, τράπηκαν σε φυγή.

Είχα όμως έναν φίλο πλούσιο και επιβαλλόμενο στους Μπλουγούρα και Σιώκα, ο οποίος μου παρείχε ωφέλιμες πληροφορίες. Τον είχα παρακαλέσει να ενεργήσει καταλλήλως και να έρθουμε σε συνάντηση. Πράγματι, την επόμενη ημέρα του επεισοδίου στις εννιά, την ώρα που τρώγαμε στο σπίτι της οικογένειάς του, ήρθε ο υπηρέτης και του είπε κάτι στο αυτί. Αυτός κατέβηκε στην αυλή του σπιτιού και, όταν επέστρεψε, μου είπε ότι οι Μπλουγούρας και Σιώκας περίμεναν κάτω. Τους επιτρέψαμε την είσοδο κι εκείνοι ήρθαν πάνοπλοι στολισμένοι με όλα τους τα τσαπράζια και τα γαντζούδια⁵⁶ και τα άλλα στολίδια των ληστών.

Με χαιρέτησαν δια χειραψίας και με ρώτησαν για τη σύλληψη του Καντάρα να μάθουν πώς έγινε. Τους είπα κι έπειτα τους υποσχέθηκα υποστήριξη, αν προσέρχονταν, ενώ αν εξακολουθούσαν τον ληστρικό βίο θα είχαν κι αυτοί τα ίδια. Τους έδωσα προθεσμία δεκαπέντε ημερών να τους αφήσω ακαταδίωκτους, για να κανονίσουν τις εκκρεμείς υποθέσεις τους. Μας καληνύχτισαν κι έφυγαν. Το σπίτι του φίλου ήταν στην άκρη του χωριού και οι δρόμοι ήταν κατασκότεινοι, γι' αυτό και οι ληστές είχαν έρθει άφοβα προς συνάντησή μου. Δεν έδωσα πίστη στους λόγους τους ούτε και ο εκ Ραψάνης φίλος μου, ο οποίος μου είπε: “Αν τους πετύχεις και πριν λήξει η προθεσμία, βάρα τους, γιατί δεν πιστεύω να παρουσιασθούν”.

Το πρωί κάλεσα τους σταθμάρχες Πυργετού και Ραψάνης και τους ανακοίνωσα τα της συνάντησής μου με τους ληστές, λέγοντάς τους ότι, κατόπιν της υπόσχεσής μου, θα τους άφηνα ακαταδίωκτους για δεκαπέντε ημέρες, διάστημα κατά το οποίο θα περιφέρονταν με μεγαλύτερη ελευθερία και οι κινήσεις τους θα ήταν αντιληπτές. Έτσι, ήταν ευκολότερο να τους παρακολουθώ με τους πράκτορές μου.

⁵⁶ Στολίδια με ασημένιες αλυσίδες που φορούσαν οι ληστές.

Τους διέταξα να μου αναφέρουνε οτιδήποτε σχετικό με τις κινήσεις τους στα Αμπελάκια, όπου θα μετέβαιναν.

Συγχρόνως, στην περιφέρεια του χωριού του Σιώκα, κείμενου στην προς τα Τέμπη πλευρά του Κίσαβου, υποθαλλόταν ο επικηρυγμένος ληστής Λουκάς ή Ταζές, ο οποίος προ ολίγων ημερών, μεταβείς στην Τσαρδάκ Τεπέ, μάντρα του κτηνοτρόφου Ζούρα, έσφαξε σαράντα πρόβατά του, διότι δεν του είχε καταβάλει χρηματικό ποσό, το οποίο του υποσχέθηκε εντός της ταχθείσας προθεσμίας, λέγοντας του: “Άντε, τώρα φέρε τον Τσαμπουλά να σε γλιτώσει”.

Ο Ταζές ήταν νέος ληστής, θρασύτατος και άπειρος, για αυτό ήμουν βέβαιος ότι γρήγορα θα έπεφτε στα χέρια μου. Και δεν πέρασαν δυο μέρες, όταν ο πράκτορας μού είπε τα εξής: “Έχω θετικές πληροφορίες ότι ο Ταζές απόψε θα πάει να πάρει ψωμί και να φάει γάλα στο μαντρί του χασάπη που είναι κοντά στου παπά τ’ αλώνι. Μου το είπε ο ίδιος ο χασάπης”. Γνώριζα τη θέση καλά, διότι πολλές φορές είχα κυνηγήσει στο μέρος εκείνο.

Κάλεσα, λοιπόν, τους δυο αποσπασματάρχες της περιφέρειας και τον ενωμοτάρχη Πετρακάκη, τον οποίο διέταξα να κυκλώσει του παπά τ’ αλώνι, ενώ στον λοχία των ευζώνων, Τσούρμα, έδωσαν διαταγή να καταλάβει μια γιδόστρατα, μέσω της οποίας ήταν πιθανόν να περάσει ο ληστής και ζήτησα να κανονίσουν τις ενέργειές τους σύμφωνα με τις οδηγίες που θα τους έδινε ο χασάπης ως ο καλύτερος γνώστης του εδάφους.

Εγώ ανέμενα στ’ Αμπελάκια, γιατί ήμουν κατάκοπος και εμπύρετος. Του παπά το αλώνι απείχε από εκεί περίπου δυο ώρες. Τα αποσπάσματα ξεκίνησαν εγκαίρως και κατά τις οκτώ το απόγευμα κατέλαβαν τις θέσεις τους. Ήταν καλοκαίρι, αιθρία και πανσέληνος. Περίπου στις εννιά, δηλαδή μία ώρα μετά την υπό των αποσπασμάτων κατάληψη των θέσεων, ο ληστής φάνηκε ερχόμενος προς του παπά το αλώνι. Σφύριξε τρεις, για να ειδοποιήσει τον χασάπη να του φέρει το γάλα και το ψωμί, αλλά αντί του χασάπη ακούστηκε η βροντώδης φωνή του Πετρακάκη: “Παραδώσου Ταζέ, γιατί πας χαμένος!”. Ο Ταζές κινήθηκε να ετοιμάσει το όπλο του και τότε δέχτηκε τέσσερις βολές κι έπεσε. Δεν έπεσε νεκρός, αλλά απεβίωσε μετά από δυο ώρες.

Το πρωί της πρώτης ημέρας που απαλλάχθηκα από τον πυρετό έσπευσα επί τόπου και κράτησα τα απαιτούμενα για την έκθεση στοιχεία. Έμεινα δυο μέρες στα Αμπελάκια και αναπαύθηκα. Ήμουν πολύ γνωστός στο χωριό, διότι είχα υπηρετήσει ως ενωμοτάρχης κι έτσι έσπευδε ο καθένας να με περιποιηθεί. Ιδίως μετά τον φόνο του Ταζέ ήταν περιποιητικότεροι οι κάτοικοι. Ομολογώ ότι τόσο θάρρος και αυτοπεποίθηση απέκτησα από τις συχνές επιτυχίες, ώστε μου γεννήθηκε η πεποίθηση ότι θα καθάριζα ταχέως από το αίσχος της ληστείας την περιφέρειά μου.

Από τα Αμπελάκια κατευθύνθηκα στο Νεχερό, χωριό κείμενο στη βορειοδυτική πλευρά του Ολύμπου, για να πληροφορηθώ τις κινήσεις του ληστή Δ. Ντιζντζιά, ο οποίος, όπως είχα ακούσει, επισκεπτόταν το χωριό αυτό και είχε πολλούς φίλους. Δυστυχώς, δεν κατάφερα να συλλέξω θετικές και βάσιμες πληροφορίες. Έμαθα μόνο ότι διανυκτέρευε στη μονή Κλιμάδων, που βρισκόταν στη βορειοανατολική πλευρά του Ολύμπου, στη μέση της χαράδρας και δεν απείχε πολύ. Κράτησα σημειώσεις, επιφυλαχτής να επισκεφτώ τη μονή εν ευθέτω χρόνο.

Την επομένη αναχώρησα για τη Λάρισα, για να κανονίσω τα του γραφείου της Διοικήσεως, διότι ήμουν συγχρόνως και διοικητής χωροφυλακής. Μετά επανήλθα στη Ραψάνη, καθώς έληγε η δεκαπενθήμερος προθεσμία που είχα δώσει στους ληστές Μπλουγούρα και Σιώκα. Κάλεσα ευθύς τους υποσχεθέντες την παράδοση κτηνοτρόφους και τους έδωσα κατόπιν παρακλήσεως τριήμερη προθεσμία.

Αλλά αίφνης κλήθηκα στο τηλέφωνο από τον σταθμάρχη Πυργετού, ο οποίος μου ανέφερε ότι ο ληστής Σιώκας είχε θεαθεί προ ολίγου στην παρά την Αιγάνη δασώδη περιοχή και ότι κρυβόταν εκεί. Τον διέταξα να βαδίσει με τους άνδρες του και με ένοπλους πολίτες κι εγώ συγκέντρωσα επίσης τους άνδρες που είχα στη Ραψάνη και μαζί με πολίτες βαδίσαμε από την αντίθετη πλευρά προς τα εκεί, για να τον φράξω από παντού.

Αφού κύκλωσα το σημείο καλά στάθηκα μαζί με έναν αγροφύλακα σε περίοπτη θέση πάνω σ' έναν βράχο και διέταξα τη διαδρομή Τμήματος ανδρών του αποσπάσματος και πολιτών, αναμένοντας αποτελέσματα. Δεν παρήλθε μισή ώρα, όταν είδα τον ληστή να βγαίνει από το δάσος και να κατευθύνεται προς τα εμένα. Ήταν ανυπόδητος και άοπλος, με πλησίασε, τρέμοντας, και μου είπε “τεσλίμ”, δηλαδή “παραδίνομαι”. Είναι η συνηθισμένη τούρκικη λέξη, την οποία χρησιμοποιούν όλοι οι ληστές όταν παραδίνονται.

Την επομένη διέταξα τους άνδρες μου να είναι συγκεντρωμένοι στη Ραψάνη, όπου κατευθύνθηκα κι εγώ. Επειδή είχε λήξει η τριήμερη παράταση για την παράδοση του Μπλουγούρα, διέταξα τον ενωμοτάρχη Πετρακάκη να μεταβεί με ανάλογη δύναμη και να μεταφέρει τα ποίμνια των υποθαλπόντων από τον Όλυμπο στην πεδιάδα, πράγμα κυριολεκτικά ολέθριο για αυτούς, καθώς, όπως είπα, και το γάλα θα έχαναν και τα περισσότερα πρόβατά τους θα ψοφούσαν.

Είπα όμως μυστικά στον Πετρακάκη να μην προχωρήσει προς τον Όλυμπο, αλλά να σταματήσει στου Χαλκιά τη βρύση, που απείχε μία ώρα από τη Ραψάνη και να με περιμένει εκεί. Μετ' ολίγον αναχώρησα κι εγώ για Νεζερό.

Φθάνοντας στου Χαλκιά τη βρύση, συνάντησα τον Πετρακάκη με το απόσπασμα, αφίππευσα, γευμάτισα και κοιμήθηκα τυλιγμένος στη χλαίνη μου κάτω από τις οξιές. Όταν έδωσα τη διαταγή στον Πετρακάκη να μεταφέρει τα ποίμνια στην πεδιάδα, διέκρινα στις φυσιογνωμίες των κτηνοτρόφων μεγάλη δυσφορία και αποφασιστικότητα, σαν να ήθελαν να πουν “πού θα πάει ο Μπλουγούρας, θα τον παρουσιάσουμε. Προκειμένου να πάθουμε εμείς, ας πάθει αυτός”. Πράγματι, άμα ξύπνησα είδα έναν χωρικό από τη Ραψάνη, που κάθιδρος μου ενεχείρησε επιστολή, στην οποία μου έγραφαν οι Ραψανιώτες: “Κατέβα στη Ραψάνη. Ο Μπλουγούρας είναι έτοιμος να παραδοθεί”.

Άμα έφτασα στη Ραψάνη μού βεβαίωσαν τα γραφόμενα. Έστειλα τον Πετρακάκη και τον πρόεδρο του χωριού με πέντε χωροφύλακες να μου φέρουν τον Μπλουγούρα. Δεν του είπα τίποτα, αλλά τον έστειλα να βρει τον σύντροφό του, Σιώκα, στη Λάρισα. Είχαν σφιχτεί οι κτηνοτρόφοι και του είπαν ότι δεν άντεχαν πλέον και έπρεπε να προσέλθει, διότι θα τον πρόδιδαν και θα σκοτωνόταν. Έτσι, αναγκάστηκε να παραδοθεί και να συναινέσει στη σύλληψη του Σιώκα.

Στην περιφέρεια εκείνη δεν έμεινε άλλος από τον Τζατζά, ο οποίος, έχοντας συγγενείς στενούς και φίλους πολλούς, δεν ήταν εύκολο να εξοντωθεί. Τον Τζατζά

τον γνώρισα πριν επικηρυχθεί, όταν ήταν απλός φυγόδικος. Είχα από διάφορους πληροφορηθεί ότι θα εξελισσόταν σε τρομερό λήσταρχο, αν εξακολουθούσε τη φυγοδικία του και με κάθε τρόπο προσπαθούσα να τον κάνω να παρουσιασθεί, κάτι που τελικά πέτυχα. Στενοχωρηθείς όμως στις φυλακές, στις οποίες νόμιζε ότι θα είχε κάποια άνεση λόγω της εκούσιας προσέλευσης του, μετανόησε που προσήλθε και, δωροδοκώντας έναν φρουρό, απέδρασε.

Έκτοτε άρχισε το καθαρά ληστρικό του στάδιο. Ήταν τότε ηλικίας τριανταπέντε χρόνων περίπου, ψηλός, ευρύτερνος, με μια τούφα άσπρα μαλλιά στο κεφάλι του, ενώ η υπόλοιπη κόμη του ήταν βαθιού καστανού χρώματος. Είχε βλέμμα οξύ και ύπουλο, ήταν φτιαγμένος για ληστής και αρκετά έξυπνος. Άμα βγήκε καλά στο κλαρί άρχισε τις εκβιάσεις. Η τελευταία του πράξη, πριν φύγει στη Σερβία με τον Μπλουγούρα, ο οποίος επίσης είχε αποδράσει από τις φυλακές, ήταν ο φόνος του χασάπη, εκείνου που κατέδωσε τον συνάδελφο του Ταζέν ή Λούκα, του οποίου έτσι εκδικήθηκε τον θάνατο.

Παρόλο που είχα εξαντλήσει όλα τα ενδεικνύμενα μέτρα, παρότι είχα πολλούς φίλους, δεν κατόρθωσα ποτέ να βάλω στο χέρι τον Τζατζά. Το αληθές είναι ότι στάθηκε τυχερός. Και το λέω αυτό για τον εξής λόγο: είχα πληροφορηθεί ότι διανυκτέρευσε πολλές φορές στη μονή Κλιμάδων στο Νεζερό, της οποίας ο ηγούμενος ήταν γνωστός μου από παλιά. Τον κάλεσα, λοιπόν, στο χωριό Καρυά, κείμενο στις υπώρειες του Άνω Ολύμπου, τον φιλοξένησα, τον περιποιήθηκα, του είπα τα περί Τζατζά και τον ρώτησα, αν τον γνώριζε. Μου ομολόγησε ότι πολλές φορές είχε διανυκτερεύσει στη μονή, ότι τον είχε δεχτεί από ανάγκη και ότι από φόβο δεν τον είχε καταδώσει. Φοβόταν μήπως τον μηνύσω για υπόθαλψη.

Τότε του πρότεινα το εξής σχέδιο: μεταξύ των ανδρών του αποσπάσματος είχα έναν δεκανέα ονόματι Σεραφείμ Ράικο, Ευρυτάνα, πωγωνόφερο,⁵⁷ γιό ιερέα και θαρραλέο στρατιώτη. Πρότεινα, λοιπόν, να τον ενδύσουμε καλογερικά, να τον παρουσιάσουμε ως καλόγερο εκδιωχθέντα από το Άγιο Όρος και, άμα ερχόταν ξανά ο Τζατζάς στο μοναστήρι να διανυκτερεύσει, αυτός να τον φόνευε στον ύπνο.

Ο ηγούμενος εξέφρασε μερικούς ενδοιασμούς, φοβούμενος την εκδίκηση από τους συγγενείς του ληστή, αλλά, επειδή επρόκειτο να εγκαταλείψει το μοναστήρι αυτό και να μεταβεί στο Άγιο Όρος, τελικά δέχτηκε.

Άλλος καλόγηρος στη μονή δεν ήταν. Έντυσα, λοιπόν, τον Ράικο καλογερικά και τον έστειλα στον ηγούμενο, αφού του υποσχέθηκα να πάρει αμοιβή για τον φόνο του ληστή και βαθμό ανώτερο. Ο Ράικος βοήθησε τον ηγούμενο στα καθήκοντά του, διότι ήταν και παιδί ιερέως και γνώριζε εκκλησιαστικά και τα πήγαιναν καλά. Δυστυχώς όμως, επί έναν μήνα που έμεινε στο Μοναστήρι, δεν φάνηκε ο Τζατζάς και αναγκάστηκα να τον ανακαλέσω στα αποσπάσματα.

Επί αρκετό καιρό ουδαμού σημείωσε την εμφάνισή του ο ληστής. Μάθαινε από τους συγγενείς και φίλους τις κινήσεις των αποσπασμάτων και κρυβόταν επιμελώς. Με αυτό το δεδομένο προέβην στην εκτόπιση των συγγενών του, αλλά και το μέτρο αυτό δεν ωφέλησε παρά μόνο που τον ανάγκασε να υπερβεί τα ελληνικά σύνορα και να μεταβεί στη Σερβία με τον –επίσης αποδράσαντα εκ των φυλακών– Μπλουγούρα.

57 Γενειοφόρο.

Μετά την πάροδο πολλών χρόνων σημείωσε εμφάνιση στο Ορλιακό, διαπράττοντας τη γνωστή ληστεία και, επανερχόμενος στη Σερβία, συνελήφθη και μετήχθη στη Θεσσαλονίκη με τον σύντροφό του, Μπουρλή, που, όπως γνωρίζετε, μετείχε και αυτός στη ληστεία του Ορλιακού.

Είχα αποστρατευτεί και μόλις είχα διορισθεί νομάρχης Πέλλας. Διέμενα ακόμα στη Θεσσαλονίκη, όταν στις 20 Φεβρουαρίου 1925 ένας χωροφύλακας μου ενεχείρησε επιστολή του Τζατζά, με την οποία με παρακαλούσε να τον επισκεφτώ στις φυλακές του Διοικητηρίου, όπου κρατούταν μαζί με τον Μπουρλή.

Πήγα κατά το απόγευμα. Είδα και τους δυο σιδηροδέσμιους και πολύ καταβεβλημένους. Ο Τζατζάς δεν ήταν εκείνος που είχα συναντήσει στη Λάρισα, όταν –φυγόδικος– προσήλθε και φυλακίστηκε. Η κόμη του είχε γίνει μιζοπόλιος,⁵⁸ το βλέμμα του ήταν νεκρό, στη φυσιογνωμία του φαινόταν να διαχέεται ο φόβος.

Με κάλεσε ιδιαιτέρως και μου είπε: “Αχ, δεν σε άκουσα και θα πάω χαμένος. Φρόντισε να σώσεις το κεφάλι μου”. Του υποσχέθηκα, εννοείται, ότι θα το φροντίσω, τον αποχαιρέτησα κι έφυγα. Τελικά το κεφάλι του το έσωσε μόνος του μετά από λίγες ημέρες, πηδώντας από το Επταπύργιο, όπως μας διηγηθήκατε και το μεσημέρι στην κηδεία του Δαφέρμου...

Όσο για τον Δαφέρμο, τον είχα υπό τις διαταγές μου ως χωροφύλακα και υπαξιωματικό και τον γνώριζα καλά. Ήταν ορμητικός και γενναίος και ο θάνατός του πιστεύω πως οφείλεται στις δυο αυτές ιδιότητες ενωμένες με την έλλειψη φρονήσεως. Έχοντας διαγνώσει αυτό το ελάττωμά του, πολλές φορές τον είχα συμβουλέψει να είναι ψυχραιμότερος και να μην εκτίθεται ακαίρως, αλλά οι συμβουλές μου, καθώς φάνηκε, δεν έπιασαν τόπο...».

Η τελευταία φράση του Τσαμπουλά έμεινε να μετεωρίζεται αμήχανα στη σιωπή του ζαχαροπλαστείου. Είχαμε μείνει οι μόνοι θαμώνες και ο σερβιτόρος, μαζεύοντας επιδεικτικά τις καρέκλες, προσπαθούσε με τον τρόπο του να μας κάνει να φύγουμε. Πληρώσαμε και καληνυχτίσαμε ο ένας τον άλλο, τραβώντας σε αντίθετες κατευθύνσεις.

58 Ενν. είχε γίνει ψαρομάλλης.

5 (Λάρισα, ξημερώματα για 25 Μαρτίου 1930)

Το ρεπορτάζ μου είχε ολοκληρωθεί. Περίμενα το ξημέρωμα στον σιδηροδρομικό σταθμό. Ο πρώτος συριγμός του τρένου προειδοποίησε για την άφιξη της αμαξοστοιχίας. Τότε με πλησίασε βιαστικός ένας άγνωστος άντρας που με ρώτησε λαχανιασμένος αν είμαι ο κύριος Μ. Γοργός.

«Εγώ είμαι.»

«Ο δημοσιογράφος, στον οποίο τηλεγράφησε ο Δαφέρμος;» επέμεινε, πιθανόν για να βεβαιωθεί ότι δεν επρόκειτο για μια απλή συνωνυμία. Αφού έγνεψα καταφατικά, μου αποκάλυψε ότι ήταν άνθρωπος της εμπιστοσύνης του Δαφέρμου και ότι είχε διατελέσει χωροφύλακας υπό τις διαταγές του στο απόσπασμα που σκότωσε τον Τζατζά.

«Θα σου πω όλη την αλήθεια, αλλά θα σε παρακαλέσω να κάνεις τρόπο να μην ακουστεί το όνομά μου». Τον έπεισα ότι θα τηρούσα άκρα μυστικότητα και, καθώς η αμαξοστοιχία πλησίαζε στον σιδηροδρομικό σταθμό, ξεκίνησε να μου λέει: «Προ τριημέρου τον Δροσόπουλο επισκέφτηκε ο εν αποστρατεία αποσπασματάρχης της χωροφυλακής, κύριος Κατάκης, και τον παρακάλεσε να μεταβεί επειγόντως στην οικεία του, για να συναντήσει εκεί ένα πρόσωπο, που θα του ανακοίνωνε τα σπουδαία νέα περί της συμμορίας Τζατζά.

Στην οικεία του Κατάκη ο Δροσόπουλος βρήκε τον ανθυπασπιστή Δαφέρμο, ο οποίος για λόγους σκοπιμότητας δεν ήθελε να φανεί ότι συναντήθηκε μαζί του. Σε σχετικές ερωτήσεις του κυρίου Δροσόπουλου, ο Δαφέρμος ανακοίνωσε ότι όσο βρισκόταν με το απόσπασμά του στα Αμπελάκια συναντήθηκε με ένα άτομο, το οποίο παρουσιάστηκε ενώπιον του περίτρομο και του ανακοίνωσε ότι η συμμορία Τζατζά είχε λημεριάσει στην ύπερθεν του Μικρού Κεσερλίου οροσειρά και ότι, αν γινόταν μια μελετημένη ενέργεια, θα επερχόταν το αποτέλεσμα. Έχοντας μάρτυρα τον Κατάκη, ο Δροσόπουλος δεν μπορούσε παρά να ενεργήσει, κινητοποιώντας τα αποσπάσματα και καταρτίζοντας σχέδιο για την εξόντωση των ληστών, όπως και έγινε.

Οι ληστές, προερχόμενοι από το Μικρό Κεσερλί, ανέβαιναν την οροσειρά ώσπου κάποια στιγμή αντελήφθησαν τον χωροφύλακα Τσάμη και πυροβόλησαν εναντίον του, φονεύοντάς τον. Δέχτηκε μια σφαίρα στο κεφάλι. Μετά τον φόνο του χωροφύλακα, ο ληστής Καραντώνης, μη υποπτευόμενος ότι η περιοχή είχε κυκλωθεί από αποσπάσματα, πέταξε την γκλίτσα του προς έναν τσομπάνο που βρισκόταν εκεί κοντά και ακούστηκε να κραυγάζει: “Πες στο απόσπασμα ότι η συμμορία Τζατζά σκοτώνει και δεν σκοτώνεται”.

Τότε τα αποσπάσματα άρχισαν να βάζουν πυρ ομαδόν κατά των ληστών. Οι ληστές, αντιλαμβανόμενοι ότι είχαν κυκλωθεί, κατέλαβαν επίκαιρες θέσεις και άρχισαν να πυροβολούν και αυτοί κατά των ανδρών των αποσπασμάτων. Σε μια στιγμή, καθώς ο Δαφέρμος προχωρούσε άφοβος, φώναξε: “Έλα, βρε Τζατζά, να μετρηθούμε, αν είσαι παλικάρι” και πέταξε το όπλο του. Έριξε τότε εναντίον των ληστών μια χειροβομβίδα, την οποία κρατούσε στα χέρια. Ταυτοχρόνως όμως δέχτηκε μια σφαίρα στην πλάτη κι έμεινε άπνους.

Ο Τζατζάς, βλέποντας τους συντρόφους του να απομακρύνονται, τον άκουσα να λέει, απευθυνόμενος στον Τζαμπούρα: “Βρε Χρήστο, πού με αφήνετε;”. Δεν πρόφτασε όμως να πει τίποτα άλλο και παρέδωσε πνεύμα. Την ίδια στιγμή νεκρός έπεσε και ο Τζαμπούρας δεχόμενος αρκετές σφαίρες από τους άλλους χωροφύλακες. Τραυματίστηκαν τότε ο χωροφύλακας Χαλνταμπάκης και ο ληστής Καραντώνης».

Η αμαξοστοιχία στάθμευσε με υπερηφάνεια. Από τα τζάμια των βαγονιών διακρίνονταν οι νυσταγμένοι ή αποκοιμισμένοι επιβάτες που είχαν επιβιβαστεί στους προηγούμενους σταθμούς.

«Δεν καταλαβαίνω τους λόγους για τους οποίους μου ζητάτε να κρατήσω μυστικά όλα αυτά, καθώς στις γενικές τους γραμμές είναι ήδη γνωστά και από άλλες πηγές μου», είπα στον επίδοξο πληροφοριοδότη μου εμφανώς απογοητευμένος. «Όσο για τη μυστική επίσκεψη που μου αναφέρετε, τίποτα από αυτά δεν κάνει βέβαιο ότι ο Δροσόπουλος δεν θα δρούσε, ανεξάρτητα από το αν τελικά πιάστηκε από τον Δαφέρμο μέσω του Κατάκη.»

«Δεν προσέξατε μάλλον όλες τις λεπτομέρειες των περιστατικών που σας ανέφερα», μου αντέτεινε εκείνος κι έπειτα από μια μικρή παύση, συμπλήρωσε προφέροντας αργά αργά κάθε λέξη: «Η σφαίρα, σας είπα, βρήκε τον Δαφέρμο στην πλάτη».

Οι επιβάτες που ταξίδευαν για την Αθήνα με είδαν με έκπληξη να ανέρχομαι στο τρένο κατάγλωμος, φορτωμένος με διάφορα δέματα κι ένα μπουκέτο άγρια άνθη στο χέρι.